

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας
ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Προσπάθειες δημιουργίας ελληνικού τακτικού στρατού 1821-1831: Οργάνωση,
δράση και λειτουργία.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θωμάς – Στυλιανός Μιτζέλος

Αθήνα, 2019

Επόπτης: Στέφανος Παπαγεωργίου (ομότιμος καθηγητής)

Μέλη: Ευαγγελία Λούβη (αναπληρώτρια καθηγήτρια) και Κώστας Κατσάπης (ΕΔΙΠ)

Copyright © Θωμάς – Στυλιανός Μιτζελος, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή, της παρούσας εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περίληψη

Τα δύο πρώτα σώματα που μπορούν να θεωρηθούν τακτικά είναι ο Ιερός Λόχος του Αλέξανδρου Υψηλάντη και έπειτα το σώμα των «Μαυροφόρων» του Μπαλέστ, το οποίο δημιουργήθηκε στην Καλαμάτα το 1821. Τα σώματα αυτά προσέφεραν ελάχιστα και γρήγορα διαλύθηκαν.

Επόμενη προσπάθεια για τη δημιουργία τακτικού στρατού έγινε το 1822, με πρωτοβουλία του Μαυροκορδάτου, ενώ και το Βουλευτικό εκδίδει ψήφισμα, με το οποίο αποδέχεται τη σύσταση τακτικού στρατού. Έτσι, δημιουργείται το πρώτο επίσημο ελληνικό τακτικό σώμα, με διοικητή τον Πιέτρο Ταρέλλα. Ωστόσο, το σώμα αυτό γνώρισε τη συντριβή στη μάχη του Πέτα (4 Ιουλίου 1822). Στη συγκεκριμένη μάχη σκοτώθηκε και ο Ταρέλλα και έτσι η διοίκηση πέρασε στον μέχρι τότε υποδιοικητή, Ντε Κουβερνάντι. Το σώμα, όμως, βρισκόταν σε πολύ άσχημη κατάσταση μετά την βαριά ήττα που είχε υποστεί. Τελικά, δεν μπόρεσε να ξεπεράσει τα πολλά προβλήματα που αντιμετώπιζε και διαλύθηκε.

Τον Ιούλιο του 1824, αφού είχε περάσει πάνω από ένας χρόνος χωρίς τακτικό στρατό, η Κυβέρνηση αποφάσισε την ανασύστασή του. Την αρχηγία αναλαμβάνει αρχικά ο Παναγιώτης Ρόδιος, αλλά τον Ιούλιο του 1825 διοικητής γίνεται ο Κάρολος Φαβιέρος. Ο τελευταίος κατάφερε να διατηρήσει ένα καλό επίπεδο οργάνωσης. Επί των ημερών του, το σώμα συμμετείχε σε αρκετές επιχειρήσεις.

Με την έλευση του Ιωάννη Καποδίστρια ως Κυβερνήτη του νέου κράτους (1828), ο Φαβιέρος παραιτήθηκε. Το τακτικό διένυσε μια περίοδο στασιμότητας, λόγω της δυσπιστίας του Κυβερνήτη, ως προς την αξία του. Στη συνέχεια, όμως, με διοικητή τον Καρλ φον Χάιντεκ, το τακτικό αναβαθμίστηκε και προόδευσε, αποτελώντας, μάλιστα, ένα απόλυτα πιστό όργανο στα χέρια του Καποδίστρια. Άλλοι διοικητές του τακτικού στην καποδιστριακή περίοδο ήταν ο Καμίλ Τρεζέλ και ο Μορίς Ζεράρ.

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, ο τακτικός στρατός βρέθηκε σε άθλια κατάσταση και τελικά διαλύθηκε εντελώς με την έλευση της Αντιβασιλείας (1833).

Η πειθαρχία ήταν κάτι που προσπάθησαν να επιβάλλουν στα σώματά τους όλοι οι προαναφερθέντες διοικητές, καθώς χωρίς αυτή δεν νοείται τακτικός στρατός. Μάλιστα, πολλοί από αυτούς είχαν ορίσει σκληρότατες ποινές για όσους στρατιώτες έκαναν κάποια παράβαση. Γενικά, σε θέματα που αφορούν την τήρηση της τάξης ίσχυε ο γαλλικός στρατιωτικός Κώδικας.

Σχετικά με τη στρατολογία, αυτή γινόταν εθελοντικά καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1821-1831. Βέβαια, από τον Μάιο του 1825 και μετά εισήχθη παράλληλα και η υποχρεωτική στρατολόγηση, με τον ψήφισμα του νόμου «Περί απογραφής». Η εφαρμογή του, όμως, αποδείχτηκε δύσκολη υπόθεση.

Η εκπαίδευση των σωμάτων των Αλέξανδρου Υψηλάντη, Μπαλέστ και Ταρέλλα ήταν σύντομη και ελλιπής. Είχαν μόνο βασικές γνώσεις πάνω στις αρχές της ευρωπαϊκής τακτικής. Η κατάσταση βελτιώθηκε ως έναν βαθμό επί Ρόδου, ενώ γίνεται αρκετά καλή επί Φαβιέρου, ο οποίος χρησιμοποιεί Γάλλους αξιωματικούς ως εκπαιδευτές. Την εποχή του Καποδίστρια πραγματοποιήθηκε η πιο μεθοδική εκπαίδευση, καθώς υπήρξε μέριμνα και για τη σωστή κατάρτιση των αξιωματικών, με την ίδρυση της Σχολής Ευελπίδων.

Δύο από τα βασικά χαρακτηριστικά των τακτικών σωμάτων είναι η ομοιόμορφη ένδυση και ο ενιαίος οπλισμός. Ο Ιερός Λόχος, λοιπόν, και το τάγμα του Μπαλέστ είχαν μαύρη, ευρωπαϊκού τύπου στολή. Ωστόσο, το σώμα του Ταρέλλα είχε ανομοιόμορφη ένδυση, λόγω των οικονομικών δυσχερειών. Ανομοιόμορφη ένδυση είχε αρχικά και το σώμα του Κουβερνάντι, το οποίο όμως λίγο αργότερα ντύθηκε με ομοιόμορφη ελληνική ενδυμασία. Η ενδυμασία αυτή διατηρήθηκε και επί Ρόδου. Από τον Φαβιέρο και έπειτα το τακτικό σώμα ήταν πάντα ενδεδυμένο με ευρωπαϊκού τύπου στολές. Οι στρατιώτες όλων των τακτικών σωμάτων ήταν εφοδιασμένοι με λογχοφόρα τυφέκια.

Ο Ιερός Λόχος και οι «Μαυροφόροι» του Μπαλέστ είχαν μια παρόμοια τρίχρωμη σημαία (μαύρο - άσπρο - κόκκινο). Το 1822 η Εθνοσυνέλευση ψηφίζει την γαλανόλευκη σημαία με τον σταυρό ως επίσημη σημαία των Ελλήνων. Η σημαία αυτή δόθηκε και στα τακτικά σώματα.

Η διοικητική μέριμνα αφορά την συνδυασμένη προσπάθεια του στρατού και της κεντρικής εξουσίας, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η εύρυθμη λειτουργία του στρατεύματος (π.χ. μισθοτροφοδοσία). Στον τομέα αυτόν υπήρξαν πολλά προβλήματα, πολλά από τα οποία λύθηκαν την εποχή του Καποδίστρια.

Ένα σημαντικό στοιχείο των τακτικών σωμάτων ήταν οι φιλέλληνες. Αυτοί αποτέλεσαν αναπόσπαστο και οργανικό κομμάτι των πρώτων προσπαθειών. Η συμβολή τους υπήρξε πραγματικά απαραίτητη.

Σε ό,τι αφορά τις κοινωνικοπολιτικές του εκφάνσεις, ο στρατός υπήρξε ένα βήμα προς τη νεωτερικότητα, καθώς η σύστασή του συμβαδίζει με τη δημιουργία του

εθνικού κράτους. Επίσης, αποτελεί και μια προσπάθεια της ιθύνουσας πολιτικής τάξης να αποκτήσει το «μονοπώλιο» της οπλικής ισχύος.

Abstract

The first two troops that can be considered as tactical army are the Sacred Band of Alexandros Ypsilantis and then the troop of Balleste, created in Kalamata in 1821. These troops did not offer a lot and were quickly dissolved.

The next attempt to establish a tactical army was made in 1822, at the initiative of Mavrokordatos. The Greek provisional government also adopted a resolution approving the establishment of a tactical army. So, the first official greek tactical corps was created, headed by Pietro Tarella. However, this troop witnessed the heavy defeat in the Battle of Peta (July 4th 1822). Tarella was also killed in this battle, so the administration passed on the deputy commander, De Gubernati. The troop, however, was in a very bad condition after its defeat. In the end, it was not able to overcome the many problems it was facing and was dissolved.

In July 1824, after more than a year without a tactical army, the Government decided to rebuild it. Panagiotis Rodios was initially in charge, but in July 1825, Charles Fabvier became the commander. Fabvier managed to maintain a good level of organization. During his days, the army participated in several operations.

When Ioannis Kapodistrias arrived in Greece as Governor of the new state (1828), Fabvier resigned. The army went through a period of stagnation, due to the Governor's distrust of its value. However, commanded by Carl von Heidek, the tactical army was upgraded and advanced, even turning into a perfectly faithful troop in Kapodistrias' orders. Other commanders in the kapodistrian era were Camille Trezel and Maurice Gerard.

After the assassination of Kapodistrias, the tactical army was in a miserable state and was finally disbanded in 1833.

Discipline was something that all the above-mentioned commanders tried to impose on their troops, because it is a very important factor in the armies. In fact,

many of them had imposed severe penalties on those soldiers who had committed some offense. Generally, the French Military Code was applicable in matters of order.

Regarding the recruitment, this was done voluntarily throughout the period 1821-1831, but in May 1825 the “census” law was passed. With the enactment of this law, compulsory recruitment was also introduced. However, the law was not fully implemented.

The training of the troops of Alexandros Ypsilantis, Balleste and Tarella was brief and incomplete. They had only basic knowledge of the principles of modern European military tactics. The situation improved to a certain degree, when Rodios was in command. The situation became even better while Fabvier was in command. He used French officers as trainers. The most methodical training was carried out during the Kapodistrias’ era. Furthermore, during those years, the army Academy (Evelpidon) was established in order to ensure the proper training for officers.

Two of the main features of tactical armies are uniform wear and standardized weaponry. The Sacred Band and the Balleste’s battalion had a black, European-style uniform. However, Tarella's troop was unevenly dressed because of financial difficulties. Gubernati's troop had not, at first, the same raiment for every soldier, but soon afterwards its soldiers were dressed in a Greek uniform. This clothing was also preserved in the troop of Rodios. From Fabvier onwards, the tactical army was always dressed in European-style uniforms. Every soldier was equipped with lance-type rifles.

Both the Sacred Band and the “Blacks” of Balleste had a similar tricolor flag (black - white - red). From 1822 onwards the National Assembly voted for the blue-white flag with the cross as the official flag of the Greeks. This flag was also given to the tactical troops.

Logistics concern the combined effort of the army and the central government to ensure the proper functioning of the army. There were many problems in this sector, many of which were solved during Kapodistrias' time.

An important element of the tactical troops was the philhellenes. These were an organic part of the early attempts. Their contribution was really essential.

In terms of its socio-political shades, the military has taken a step towards modernity, as its constitution walks hand in hand with the creation of the national state. It is also an attempt by the ruling government to obtain the "monopoly" of the armed force.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	σελ. 8
A. Παρουσίαση γεγονότων που σχετίζονται με τον τακτικό στρατό	
1. Συγκρότηση, οργάνωση και δράση τακτικών σωμάτων 1821-1825	σελ. 10
2. Συγκρότηση, οργάνωση και δράση τακτικών σωμάτων 1825-1828	σελ. 26
3. Συγκρότηση, οργάνωση και δράση τακτικών σωμάτων 1828-1831	σελ. 44
B. Πτυχές, παράμετροι και χαρακτηριστικά στοιχεία των τακτικών σωμάτων 1821-1831	
1. Πειθαρχία	σελ. 58
2. Στρατολογία	σελ. 62
3. Εκπαίδευση	σελ. 67
4. Οπλισμός – Ένδυση	σελ. 73
5. Σημαίες τακτικών σωμάτων	σελ. 81
6. Διοικητική μέριμνα	σελ. 85
7. Οι φιλέλληνες στον τακτικό στρατό	σελ. 98
8. Κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις του τακτικού στρατού	σελ. 102
Επίλογος – Συμπεράσματα	σελ. 107
Κατάλογος πινάκων και εικόνων	σελ. 116
Βιβλιογραφία – Πηγές	σελ. 118

Εισαγωγή

Η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία» του Παντείου Πανεπιστημίου, με ειδίκευση στη «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία». Θέμα της εργασίας είναι οι προσπάθειες σχηματισμού τακτικού στρατού, κατά τα έτη 1821-1831, από τους επαναστατημένους Έλληνες.

Η ιδέα για την ανάληψη του συγκεκριμένου θέματος προήλθε από τον σημαντικό ρόλο που έχει διαδραματίσει ο τακτικός στρατός καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του νεοελληνικού κράτους. Δηλαδή, ο στρατός αποτέλεσε τον κύριο μοχλό για την πραγμάτωση των εθνικών διεκδικήσεων (μέσα από την κατάκτηση εδαφών), ήταν και είναι υπεύθυνος για την εδαφική ακεραιότητα της χώρας, έχει εμπλακεί στην εσωτερική πολιτική, ενώ είναι και ένα μέσο διπλωματικής διαπραγμάτευσης και άσκησης εξωτερικής πολιτικής. Τα παραπάνω φανερώνουν τη σημασία που έχει ο στρατός για την ελληνική κοινωνία και ιστορία, καθώς και την επιρροή — θετική ή αρνητική — που μπορεί να έχει πάνω στα τεκταινόμενα του κράτους. Γι' αυτό θέλησα να εξετάσω πώς αυτός ο τακτικός στρατός δημιουργήθηκε, να δω τις απαρχές του.

Εκτός από τον τρόπο δημιουργίας και οργάνωσης του τακτικού στρατού, η εργασία έχει επίσης ως στόχο την εξεύρεση των παραγόντων που οδήγησαν στην ανάγκη της δημιουργίας του. Επιπλέον, θα μελετηθεί και θα παρουσιαστεί η δράση του και το πώς αυτός χρησιμοποιήθηκε, δηλαδή τι σκοπούς εξυπηρέτησε, κατά την χρονική περίοδο 1821-1831. Τέλος, θα πραγματοποιηθεί ένας απολογισμός της προσφοράς του.

Η εργασία είναι δομημένη σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος καλύπτει τη χρονολογική αφήγηση των γεγονότων που σχετίζονται με τη δημιουργία και τη δράση του τακτικού στρατού κατά της δεκαετία που αναφέρθηκε προηγουμένως. Το συγκεκριμένο μέρος της εργασίας χωρίζεται σε τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο καλύπτει τα έτη 1821-1825, το δεύτερο την περίοδο 1825-1828 και το τρίτο τα υπολειπόμενα χρόνια ως το 1831. Η κατάτμηση των κεφαλαίων έγινε με τη λογική του, όσο το δυνατόν, ισομερούς διαμερισμού των ετών, ώστε να διευκολύνουν και να μην κουράσουν τον αναγνώστη, αλλά και με βάση τον βαθμό της οργανωτικής προσπάθειας. Το πρώτο κεφάλαιο καλύπτεται από τις πρώτες και σχετικά χαμηλού επιπέδου απόπειρες δημιουργίας τακτικού στρατού, το δεύτερο περιλαμβάνει την

περίοδο διοίκησης του τακτικού σώματος από τον Κάρολο Φαβιέρο, η οποία διακρινόταν από καλύτερη οργάνωση, και το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην εποχή του Καποδίστρια, ο οποίος αποτελεί μια τομή σε όλα τα επίπεδα για το νέο κράτος.

Το δεύτερο μέρος είναι χωρισμένο σε οκτώ κεφάλαια. Σε αυτά παρουσιάζονται επιμέρους σημαντικά θέματα που αφορούν τον τακτικό στρατό. Τα θέματα αυτά είναι η πειθαρχία, η στρατολογία, η εκπαίδευση, ο εξοπλισμός - η ένδυση, οι σημαίες που χρησιμοποιήθηκαν, η διοικητική μέριμνα (πυρομαχικά, εγκαταστάσεις, ιατρική περίθαλψη, μισθοτροφοδοσία) και οι φιλέλληνες που υπηρέτησαν στον τακτικό στρατό. Στο όγδοο κεφάλαιο αναλύεται ο στρατός σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο.

Οι πηγές στις οποίες βασίστηκε η εργασία είναι τα Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας (από την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων), καθώς και απομνημονεύματα ανθρώπων που σχετίστηκαν με τον τακτικό στρατό. Στα απομνημονεύματα που μελετήθηκαν ανήκουν αυτά του Χρήστου Βυζάντιου, του Ευστράτιου Πίσσα (είχαν υπάρξει αξιωματικοί των τακτικών σωμάτων και έτσι παρέχουν μια εικόνα εκ των έσω), του Ιωάννη Μακρυγιάννη (αγωνίστηκε και ως άτακτος αλλά και ως μέλος του τακτικού και έτσι δίνει μια άποψη, η οποία δεν επιδιώκει απαραίτητα την εξιδανίκευση) και του Ολιβιέ Βουτιέ (φιλέλληνας που υπηρέτησε στον τακτικό και προσφέρει μια ευρωπαϊκή οπτική). Επιπροσθέτως, χρησιμοποιήθηκε και δευτερογενής βιβλιογραφία για να πραγματοποιηθεί μια πιο σφαιρική μελέτη.

Την εργασία συμπληρώνουν εικόνες και πίνακες παρουσίασης χρονολογικών, αριθμητικών και λοιπών στοιχείων.

A. Παρουσίαση γεγονότων που σχετίζονται με τον τακτικό στρατό

1. Συγκρότηση, οργάνωση και δράση τακτικών σωμάτων 1821-1825

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης τον Φεβρουάριο του 1821 κήρυξε την Επανάσταση στο Ιάσιο της Μολδαβίας. Λίγο νοτιότερα, στην πόλη Φωξάνι, συγκροτήθηκε τον Μάρτιο και ο Ιερός Λόχος, αποτελούμενος από Έλληνες σπουδαστές που προσήλθαν ως εθελοντές. Αρχικά αριθμούσε 100 στρατιώτες, σταδιακά όμως η δύναμή του έφτασε περίπου τους 500 άνδρες. Την οργάνωση και άσκηση του Λόχου ανέλαβε ο φαναριώτης Γεώργιος Καντακουζηνός, ο οποίος είχε υπηρετήσει και ως συνταγματάρχης του ρωσικού στρατού. Οι Ιερολοχίτες γυμνάστηκαν «εις την πυκνήν τάξιν και την λογχομαχίαν».¹

Η πορεία του Ιερού Λόχου από το Φωξάνι ως την περιοχή του Δραγατσανίου — με αρκετούς ενδιάμεσους σταθμούς — υπήρξε μακρά και επίπονη, κυρίως λόγω των έντονων βροχοπτώσεων. Επίσης, κατά τη διάρκεια της κίνησης αυτής, ο Νικόλαος Υψηλάντης διαδέχτηκε τον Καντακουζηνό στην ηγεσία του Λόχου. Σημαντικοί επίσης αξιωματικοί (εκατόνταρχοι) του Λόχου ήταν ο Σπυρίδων Δρακούλης, ο Λουκάς Βαλσαμάκης, ο Ιωάννης Κρόκιας, ο Ιωάννης Ρίζος, ο Ανδρόνικος Μακρής και ο Δημήτριος Σούτσος.²

Σύμφωνα με το σχέδιο που είχε καταρτίσει ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, τα ελληνικά στρατεύματα θα επιδίωκαν την σύναψη μάχης στο Δραγατσάνι, όπου είχαν προωθηθεί οθωμανικά στρατεύματα από την περιοχή της Μικρής Βλαχίας. Η ολοκλήρωση της εγκατάστασης των ελληνικών δυνάμεων στην περιοχή πραγματοποιήθηκε στις 6 Ιουνίου. Οι οδηγίες που είχαν λάβει τα ελληνικά τμήματα ήταν να μην επιτεθούν πριν την 8^η Ιουνίου, έτσι ώστε να μπορέσουν να ανακτήσουν τις δυνάμεις τους οι ταλαιπωρημένοι από τις κακουχίες στρατιώτες. Ωστόσο, το σχέδιο δεν εφαρμόστηκε. Αιτία υπήρξε η παρορμητική ενέργεια του Βασιλείου Καραβία, ο οποίος στις 7 του μήνα κινήθηκε επιθετικά με το σώμα των 800 ιππέων που είχε υπό τις διαταγές του εναντίων των Τούρκων. Το αποτέλεσμα ήταν να βρεθεί σε εξαιρετικά δεινή θέση, αντιμετωπίζοντας τις πολλαπλάσιες εχθρικές δυνάμεις. Προς βοήθειά του έσπευσε ο Ιερός Λόχος. Ο Λόχος τις μέρες εκείνες αριθμούσε περίπου 375 άνδρες, εξαιτίας κάποιων ατυχημάτων που είχαν στερήσει τη ζωή

¹ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωση στρατού κατά την Επανάσταση του 1821*, Αθήνα 1969, σ. 17-19· Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *Ο Ιερός Λόχος και η εν Δραγατσανίω μάχη*, Έκδοσις «Πανεπιστημιακής Επιθεωρήσεως», Αθήνα 1919, σ. 2-3

² Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *ό.π.*, σ. 4-8

αρκετών και εξαιτίας ορισμένων λιποταξιών που είχαν σημειωθεί. Οι Ιερολοχίτες, λοιπόν, αυτοί, μαζί με μερικές ακόμα μικρές ομάδες, προσπάθησαν να πλήξουν τους Τούρκους. Μετά από σύντομο χρονικό διάστημα, όμως, οι περισσότερες από τις μικρές ομάδες των Ελλήνων, όπως και οι εναπομείναντες άνδρες του Καραβία, απαγκιστρώθηκαν από τη μάχη, αφήνοντας μόνο σχεδόν τον Ιερό Λόχο να συνεχίζει να πολεμά. Παρά το γεγονός ότι ο λόχος των Ελλήνων σπουδαστών είχε στη διάθεσή του τέσσερα πυροβόλα και γενικά συνέχισε να πολεμά συντεταγμένα, το οθωμανικό ιππικό κατάφερε να του προξενήσει σημαντικά πλήγματα. Οι Ιερολοχίτες προσπάθησαν να οπισθοχωρήσουν μαχόμενοι. Με τη βοήθεια των σωμάτων του Βλάχου οπλαρχηγού Ιωανίτσα Χόρκα, του Γεωργάκη Ολύμπιου και του αρχιμανδρίτη Σέρβου, οι άνδρες του Λόχου κατάφεραν να φτάσουν σε παρακείμενο δάσος και να σωθούν, καθώς εκεί δεν μπορούσε να τους καταδιώξει το αντίπαλο ιππικό.³

Οι διασωθέντες Ιερολοχίτες ήταν 136. Ο Νικόλαος Υψηλάντης διασώθηκε την τελευταία στιγμή. Στους επιζώντες συγκαταλέγεται επίσης ο Αθανάσιος Τσακάλωφ, που διατελούσε υπασπιστής του Λόχου. Οι απώλειες του Λόχου ανήλθαν σε περισσότερους από 200 νεκρούς και 37 αιχμαλώτους. Νεκροί ήταν οι περισσότεροι από τους αξιωματικούς, μεταξύ των οποίων και ο Ελβετός φιλέλληνας Ερρίκος Βορδιέ. Σε ό,τι αφορά τους αιχμαλώτους, ήταν όλοι τους τραυματισμένοι και αφού στάλθηκαν στην Κωνσταντινούπολη, εκτελέστηκαν. Οι επιζώντες του σώματος περιπλανήθηκαν στα δάση της περιοχής. Περίπου 100 από αυτούς κατάφεραν να περάσουν — με νόμιμο ή και παράνομο τρόπο — τα αυστριακά σύνορα και να σωθούν.⁴

Ο Ιερός Λόχος ήταν «το μόνον ευρωπαϊκής τακτικής πεζικόν»⁵ που συμμετείχε στην επαναστατική κίνηση στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες. Γενικά, συγκεντρώνει την πλειονότητα των χαρακτηριστικών που έχει ένα τακτικό σώμα στρατού. Όσοι υπηρετούσαν σ' αυτόν, δηλαδή, ήταν πειθαρχημένοι, είχαν κοινή ενδυμασία και οπλισμό. Ωστόσο, το γεγονός ότι αποτελούταν εξ' ολοκλήρου από

³ Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, «Η Ελληνική Επανάσταση και η Καποδιστριακή Περίοδος (1821-1832)», *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ / 5. Τουρκοκρατία και Ελληνική Επανάσταση*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Εκδοτική Αθηνών), Αθήνα 2010, σ. 59-67· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *Η ιστορία της οργάνωσης του ελληνικού στρατού (1821-1954)*, Αθήνα 2005, σ. 2· Καρλ Μέντελσον – Μπαρτόλντι, *Επίτομη Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Εκδόσεις αφών Τολίδη, χ.τ., χ.χ., σ. 63-65

⁴ Κώστας Κωστής, «Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας»/ *Η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος} -19^{ος} αιώνας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2016, σ. 127-129· Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, *ό.π.*, σ. 67-68· Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *ό.π.*, σ. 12-15

⁵ Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *ό.π.*, σ. 3

εθελοντές (δεν τους καταβαλλόταν μισθός), αποτελεί στοιχείο που δεν εντάσσει απαραίτητα τον Ιερό Λόχο στα τακτικά σώματα. Επιπλέον, ήταν ένα στρατιωτικό τμήμα που δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία ενός ατόμου, του Αλέξανδρου Υψηλάντη. Ο Ιερός Λόχος, επομένως, δεν είχε το χαρακτηριστικό των άλλων ευρωπαϊκών τακτικών σωμάτων, τα οποία δημιουργήθηκαν και ελέγχονταν από μια κεντρική εξουσία.

Στον ελλαδικό χώρο, με την κήρυξη της Επανάστασης, ο αγώνας γινόταν από άτακτα σώματα, τα λεγόμενα «μπουλούκια». Τα μπουλούκια αποτελούνταν από ομάδες κλεφτών και αρματολών, οι οποίοι είχαν προγενέστερη πολεμική εμπειρία. Πολεμική εμπειρία είχαν επίσης και ορισμένοι Έλληνες που είχαν υπηρετήσει ως μισθοφόροι στον στρατό του Αλή πασά των Ιωαννίνων ή στον αγγλικό στρατό των Επτανήσων.

Οι άτακτοι⁶ χρησιμοποιούσαν την μέθοδο του κλεφτοπολέμου, που αρχικά έφερε επιτυχίες. Γι' αυτό, άλλωστε, δεν αμφισβητήθηκε η αξία των ατάκτων από τους σύγχρονούς τους. Παρά τις αρχικές επιτυχίες, τα ένοπλα αυτά σώμα δεν είχαν εκπαίδευση και πειθαρχία, ούτε καλό οπλισμό. Έτσι, όταν έρχονταν αντιμέτωπα με έναν σωστά οργανωμένο στρατό ή με ιππικό, δεν μπορούσαν να αντεπεξέλθουν. Επίσης, οι οπλαρχηγοί των μπουλουκιών, λόγω του ότι δεν υπήρχε συγκεκριμένη ιεραρχία αλλά και λόγω προσωπικών αντιπαράθεσεων, δεν μπορούσαν να συνεργαστούν εύκολα μεταξύ τους.⁷

Τα παραπάνω μειονεκτήματα των ατάκτων, σε συνδυασμό με την επιδίωξη προικοδότησης του κράτους με δυτικογενείς θεσμούς και την προσπάθεια αναγνώρισης - επιβολής της πολιτικής εξουσίας, είναι μερικοί από τους λόγους που οδήγησαν στην προσπάθεια δημιουργίας τακτικού στρατού.⁸

Από τον Ιούλιο του 1821 κιόλας, ο Δημήτριος Υψηλάντης — όντας σπουδαγμένος σε στρατιωτικές σχολές της Γαλλίας και έχοντας υπηρετήσει στον ρωσικό στρατό — προσπάθησε να φτιάξει ένα τακτικό σώμα στην Καλαμάτα.

Ο Δημήτριος Υψηλάντης, λοιπόν, κατάφερε να προμηθευτεί από την Τεργέστη όλα τα απαραίτητα για την δημιουργία ενός τακτικού τμήματος 300

---

⁶ Ο όρος «άτακτος» δεν χρησιμοποιούταν ευρέως κατά την περίοδο της Επανάστασης. Οι ένοπλες ομάδες που δεν είχαν μεγάλο βαθμό πειθαρχίας και οργάνωσης, αναφέρονται συνήθως ως «μπουλούκια».

⁷ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 1· Νίκος Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σ. 47-48, 67-69

⁸ Θάνος Βερέμης, «Σκέψεις γύρω από τον τακτικό στρατό και το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών (1828-1935)» (ανάτυπο), *Η Πολιτική στη Σύγχρονη Μεσόγειο*, Αθήνα 1981, σ. 6-10

ανδρών. Έφερε μαζί του και ορισμένους Φιλέλληνες, οι οποίοι ήταν πρόθυμοι να πολεμήσουν στο πλευρό του. Μεταξύ αυτών ήταν και ο Γάλλος ταγματάρχης Ιωσήφ Μπαλέστ, που ανέλαβε να οργανώσει το μικρό αυτό τακτικό σώμα. Αυτός κατάφερε να συγκροτήσει, με άνδρες που στρατολόγησε από την περιοχή της Καλαμάτας και με άνδρες που στρατολόγησε ο ίδιος ο Υψηλάντης στα Τρίκορφα⁹, ένα ημίταγμα. Το ημίταγμα αυτό αποτελούταν από τρεις λόχους των 100 περίπου ανδρών ο καθένας. Ο Υψηλάντης όρισε τον Μπαλέστ διοικητή του ημιτάγματος και υποδιοικητής ορίστηκε ο Ντε Κουβερνάντι, ενώ καθορίστηκαν και οι υπόλοιποι αναγκαίοι βαθμοφόροι.¹⁰

Το σώμα αυτό, τον Αύγουστο, απέτρεψε προσπάθεια απόβασης γενίτσαρων στην Καλαμάτα. Πιο συγκεκριμένα, στις 27 του μήνα¹¹ ένα τμήμα του οθωμανικού στόλου κατέπλευσε στα μεσσηνιακά παράλια, έχοντας ως στόχο να αποβιβάσει στρατιωτικό τμήμα, το οποίο θα ενίσχυε τους πολιορκημένους στην Τριπολιτσά Οθωμανούς. Οι άνδρες του Μπαλέστ παρατάχθηκαν στην παραλία που επρόκειτο να γίνει η απόβαση των γενίτσαρων. Όταν, όμως, οι γενίτσαροι είδαν ένα τακτικό στράτευμα να αντιπαρατάσσεται απέναντί τους, κυριεύτηκαν από πανικό, καθώς δεν γνώριζαν ποιόν στρατό είχαν να αντιμετωπίσουν. Έτσι, ακύρωσαν το εγχείρημά τους και ο οθωμανικός στόλος απομακρύνθηκε.¹²

Το ημίταγμα συνέχισε την εκγύμνασή του στην Καλαμάτα. Έπειτα, στις αρχές Σεπτεμβρίου, μεταφέρθηκε με εντολή Υψηλάντη στην περιοχή της Τριπολιτσάς, ώστε να συμμετέχει στην πολιορκία της πόλης.¹³ Μέχρι εκείνη τη στιγμή, η πολιορκία διεξαγόταν από ατάκτους, πολλοί εκ των οποίων ήταν πλημμελώς εξοπλισμένοι και είχαν προσέλθει με μοναδικό στόχο τη λαφυραγωγία, ύστερα από την πτώση της πόλης. Μετά την προσέλευση και εγκατάσταση του τακτικού σώματος έξω από τα τείχη της Τριπολιτσάς, σημειώθηκαν ορισμένες μικροσυγκρούσεις, στις οποίες οι

---

⁹ Οι άνδρες είχαν συγκεντρωθεί εκεί προερχόμενοι από διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

¹⁰ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια, Δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου* (Διδακτορική διατριβή), Αθήνα 1983, σ. 132-133· Χρήστος Βυζάντιος, *Ιστορία των κατά την Ελλην. Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών και των μετά ταύτα συμβάντων, ων συμμετέσχεν ο Τακτικός Στρατός από του 1821 έως του 1833, Μεταγραφείσα μετά πλείστων όσων ιστορικών γεγονότων*, Εκ του τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου, Αθήνα 1874, σ. 18-21

¹¹ Οι ημερομηνίες μπορεί να διαφέρουν ανάλογα με τις πηγές. Οι ημερομηνίες του κειμένου βασίστηκαν κατά κύριο λόγο στο: Γεώργιος Π. Κρέμος, *Χρονολόγια της Ελληνικής Ιστορίας / Τμήμα Γ' 1453-1830*, Τυπογραφείον Δημήτριου Ιασεμίδου, Αθήνα 1879

¹² Olivier Voutier, *Απομνημονεύματα*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 2019, σ. 59· Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, *ό.π.*, σ. 90· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 22

¹³ Olivier Voutier, *ό.π.*, σ. 63-64· Ε. Κ. Στασινόπουλος, *Ο Ελληνικός Στρατός της πρώτης εκατονταετίας*, Ελεύθερη σκέψις, Αθήνα 1993, σ. 17-18

στρατιώτες του Μπαλέστ ανταπεξήλθαν με επιτυχία και σχετική ευκολία. Σε συνεργασία με το τακτικό έδρασε, κατά την πολιορκία αυτή, και ένα σώμα πυροβολικού (διέθετε δύο πυροβόλα) υπό τον Ολιβιέρ Βουτιέ.¹⁴

Η συμμετοχή του τακτικού σώματος στην πολιορκία της Τριπολιτσάς ολοκληρώθηκε πολύ γρήγορα. Λίγες μόνο μέρες μετά την άφιξή του εκεί, ο Υψηλάντης αναγκάστηκε να το παραλάβει και να αναχωρήσει για το Αίγιο. Η κίνηση αυτή κρίθηκε επιβεβλημένη, καθώς ο οθωμανικός στόλος, που προηγουμένως είχε κάνει την εμφάνισή του στα παράλια της Καλαμάτας, είχε μεταβεί τώρα στον Κορινθιακό κόλπο. Παράλληλα, κανένας από τους οπλαρχηγούς που συμμετείχαν στην πολιορκία της Τριπολιτσάς δεν ήταν διατεθειμένος να εγκαταλείψει τις θέσεις του, διότι όλοι ανέμεναν την πτώση της πόλης και συνεπώς επιθυμούσαν να είναι εκεί για να πάρουν μερίδιο από τα λάφυρα. Το τακτικό σώμα, λοιπόν, μαζί με ένα σώμα 500 περίπου ανδρών υπό τους Πάνο και Γενναίο Κολοκοτρώνη, ήταν τα μόνα που προσέτρεξαν προς αντιμετώπιση του διαφαινόμενου κινδύνου, χωρίς οι άνδρες να προτάξουν το προσωπικό τους όφελος. Βέβαια, η κίνηση των οπλαρχηγών να παραμείνουν στην Τριπολιτσά δεν θα πρέπει να προξενεί μεγάλη εντύπωση. Τα λάφυρα ήταν ο μόνος τρόπος να κρατήσουν οι οπλαρχηγοί ευχαριστημένους — και επομένως πειθαρχημένους, ως έναν βαθμό — τους μαχητές τους. Από την άλλη πλευρά, για τους στρατιώτες του τακτικού είχε καθοριστεί, σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο, μισθός (βλ. κεφάλαιο Β 6).

Πριν ακόμα φτάσει στο Αίγιο, ο Υψηλάντης πληροφορήθηκε ότι ο οθωμανικός στόλος εξήλθε, τελικά, από τον Κορινθιακό κόλπο. Έτσι, αποφάσισε να επιστρέψει στην Τριπολιτσά, της οποίας η άλωση είχε εν τω μεταξύ πραγματοποιηθεί (23 Σεπτεμβρίου 1821). Στη λήψη της απόφασής του αυτής, και παρά τη δυσαρέσκειά του για την σφαγή των αμάχων Οθωμανών της πόλης, παρακινήθηκε από τις υποσχέσεις των οπλαρχηγών ότι θα δοθεί στο τακτικό μερίδιο από τα λάφυρα. Ωστόσο, οι υποσχέσεις αυτές δεν τηρήθηκαν. Αντιθέτως, το τακτικό δυσκολευόταν πολύ να βρει τα απαραίτητα για την επιβίωσή του μέσα, με αποτέλεσμα να σημειωθούν και ορισμένες λιποταξίες.¹⁵

Από την Τριπολιτσά το τακτικό μετέβη στο Άργος. Εκεί πάρθηκε η απόφαση

---

¹⁴ Περικλής Δεληγιάννης, *Στρατιωτική Ιστορία / Η άλωση της Τριπολιτσάς, Ο θεμέλιος λίθος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, Περισκόπιο, Αθήνα 2010, σ. 37-74· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 22-23

¹⁵ Ευστράτιος Πίσσας, *Απομνημονεύματα 1821*, Historical Quest, Αθήνα 2017, σ. 24-25 (βλ. και Κεντρική υπηρεσία Γ.Α.Κ., *Ιστορικά αρχεία Γιάννη Βλαχογιάννη*)· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 24-25· Καρλ Μέντελσον – Μπαρτόλντυ, *ό.π.*, σ. 89-93

από τον Υψηλάντη και κάποιους ακόμα οπλαρχηγούς να πραγματοποιηθεί επιχείρηση για την κατάληψη του Ναυπλίου. Το βράδυ της 4^{ης} Δεκεμβρίου οι τρεις λόχοι του ημιτάγματος είχαν λάβει θέσεις, μαζί με ατάκτους, κοντά στα τείχη του Ναυπλίου. Το σχέδιο προέβλεπε την ανάβαση των ανδρών με σκάλες στα τείχη, υπό την κάλυψη του σκοταδιού, και την κατάληψη του φρουρίου με έφοδο, αφού πρώτα θα είχε διενεργηθεί βομβαρδισμός των Οθωμανών από υδραίικα πλοία. Τα ελληνικά πλοία, όμως, δεν μπόρεσαν να προσεγγίσουν το φρούριο του Ναυπλίου, λόγω των καιρικών συνθηκών που επικρατούσαν στην περιοχή. Με το φως του ήλιου οι θέσεις των Ελλήνων αποκαλύφθηκαν και έγιναν στόχος των κανονιών του φρουρίου. Ακολούθησε έξοδος οθωμανικών στρατευμάτων, με σκοπό να καταδιώξουν τους Έλληνες. Οι περισσότεροι από τους ατάκτους διασκορπίστηκαν. Παρόλα αυτά το τακτικό ανασυντάχτηκε και παρέμεινε να δώσει μάχη. Στη μάχη αυτή, η οποία κράτησε σχεδόν τέσσερις ώρες, σκοτώθηκαν περίπου 50 Έλληνες, ενώ τραυματίστηκε και ο Ντε Κουβερνάντι.¹⁶

Μετά την άκαρπη ενέργεια εναντίον του Ναυπλίου, το τακτικό σώμα κατευθύνθηκε στο Άργος για ανασύνταξη των δυνάμεών του. Ωστόσο, και εκεί δεν παρέμεινε για πολύ. Από το Άργος μετακινήθηκε στην Κόρινθο, όπου οι πολιορκημένοι στο κάστρο της Τούρκου έμελλε να συνθηκολογήσουν. Το τακτικό θα διασφάλιζε την τάξη κατά την παράδοση, για να μην επαναληφθούν οι σφαγές εναντίον των αμάχων. Μάλιστα, ο ίδιος ο Υψηλάντης εγγυήθηκε την ασφάλεια όσων παραδίδονταν. Παρόλα αυτά, στις 14 Ιανουαρίου 1822, ημέρα παράδοσης των Τούρκων της Ακροκορίνθου, το τακτικό σώμα δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τους ατάκτους, οι οποίοι έσφαξαν πολλούς από τους παραδοθέντες και αιχμαλώτισαν αρκετά γυναικόπαιδα. Τότε, ο Υψηλάντης εγκατέλειψε το τακτικό σώμα, εξαιτίας των συμβάντων αυτών αλλά και λόγω περαιτέρω διαφωνιών που είχε με αρκετούς οπλαρχηγούς και προεστούς.¹⁷

Το αποτέλεσμα ήταν το τακτικό να περιέλθει σε τραγική κατάσταση. Ο Μπαλέστ για να περισώσει ό,τι μπορούσε, πήρε ένα μέρος του τακτικού και έφυγε για

---

¹⁶ Olivier Voutier, *ό.π.*, σ. 103-107· Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, *ό.π.*, σ. 95· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 25-26 (Πβ. Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 26-27. Ο Πίσσας στην περιγραφή του αναφέρει πως η επιχείρηση έγινε την 1^η Δεκεμβρίου, ότι οι Οθωμανοί δεν εξήλθαν για καταδίωξη και ότι διεξήχθη οκτάωρη μάχη στην οποία οι Έλληνες έχασαν 200 άνδρες.)

¹⁷ Olivier Voutier, *ό.π.*, σ. 115-117· Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821, Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία*, εκδόσεις Καραγιάννη, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 53-55· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις*, *ό.π.*, σ. 37-38· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 26-27

την Κρήτη, όπου λίγο αργότερα πέθανε πολεμώντας.¹⁸

Το ημίταγμα, που δημιουργήθηκε από τον Υψηλάντη και διοικήθηκε από τον Μπαλέστ, μιμείται, όπως και ο Ιερός Λόχος, όλα τα εξωτερικά γνωρίσματα των τακτικών σωμάτων. Ωστόσο, και από αυτό το σώμα λείπει ένα βασικό στοιχείο του τακτικού στρατού. Το ημίταγμα αυτό ελεγχόταν από ένα μόνο άτομο, τον Υψηλάντη, και δεν υπήρχε κάποια ανώτερη κεντρική πολιτική εξουσία, της οποίας τις εντολές να εκτελεί.

Από τον Μάρτιο του 1822, το αποδεκατισμένο τακτικό σώμα ανέλαβε να ανασυγκροτήσει ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο οποίος είχε εκλεγεί πρόεδρος του Εκτελεστικού σώματος από την Α΄ Εθνοσυνέλευση.¹⁹

Επίσης, το Βουλευτικό σώμα θέσπισε, την 1^η Απριλίου, νόμο (αριθμός 8 του «Κώδικος των νόμων»), με τον οποίο καθοριζόταν η οργάνωση και η λειτουργία του τακτικού. Πιο συγκεκριμένα, στην αρχή του κειμένου γίνεται σαφές ότι τα μέλη της Προσωρινής Διοίκησης της Ελλάδος θεωρούσαν απαραίτητη την τάξη σε ό,τι σχετίζεται με τα στρατιωτικά θέματα και για τον λόγο αυτό θεσπίζουν «την σύστασιν τακτικού στρατού». Έτσι, προβλέπεται η δημιουργία των παρακάτω όπλων – σωμάτων: ελαφρύ και βαρύ πεζικό, ελαφρύ και βαρύ ιππικό, πυροβολικό πολιορκίας, πεδινό πυροβολικό και σώμα μηχανοποιών. Επίσης, αναφέρονται τα θέματα του χρόνου παραμονής των ανδρών στον τακτικό στρατό, της στρατολόγησης, των προβιβασμών, των ανταμοιβών, της μισθοτροφοδοσίας, της ένδυσης και της κατάταξης ξένων αξιωματικών.²⁰ Η έγκριση για την αποδοχή τακτικού στρατού ήταν ομόφωνη.²¹

Σχηματίστηκε, λοιπόν, ένα σύνταγμα πεζικού, αποτελούμενο από δύο τάγματα. Μετά την απαραίτητη στρατολόγηση, το κάθε τάγμα είχε από 200 περίπου στρατιώτες. Διοικητής του συντάγματος ορίστηκε ο Ιταλός συνταγματάρχης Πιέτρο Ταρέλλα και υποδιοικητής ο Ντε Κουβερνάντι. Διοικητές των δύο ταγμάτων τέθηκαν ο Μιχαήλ Γράμμης και ο Παναγιώτης Χατσόπουλος. Ορίστηκαν ακόμη και οι λοιποί ανώτεροι και κατώτεροι αξιωματικοί του συντάγματος, καθώς και ιερέας, γιατρός και γραμματέας. Πολλοί από τους αξιωματικούς ήταν φιλέλληνες.²² Όσοι φιλέλληνες δεν

¹⁸ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 27-32· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 2-3· Ε. Κ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 18· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 27

¹⁹ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 32-33

²⁰ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 154-156

²¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 22, 93

²² Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 272

εντάχθηκαν (λόγω κάλυψης των θέσεων) στο σύνταγμα του πεζικού, σχημάτισαν μια διλοχία (120 ανδρών) με διοικητή τον Δάνια.²³ Στους φιλέλληνες του συντάγματος και της διλοχίας ήρθαν λίγο αργότερα να προστεθούν 50 ακόμα, υπό τον Κάρολο Νόρμαν²⁴. Το πυροβολικό συστάθηκε με βάση το ήδη υπάρχον σώμα του Βουτιέ.²⁵

Η πρώτη αποστολή που ανέλαβε το σύνταγμα του Ταρέλλα ήταν η εκστρατεία της Ηπείρου. Την πραγματοποίηση της εκστρατείας αυτής αποφάσισε ο Μαυροκορδάτος, ο οποίος ανέλαβε και την γενική αρχηγία. Η απόφαση του Μαυροκορδάτου εκπορεύτηκε από τις επανειλημμένες εκκλήσεις των Σουλιωτών προς την Κυβέρνηση για αποστολή βοήθειας, αλλά και από τις προσπάθειες του Μάρκου Μπότσαρη, ο οποίος ήθελε να ενισχυθούν οι πολιορκούμενοι από τον Ομέρ Βρυώνη συντοπίτες του. Το σχέδιο προέβλεπε επίθεση εναντίον της Άρτας, που ήταν σημαντικό στρατιωτικό κέντρο. Με τον τρόπο αυτό θα λυνόταν η πολιορκία του Σουλίου.²⁶

Μετά από βραχύχρονη προετοιμασία, το σύνταγμα του πεζικού και η διλοχία των φιλελλήνων συγκεντρώθηκαν στις 19 Μαΐου 1822 στην Πάτρα. Εκεί μαζεύτηκαν και σώματα ατάκτων. Από την Πάτρα τα ελληνικά στρατεύματα περαιώθηκαν με σπετσιώτικα και υδραϊκά πλοία στο Μεσολόγγι (23 Μαΐου). Στις 4 Ιουνίου αναχώρησαν για την Αμφιλοχία (Καρβασαρά), όπου συνασπίστηκαν με αρματολούς της περιοχής. Η συνολική δύναμη των Ελλήνων ανερχόταν γύρω στις τρεις χιλιάδες άνδρες (μόνο οι 560 ήταν τακτικοί). Στις 9 του μήνα τα διάφορα ελληνικά σώματα μεταστάθμευσαν στο χωριό Κομπότι. Την ίδια ημέρα, ο Νόρμαν παρέλαβε ένα τμήμα του τακτικού για να εποπτεύσει την κοντινή πεδιάδα της Άρτας. Κατά την διάρκεια της περιπολίας επιτέθηκε στο απόσπασμα του Νόρμαν τουρκικό ιππικό. Τελικά, όμως, οι Έλληνες κατάφεραν να επιστρέψουν στο στρατόπεδό τους χωρίς απώλειες. Την επόμενη μέρα, η μάχη επαναλήφθηκε με μεγαλύτερη ένταση, καθώς ομάδες Τουρκαλβανών επιτέθηκαν στο ελληνικό στρατόπεδο. Η επίθεσή τους απέτυχε.

---

²³ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 159-160, 273, 283, 380-381

²⁴ Ο Νόρμαν είχε αποβιβαστεί με το σώμα του στην Πύλο τον Φεβρουάριο του 1822. Αφού πρώτα κατάφεραν να υπερασπιστούν το φρούριο της πόλης από μια επίθεση γενίτσαρων, αναχώρησαν για την Κόρινθο, όπου έγιναν δεκτοί με ενθουσιασμό από τα μέλη της Προσωρινής Διοίκησης και εντάχθηκαν στο στρατοπεδευμένο εκεί τακτικό σώμα.

²⁵ Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 82-83· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 63-73· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, 33-35

²⁶ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 24, 95· Διονύσης Τζάκης, «Τα πολεμικά γεγονότα, Οι εξελίξεις στα μέτωπα του πολέμου 1822-1824», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 83-84

Καταδιώχθηκαν, μάλιστα, ως και την πόλη της Άρτας από το τακτικό σώμα.²⁷

Τις επόμενες μέρες οι Έλληνες ένοπλοι άρχισαν να προωθούνται προς το Σούλι και την Άρτα, καταλαμβάνοντας καίριες θέσεις στα γύρω χωριά. Το τακτικό σώμα, μαζί με ατάκτους, εγκαταστάθηκε στο Πέτα. Στο Πέτα αναγκάστηκαν να συμπτυχτούν και οι άτακτοι που είχαν καταλύσει στο χωριό Πλάκα, μετά από σφοδρή επίθεση που δέχτηκαν.

Στις 27 Ιουνίου ένα τμήμα φιλελλήνων και Επτανήσιων υπό τον Δάνια, εξήλθε από το ελληνικό στρατόπεδο, αναζητώντας ένα εχθρικό σώμα, το οποίο σύμφωνα με πληροφορίες, είχε θεαθεί στην ευρύτερη περιοχή. Ο Δάνιας με τους άνδρες του, αφού διανυκτέρευσαν για ένα βραδύ στην κατεστραμμένη Πλάκα, εντόπισαν, τελικά, έναν μικρό αριθμό Τουρκαλβανών, τους οποίους και έσφαξαν. Η εξόρμηση αυτή του Δάνια πραγματοποιήθηκε χωρίς προηγουμένως να ενημερώσει κάποιον από τους ανωτέρους του. Έτσι, κλήθηκε από τον Νόρμαν να επιστρέψει στο στρατόπεδο, όπως και έγινε (1 Ιουλίου 1822).²⁸

Λίγες μέρες αργότερα, στις 4 Ιουλίου, ένα αρκετά μεγάλο σώμα του Οθωμανικού στρατού ξεκίνησε από την Άρτα, με αρχηγό τον Κιουταχή, για να πλήξει τους Έλληνες. Από την πλευρά τους οι Έλληνες είχαν προετοιμαστεί και λάβει θέσεις μάχης. Οι άτακτοι είχαν κατασκευάσει ταμπούρια, ενώ το τακτικό σώμα και οι φιλέλληνες είχαν αποφασίσει να αντιμετωπίσουν τους Οθωμανούς με τον τρόπο που είχαν εκπαιδευτεί να πολεμούν, δηλαδή σε κατά παράταξη μάχη. Η σύγκρουση που ακολούθησε ήταν σφοδρή. Οι πρώτες τουρκικές επιθέσεις αποκρούστηκαν από το τακτικό. Ωστόσο, λόγω σύγχυσης που επικράτησε ανάμεσα στους ατάκτους, αυτοί εγκατέλειψαν τις θέσεις τους, αφήνοντας εκτεθειμένους τους στρατιώτες του Ταρέλλα. Το αποτέλεσμα ήταν να περικυκλωθεί το τακτικό σώμα. Ένα μικρό τμήμα, αποτελούμενο από τακτικούς, φιλέλληνες και εθελοντές Επτανήσιους, κατάφερε να διασπάσει τις γραμμές του εχθρού και να διαφύγει στο χωριό Λαγκάδα. Κατά την κίνηση αυτή της υποχώρησης, σκοτώθηκε και ο Ταρέλλα. Το υπόλοιπο τμήμα του τακτικού και των φιλελλήνων παρέμειναν στο πεδίο της μάχης και αμύνθηκε μέχρι εσχάτων. Κανένας άλλος δεν μπόρεσε να γλυτώσει. Ανάμεσα στους νεκρούς ήταν και ο Δάνιας.²⁹

²⁷ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις*, ό.π., σ. 105-118· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 36-38

²⁸ Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 38-40

²⁹ Olivier Voutier, ό.π., σ. 123, 147, 150-157· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 4-5· Ε. Κ. Στασινόπουλος, ό.π., σ.18-19· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις*, ό.π., σ. 137-150· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 41-45· Καρλ Μέντελσον – Μπαρτόλντι, ό.π., σ. 109-112

Η ήττα στο Πέτα ήταν πολύ βαριά· συμπεριλαμβανομένων των φιλελλήνων οι νεκροί ξεπέρασαν τους 300. Πρόκειται, ουσιαστικά, για μια πανωλεθρία του τακτικού σώματος, η οποία οδήγησε και στην δημιουργία δυσπιστίας των συγχρόνων ως προς την αξία του τακτικού στρατού. Αντίθετα, τα μπουλούκια των διάφορων οπλαρχηγών δεν υπέστησαν σοβαρές απώλειες, τόσο διότι μάχονταν από τα ταμπούρια τους όσο και γιατί έφυγαν από την μάχη πριν αυτή πάρει αρνητική τροπή για τους Έλληνες. Ήταν, βέβαια, η φυγή αυτή των ατάκτων, η οποία προκάλεσε — αν όχι την ίδια την ήττα — την μεγάλη έκταση αυτής, δηλαδή την συντριβή. Γενικά, όπως επισημαίνει και ο ιστορικός Κωνσταντίνος Ράδος η συνύπαρξη τακτικών και ατάκτων «έφερνε [...] ολέθρια αποτελέσματα»³⁰. Η διαφορά νοοτροπίας ήταν μεγάλη σε ό,τι αφορά την τακτική μάχης. Χαρακτηριστική είναι η αντίληψη των ξένων αξιωματικών που βρίσκονταν στο Πέτα, ότι αυτοί δεν χρειάζονται προμαχώνες για να προστατευθούν, αφού «τα στήθη των ήσαν προμαχώνες»³¹. Η νοοτροπία αυτή φάνταζε εντελώς παράλογη στους ατάκτους.

Μετά τον θάνατο του Ταρέλλα τη διοίκηση των τακτικών — οι οποίοι βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση — ανέλαβε ο Πεδεμόντιος Ντε Κουβερνάντι. Από την Λαγκάδα, όπου είχαν καταφύγει, μετακινήθηκαν στο Αιτωλικό. Εκεί, με την συνεισφορά των ντόπιων, κατάφεραν να καλύψουν μερικές από τις επείγουσες ανάγκες τους. Έπειτα, μεταστάθμευσαν στο Αγρίνιο, όπου σημειώθηκε διένεξη μεταξύ αξιωματικών. Ορισμένοι από αυτούς επιθυμούσαν την απομάκρυνση του Κουβερνάντι και την ανάληψη της διοίκησης από τον Παναγιώτη Ρόδιο. Τελικά, όμως ο Κουβερνάντι παρέμεινε στη θέση του.³²

Από το Αγρίνιο, το τακτικό μετακινήθηκε ξανά, αυτή τη φορά με κατεύθυνση το Μεσολόγγι. Αλλά ούτε εκεί μπόρεσε να παραμείνει, καθώς οι κάτοικοι της πόλης δεν επιθυμούσαν την παραμονή του στο μέρος τους, διότι στο Μεσολόγγι είχαν ήδη καταφύγει πολλοί από τους ατάκτους. Έτσι, ο Κουβερνάντι, προσπαθώντας να βρει τα απαραίτητα προς συντήρηση των στρατιωτών του, κινήθηκε προς την Άμφισσα. Με τους κατοίκους της Άμφισσας υπήρξε συμφωνία να φυλάει το τακτικό σώμα τα στενά της Κραβιάς και σε αντάλλαγμα να του δίνεται τροφή. Παρόλα αυτά, οι Άμφισσιώτες δεν μπόρεσαν να παρέχουν τις συμφωνηθείσες τροφές, με αποτέλεσμα ο Κουβερνάντι να πάρει το σώμα και να φύγει για την Αθήνα και λίγο αργότερα για

³⁰ Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *ό.π.*, σ. 3

³¹ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 46

³² Στο ίδιο, σ. 48

τα Μέγαρα, όπου πραγματοποιήθηκε μια μικρή αναδιοργάνωση. Το σύνταγμα, δηλαδή, χωρίστηκε σε οκτώ λόχους (ενώ αρχικά ήταν δέκα), λόγω έλλειψης έμψυχου δυναμικού. Οι στρατιώτες ανέρχονταν πλέον περί τους 250. Έπειτα, του ανατέθηκε από τον Υψηλάντη η φύλαξη των Μεγάλων Δερβενιών.³³

Μετά την ήττα του Δράμαλη (26 Ιουλίου), ο διοικητής του τακτικού θεώρησε ότι το σώμα του δεν είχε λόγο να παραμείνει στην περιοχή των Δερβενιών. Έτσι, το τακτικό κινήθηκε προς το Ναύπλιο για να συμμετέχει στην πολιορκία του. Μάλιστα, κατά την παραμονή του στα περίχωρα του Ναυπλίου, ενισχύθηκε με την εθελοντική στρατολόγηση ανδρών. Η δύναμή του έφτασε τους 400 άνδρες, οι οποίοι χωρίστηκαν σε δύο τάγματα των τεσσάρων λόχων.³⁴

Μετά την αύξησή του, το τακτικό συνέχισε την εκπαίδευσή του. Ωστόσο, αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα σε ό,τι αφορά τον εξοπλισμό του και την ένδυση των στρατιωτών του. Οι ελλείψεις αυτές καλύφθηκαν με τις προσπάθειες και τις χορηγίες των αξιωματικών. Μετά την κάλυψη των άμεσων αναγκών του, στρατοπέδευσε στο χωριό Κοφίνι, ώστε να βρίσκεται σε κοντινή απόσταση από το Ναύπλιο και να ελέγχει καλύτερα τους αποκλεισμένους Οθωμανούς.³⁵

Στα μέσα περίπου Νοεμβρίου μια οθωμανική δύναμη εξήλθε από το φρούριο (Παλαμήδι) του Ναυπλίου και επιτέθηκε σε Έλληνες ατάκτους στο χωριό Άρια. Οι Έλληνες εγκατέλειψαν τις θέσεις τους και καταδιωκόμενοι έφτασαν ως το Κοφίνι. Βλέποντας τους Οθωμανούς να πλησιάζουν, οι στρατιώτες του τακτικού τους επιτέθηκαν και κατάφεραν να τους απωθήσουν μέχρι το φρούριό τους. Μετά την συμπλοκή αυτή, πάρθηκε η απόφαση να στενέψει περαιτέρω ο κλοιός γύρω από τους πολιορκημένους Οθωμανούς. Για τον λόγο αυτό το σύνολο των ελληνικών στρατευμάτων — τακτικοί και άτακτοι — προωθήθηκαν στην Άρια.³⁶

Στις 21 Νοεμβρίου επιχειρήθηκε προσπάθεια κατάληψης του φρουρίου με την χρήση κλιμάκων. Η απόπειρα έγινε μεσημβρινή ώρα, καθώς υπήρχαν πληροφορίες εκ των έσω ότι κατά τις πρωινές ώρες η πλειονότητα των Τουρκαλβανών που φρουρούσαν το Παλαμήδι κατέβαινε στην πόλη του Ναυπλίου και επέστρεφε στο φρούριο το βράδυ. Οι πληροφορίες, όμως, αποδείχθηκαν λανθασμένες. Τα δύο αποσπάσματα, ένα τακτικών και ένα ατάκτων, που ανέλαβαν την αποστολή έγιναν

---

³³ Στο ίδιο, σ. 48-49

³⁴ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 5

³⁵ Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 52

³⁶ Στο ίδιο, σ. 52-53

αντιληπτά, προσβλήθηκαν από εχθρικά πυρά και αποτραβήχτηκαν.³⁷

Τελικά, η κατάληψη του Παλαμηδίου πραγματοποιήθηκε τη νύχτα 29 προς 30 Νοεμβρίου. Σύμφωνα με τις πληροφορίες ενός λιποτάκτη φύλακα, το Παλαμήδι εκείνη την νύχτα ήταν σχεδόν αφύλακτο, επειδή οι άνδρες της φρουράς του είχαν κατέβει στην πόλη του Ναυπλίου για να συσκεφθούν περί συνθηκολόγησης. Ελληνικές δυνάμεις, λοιπόν, αποτελούμενες από έναν λόχο τακτικού (υπό τον λοχαγό Πανταλέοντα Βασιλειάδη), από τους άνδρες του Στάικου Σταϊκόπουλου και άλλους ατάκτους, κατάφεραν να μπουν μέσα στο φρούριο απαρατήρητοι. Αφού κατέλαβαν το ισχυρότερο κανονιοστάσιο του κάστρου, έφεραν τους φύλακες προ τετελεσμένου γεγονότος και τους ανάγκασαν να παραδοθούν, μετά από σύντομη ανταλλαγή πυροβολισμών. Όλοι οι παραδοθέντες στάλθηκαν στην πόλη του Ναυπλίου, όπου βρίσκονταν οι ομόθρησκοί τους.³⁸

Από το πρωί της επομένης (30 Νοεμβρίου 1822) άρχισαν οι διαπραγματεύσεις για την παράδοση και της πόλης του Ναυπλίου. Οι Οθωμανοί συνδιαλέγονταν κυρίως με τον Κολοκοτρώνη, τον οποίο εμπιστεύονταν. Ο Κολοκοτρώνης, μάλιστα, έδωσε διαταγή να φρουρεί το τακτικό σώμα τους προμαχώνες και τις πύλες του Ναυπλίου. Οι άνδρες του τακτικού, λειτουργώντας συντονισμένα και μεθοδικά, κατάφεραν να διατηρήσουν την ευταξία στο Ναύπλιο και έτσι δεν παρατηρήθηκε το φαινόμενο των λεηλασιών και των σφαγών, όπως είχε συμβεί σε άλλες περιπτώσεις (π.χ. στην Ακροκόρινθο). Επί δεκαέξι μέρες, διάστημα κατά το οποίο ολοκληρώθηκε η εκκένωση της πόλης από τους Οθωμανούς, το τακτικό μπόρεσε να συγκρατήσει το πλήθος των Ελλήνων που είχαν μαζευτεί έξω από το Ναύπλιο, ζητώντας είτε να σφάξουν τους Οθωμανούς για εκδίκηση, είτε να αρπάξουν τις περιουσίες αυτών. Τελικά, μετά την ασφαλή απομάκρυνση των Οθωμανών, έγινε και ο διαμοιρασμός των λαφύρων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων κατέληξε στους οπλαρχηγούς. Το τακτικό σώμα έλαβε κι αυτό μερίδιο σε είδη, αξίας 20.000 γροσιών.³⁹

Μετά την επιτυχία για τα ελληνικά όπλα έκβαση της πολιορκίας αυτής, το τακτικό στάθμευσε στην πόλη του Ναυπλίου. Εκεί αύξησε τη δύναμή του, με την προσθήκη εθελοντών (η συνολική δύναμη ξεπέρασε τους 400 άνδρες). Κατά το ίδιο

---

³⁷ Στο ίδιο, σ. 54

³⁸ Λάμπρος Ψωμάς, «Η άλωση του Ναυπλίου, Η τελευταία ελπίδα της οθωμανικής στρατιάς», *Στρατιωτική Ιστορία / Δερεβενάκια 1822, Ο Κολοκοτρώνης εξοντώνει τη στρατιά του Δράμαλη*, Περισκόπιο, Αθήνα 2009, σ. 52-55· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 157-159· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 55-56

³⁹ Olivier Voutier, *ό.π.*, σ. 174-175· Λάμπρος Ψωμάς, *ό.π.*, σ. 56· Διονύσης Τζάκης, «Τα πολεμικά γεγονότα», *ό.π.*, σ. 82· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 56-59

χρονικό διάστημα, ο Κουβερνάντι μετέβη στην Τριπολιτσά, όπου βρισκόταν η έδρα της Ελληνικής Κυβέρνησης, με σκοπό εκείνη να του εξασφαλίσει τα απαραίτητα για την συντήρηση των ανδρών του. Ωστόσο, η Κυβέρνηση δεν μπορούσε να διαθέσει στον Κουβερνάντι όσα ζητούσε, ενώ οι εμφύλιες διενέξεις περιέπλεκαν ακόμα περισσότερο τα πράγματα. Βέβαια, ο Γενικός Γραμματέας της Κυβέρνησης, ο Θεόδωρος Νέγρης, κατάφερε να παρέχει κάποια χρήματα στο τακτικό, μέσω εθνικών ομολογιών.⁴⁰

Εκτός από το σώμα του Κουβερνάντι, στο Ναύπλιο εγκαταστάθηκε τον Δεκέμβριο του 1822 και ένα τακτικό σώμα οργανωμένο από τον βαρόνο Κεφαλά Ολύμπιο, το οποίο αποτελούνταν από 100 περίπου φιλέλληνες και ονομάστηκε «Γερμανική Λεγεώνα». Τα ζητήματα που αφορούσαν τη Λεγεώνα ρυθμίστηκαν με ειδικό νόμο (νόμος 20, της 14^{ης} Ιανουαρίου 1823)⁴¹ και κατ' εξαίρεση του ήδη υπάρχοντος στρατιωτικού νόμου υπ' αριθμόν 8 της 1^{ης} Απριλίου 1822⁴². Η εξαίρεση αυτή πραγματοποιήθηκε, διότι ο Κεφαλάς — κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο εξωτερικό και μη γνωρίζοντας την ύπαρξη του σχετικού νόμου — είχε συνάψει προηγουμένως ξεχωριστό σύμφωνο με τους φιλέλληνες που θα επάνδρωναν τη Λεγεώνα. Ο νόμος, λοιπόν που καθόριζε τα της Λεγεώνας ήταν μια τροποποίηση της σύμβασης που είχε υπογράψει ο Κεφαλάς και θα ίσχυε για δύο έτη. Έπειτα, όσα από τα μέλη της Λεγεώνας θα ήθελαν να συνεχίσουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, θα το έκαναν με βάση τον νόμο της 1^{ης} Απριλίου, που καθόριζε την λειτουργία και των υπόλοιπων στρατιωτικών σωμάτων. Ωστόσο, η Γερμανική Λεγεώνα δεν πρόλαβε να προσφέρει πολλά, αφού λόγω έλλειψης των αναγκαίων διαλύθηκε. Οι περισσότεροι λεγεωνάριοι επέστρεψαν στις χώρες καταγωγής τους, ενώ μερικοί πέθαναν από τις κακουχίες και τις αρρώστιες.⁴³

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι όσο χρόνο παρέμεινε το τακτικό σώμα του Κουβερνάντι στο Ναύπλιο, σημειώθηκαν ορισμένες ταραχές με ατάκτους. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του εμφυλίου, υπήρξαν διενέξεις μεταξύ του τακτικού σώματος, το οποίο υποστήριζε την κεντρική εξουσία, και ατάκτων, οι οποίοι ήταν με το μέρος των δυσαρεστημένων με την Κυβέρνηση καπεταναίων τους. Χαρακτηριστικό της όλης κατάστασης που επικρατούσε είναι το παρακάτω συμβάν. Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, η οποία ήταν ενάντια στην εθνική – κεντρική

⁴⁰ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 60

⁴¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 56, 173-175

⁴² Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 154-156

⁴³ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 64-65

Διοίκηση, κατηγόρησε τον Κουβερνάντι ότι το τακτικό σώμα δεν πειθαρχεί στις διαταγές του και τον κάλεσε να αποδείξει το αντίθετο. Τον προέτρεψε, λοιπόν, να παραλάβει τους άνδρες του, να βγει από την πόλη του Ναυπλίου και έπειτα να επιστρέψει χωρίς να διασαλευτεί η τάξη του σώματος. Ο Κουβερνάντι συγκέντρωσε, όντως, το σώμα του και εξήλθε της πόλης. Όταν, όμως, επέστρεψε συνειδητοποίησε πως είχε εξαπατηθεί από την Μπουμπουλίνα, με σκοπό το τακτικό να εκδιωχθεί από το Ναύπλιο. Αφού δεν του επετράπη η είσοδος, ο Κουβερνάντι κινήθηκε προς το χωριό Άρια, απ' όπου μπορούσε να αποκόψει την υδροδότηση της πόλης. Τελικά, όταν η πόλη στερήθηκε για σύντομο διάστημα το νερό, δόθηκε η άδεια να εγκατασταθεί και πάλι το τακτικό στο Ναύπλιο.⁴⁴

Ωστόσο, οι δυσχέρειες για το τακτικό σώμα συνεχίστηκαν. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι σχέσεις του Κουβερνάντι με τον Ρόδιο δεν ήταν πολύ καλές. Γι' αυτόν τον λόγο, ο Ρόδιος, που ήταν και διοικητής του Α' τάγματος, ζήτησε από την Κυβέρνηση να αποκοπεί το τάγμα του από την διοίκηση του Κουβερνάντι και να καταστεί αυτόνομο. Το αίτημα του Ρόδιου έγινε αποδεκτό. Έτσι, στα τέλη του 1822 τα δύο τάγματα διαχωρίστηκαν. Τότε, πολλοί από τους στρατιώτες του Β' τάγματος θέλησαν να καταταγούν στο τάγμα του Ρόδιου, διότι πίστευαν ότι αυτός είχε καλύτερες σχέσεις με την Κυβέρνηση και θα μπορούσε να εξασφαλίσει την μισθοδοσία τους. Οι άνδρες που απέμειναν στο Α' τάγμα ορίστηκαν από τον φρούραρχο του Ναυπλίου, τον Πάνο Κολοκοτρώνη, να φυλάνε ορισμένες καίριες θέσεις, ενώ ο ίδιος θα αναλάμβανε την τροφή και μισθοδοσία τους. Μετά το πέρας λίγων ημερών, όμως, ο Π. Κολοκοτρώνης έπαψε να καταβάλει τα συμφωνηθέντα, με αποτέλεσμα την διάλυση του τάγματος αυτού, ενώ ο Κουβερνάντι αποχώρησε από την Ελλάδα.⁴⁵

Αλλά και το τάγμα του Ρόδιου δεν είχε καλύτερη τύχη. Το τάγμα αυτό — αφού πέρασε για λίγο και από την Σαλαμίνα — δεν βρήκε πόρους να συντηρηθεί και διαλύθηκε, με πολλούς από τους άνδρες του να περνούν στους ατάκτους.⁴⁶

Τον Ιούλιο του 1824, ουσιαστικά μετά από 15 μήνες⁴⁷ χωρίς τακτικό στρατό, η Κυβέρνηση Κουντουριώτη έβγαλε διάταγμα για την δημιουργία νέου τακτικού

---

⁴⁴ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 60-62

⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 62-64

⁴⁶ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 3-5· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 65

⁴⁷ Είχε προηγηθεί, τον Ιανουάριο του 1824, μια μικρής κλίμακας και αποτυχημένη προσπάθεια του λόρδου Μπάιρον να σχηματίσει μια τακτική δύναμη στο Μεσολόγγι. Ουσιαστικά πρόκειται για την δημιουργία της μικρού ιδιωτικού στρατού, ο οποίος διαλύθηκε μετά τον θάνατο του Μπάιρον.

σώματος. Η πρωτοβουλία της κίνησης αυτής ανήκε στον Ρόδιο, ο οποίος εκείνη την εποχή είχε αναλάβει την θέση του Γενικού Γραμματέα της Κυβέρνησης. Η ανασύσταση του τακτικού μπορούσε να ευοδωθεί κατά την περίοδο εκείνη, καθώς στο κρατικό ταμείο υπήρχαν πλέον χρήματα από την σύναψη δανείου με την Αγγλία. Επίσης, ένα τακτικό σώμα θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα της Κυβέρνησης και να χρησιμοποιηθεί για την επιβολή της στους εσωτερικούς της αντιπάλους. Στην πρόσκληση της Κυβέρνησης για την επάνδρωση του νέου τακτικού στρατού ανταποκρίθηκαν και αρκετοί από τα παλιότερα τακτικά σώματα, ενώ την αρχηγία ανέλαβε ο ίδιος ο Ρόδιος, ο οποίος προήχθη και στον βαθμό του συνταγματάρχη⁴⁸. Σταδιακά, σχηματίστηκε ένα τάγμα πεζικού, αποτελούμενο από έξι λόχους (1 λόχος επίλεκτων, 1 λόχος ευζώνων, 4 λόχοι κέντρου). Το τάγμα αυτό, πεντακοσίων ανδρών, διέμενε και εκπαιδευόταν στην περιοχή του Ναυπλίου. Πέρα από το τάγμα πεζικού, δημιουργήθηκε μια μικρή δύναμη πυροβολικού, υπό τον Βουτιέ. Οι εκατό περίπου άνδρες του πυροβολικού τάχθηκαν να υπηρετούν στα κανόνια του Παλαμηδίου.⁴⁹

Ένα μέρος της δύναμης του πυροβολικού διατάχθηκε από την Κυβέρνηση να πάει στην Πύλο προς ενίσχυση του εκεί φρουρίου, το οποίο πολιορκούσαν από τις αρχές Απριλίου 1825 οι αιγυπτιακές δυνάμεις. Πιο αναλυτικά, ο Εμμανουήλ Καλλέργης παρέλαβε ογδόντα πυροβολητές και ξεκίνησε από το Ναύπλιο για την Πύλο, με ενδιάμεσο σταθμό την Τρίπολη. Μετά την άφιξή τους στην Πύλο, οι άνδρες του Καλλέργη συνέβαλαν αποφασιστικά, με την χρήση των κανονιών του φρουρίου, στην υπεράσπισή του, ενώ παράλληλα ανέλαβαν και την επισκευή ορισμένων οχυρώσεων που έπασχαν. Έτσι, η πολιορκία παρατάθηκε για ικανό διάστημα. Τελικά, οι πολιορκημένοι, λόγω έλλειψης νερού, αναγκάστηκαν να υπογράψουν συμφωνία παράδοσης (6 Μαΐου 1825). Από τον λόχο του πυροβολικού γύρισαν στην έδρα τους μόνο 28 άνδρες.⁵⁰

Ενώπιον του κινδύνου του Ιμπραήμ, η Κυβέρνηση ψήφισε στις 10 Μαΐου 1825 τον νόμο «Περί απογραφικής στρατολογίας», με σκοπό την αύξηση του

---

⁴⁸ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 10, σ. 404

⁴⁹ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 83· Ε.Κ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 19-20· Κάρπος Παπαδόπουλος, *Ανασκευή των εις την Ιστορίαν των Αθηνών αναφερωμένων περί του στρατηγού Οδυσσέως Ανδρούτζου, του ελληνικού τακτικού και του συνταγματάρχου Κάρολου Φαβιέρου*, Εκ της τυπογραφίας Πέτρου Μαντζαράκη, Αθήνα 1837, σ. 60

⁵⁰ Γιάννης Γιαννόπουλος, «Τα πολεμικά γεγονότα, Η κρίσιμη τριετία 1825-1827» *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 106-107· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 72-75

τακτικού σώματος. Η Κυβέρνηση θεωρούσε ότι το τακτικό θα μπορούσε να βοηθήσει στην επίτευξη του στόχου της ανεξαρτησίας. Σύμφωνα, λοιπόν, με τον νόμο ΜΗ΄ οριζόταν να γίνει σε όλη την επικράτεια απογραφή, από την οποία θα προέκυπτε η στράτευση ενός κατοίκου ανά εκατό άνδρες (ηλικίας 18-30 ετών) για κάθε πόλη, κωμόπολη ή χωριό (βλ. κεφάλαιο Β 2). Ωστόσο, ο νόμος αυτός δεν μπόρεσε να εφαρμοστεί άμεσα, λόγω της εμπόλεμης κατάστασης και λόγω του ότι πολλοί άνδρες ήταν ήδη ενταγμένοι σε κάποιο μπουλούκι.⁵¹

Η προέλαση του αιγυπτιακού στρατού του Ιμπραήμ ήταν ραγδαία, μετά την επιτυχία του στην Πύλο. Ο καλά οργανωμένος αιγυπτιακός στρατός κατέλαβε μεγάλο μέρος της Μεσσηνίας, ενώ στις 10 Ιουνίου κυριεύσε και την εγκαταλελειμμένη από του Έλληνες Τριπολιτσά. Ενώ ο Ιμπραήμ συνέχιζε την προώθησή του προς την Αργολίδα, το τακτικό σώμα του Ρόδιου πήρε εντολή να εγκατασταθεί στο Ναύπλιο και στο Παλαμήδι με σκοπό να τα υπερασπιστεί από τον διαφαινόμενο κίνδυνο. Λίγες μέρες μετά, στις 13 του ίδιου μήνα, διεξήχθη η μάχη των Μύλων. Την άμυνα του παραθαλάσσιου αυτού οικισμού είχε αναλάβει ο Ιωάννης Μακρυγιάννης και ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης. Με το ξέσπασμα της μάχης, έσπευσε σε βοήθεια των προαναφερθέντων και ο Δημήτριος Υψηλάντης, ενώ και το τακτικό έλαβε εντολή να προστρέξει στο πεδίο της μάχης, καθώς αν ο οικισμός έπεφτε στα χέρια του Ιμπραήμ, τότε ο αιγυπτιακός στρατός θα μπορούσε να πολιορκήσει ευκολότερα το Ναύπλιο. Επίσης, στους Μύλους υπήρχαν μεγάλες ποσότητες τροφών και πολεμοφοδίων, τα οποία δεν έπρεπε να περάσουν στον έλεγχο του εχθρού.⁵² Ο Ρόδιος, λοιπόν, διέταξε τον λόχο των ευζώνων του λοχαγού Κάρπου Παπαδόπουλου να κινηθεί δια θαλάσσης προς το σημείο της συμπλοκής. Μόλις οι τακτικοί έφτασαν στους Μύλους, μπήκαν κατευθείαν στη μάχη «μετά των ήχων των σαλπύγγων»⁵³. Οι Αιγύπτιοι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν, με σημαντικές απώλειες. Από την άλλη πλευρά, οι απώλειες των Ελλήνων ήταν μικρές.⁵⁴

Για την συγκεκριμένη σύγκρουση ο Μακρυγιάννης αναφέρει στα *Απομνημονεύματά* του ότι προς το τέλος της μάχης, την στιγμή που οι Αιγύπτιοι υποχωρούσαν, αφίχθηκαν περίπου 60 στρατιώτες του τακτικού. Επομένως, η

⁵¹ Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 272-273· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 5-6, 49· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., 79-81, 378-379

⁵² Ιωάννης Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα του στρατηγού Ιωάννου Μακρυγιάννη*, Τόμος πρώτος, Εκδόσεις Πέλλα, Αθήνα χ.χ., σ. 172-173

⁵³ Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 77

⁵⁴ Γιάννης Γιαννόπουλος, ό.π., σ. 104-105, 108· Ευστράτιος Πίσσας, ό.π., σ. 85-86· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 75-77· Κάρπος Παπαδόπουλος, ό.π., σ. 64-66

συμμετοχή του λόχου του Κάρπου στη μάχη ήταν μάλλον περιορισμένη.⁵⁵

Ο λόχος των ευζώνων μετά την μάχη στους Μύλους επέστρεψε στο Ναύπλιο, όπου βρισκόταν και η υπόλοιπη δύναμη του τακτικού. Εκεί, το τακτικό, ακολουθώντας τις εντολές της Κυβέρνησης και προσπαθώντας να επιβάλλει την τάξη, ήρθε σε μικροσυμπλοκές με ατάκτους.⁵⁶

2. Συγκρότηση, οργάνωση και δράση τακτικών σωμάτων 1825-1828

Όταν η Κυβέρνηση κατάλαβε ότι δεν γίνεται να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά ο στρατός του Ιμπραήμ από τους ατάκτους, αποφάσισε να οργανώσει καλύτερα τον τακτικό στρατό και έθεσε σε εφαρμογή τον νόμο «Περί Στρατολογίας», που είχε ψηφιστεί στις 10 Μαΐου 1825. Επιπλέον, με την αύξηση του τακτικού θα μπορούσε να επιβάλει την τάξη, η οποία είχε διασαλευτεί σε επικίνδυνο βαθμό εξαιτίας του εμφυλίου.

Παράλληλα, ορίστηκε ως αρχηγός ο έμπειρος συνταγματάρχης Κάρολος Φαβιέρος. Ο Φαβιέρος ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 30 Ιουλίου 1825. Σε μια επίσημη τελετή που πραγματοποιήθηκε στο Ναύπλιο, ο Ρόδιος παρέδωσε στον Γάλλο φιλέλληνα το στράτευμα, πάνω στο οποίο του δινόταν η απόλυτη εξουσία. Παρά το ότι προτάθηκε στον Ρόδιο να παραμείνει στο σώμα, ως δεύτερος τη τάξει αξιωματικός, εκείνος αρνήθηκε και αποχώρησε.⁵⁷

Είχε προηγηθεί η οικονομική ενίσχυση του τακτικού με την συνεισφορά των μελών του Βουλευτικού, του Εκτελεστικού και των Υπουργείων.⁵⁸

Ο Φαβιέρος, λοιπόν, ξεκίνησε να οργανώνει⁵⁹ το τακτικό στράτευμα σύμφωνα με τα γαλλικά πρότυπα, ενώ διόρισε και μερικούς φιλέλληνες αξιωματικούς ως εκπαιδευτές. Ένας από τους εθελοντές φιλέλληνες που κατατάχθηκε στη στρατιωτική δύναμη του Φαβιέρου ήταν και ο Γάλλος επίλαρχος Ρενώ. Ο τελευταίος, με λεφτά που είχαν συγκεντρωθεί από διάφορα φιλελληνικά κομιτάτα της Γαλλίας, οργάνωσε ένα ιππικό σώμα. Τα περισσότερα, βέβαια, άλογα του σώματος αυτού τα παρείχε η ελληνική Κυβέρνηση. Ήταν άλογα που προορίζονταν για τον στρατό του Ιμπραήμ,

⁵⁵ Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 180-181

⁵⁶ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 77-78

⁵⁷ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 86-87· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 79-82

⁵⁸ Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 8, σ. 257

⁵⁹ Ο νόμος 8 της 1^{ης} Απριλίου 1822 είχε παραμεληθεί (βλ. Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 461)

αλλά είχαν πέσει στα χέρια των Ελλήνων.⁶⁰

Το πυροβολικό συνέχισε τη δράση με όσους άνδρες είχαν παραμείνει σε αυτό, με τη διαφορά ότι άλλαξε ο διοικητής του σώματος. Από τον Βουτιέ η διοίκηση πέρασε στον Καλλέργη. Επίσης, το πυροβολικό ενισχύθηκε και με τέσσερα ορεινά πυροβόλα, προσφορά των φιλελληνικών κοιμιτάτων. Εκτός από τα παραπάνω σώματα (πεζικό, ιππικό πυροβολικό), στο στράτευμα του Φαβιέρου υπήρχε και σώμα στρατιωτικής μουσικής υπό τον Γερμανό Μάγγελ.⁶¹

Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1825 υπήρχε η πληροφορία ότι η αιγυπτιακή φρουρά της Τριπολιτσάς ήταν αποδυναμωμένη. Γι' αυτό ο Φαβιέρος πήρε τρεις λόχους πεζικού, συνολικής δύναμης 300 περίπου ανδρών, καθώς και δύο πυροβόλα μαζί με τους άνδρες που τα υπηρετούσαν και από το Ναύπλιο μετέβη στα Τρίκορφα. Μετά από συνάντηση και συνεννόηση με τους εκεί οπλαρχηγούς, Ανδρέα Λόντο και Δημήτριο Τζώκρη, συμφωνήθηκε η από κοινού δράση τακτικών και ατάκτων για την ανακατάληψη της Τριπολιτσάς. Οι άτακτοι είχαν αναλάβει την διενέργεια κίνησης αντιπερισπασμού, δηλαδή επιτιθέμενοι σε ένα σημείο των τειχών να τραβήξουν την προσοχή της αντίπαλης φρουράς, έτσι ώστε οι τακτικοί να μπορέσουν να εισβάλουν από άλλο σημείο του τείχους. Το βράδυ της 6^{ης} Σεπτεμβρίου, και ενώ οι τακτικοί είχαν καταλάβει τις προκαθορισμένες θέσεις εφόδου τους, οι άτακτοι δεν προέβησαν στην επιθετική τους κίνηση. Το αποτέλεσμα ήταν, μετά την πάροδο αρκετής ώρας, οι στρατιώτες του Φαβιέρου να αποχωρίσουν άπρακτοι. Το μόνο που κατάφεραν ήταν ορισμένες ζημιές στο δίκτυο που υδροδοτούσε τους Οθωμανούς. Οι οπλαρχηγοί δικαιολογήθηκαν προς τον Φαβιέρο ότι οι άνδρες τους αρνούσαν να επιτεθούν. Έπειτα από αυτά, ο Φαβιέρος επέστρεψε με τους άνδρες του στο Ναύπλιο.⁶²

Μετά την αποτυχημένη εκστρατεία στην Τριπολιτσά, ο Φαβιέρος αποφάσισε να αναδιοργανώσει τους έξι λόχους του πεζικού, αφού πλέον — με την κατάταξη πολλών εθελοντών — ήταν υπεράριθμοι. Έτσι, δημιουργήθηκαν δύο τάγματα, καθένα από τα οποία είχε τέσσερις λόχους. Ο κάθε λόχος είχε δύναμη 90-100 άνδρες. Επιπλέον, έγιναν και οι απαραίτητοι προβιβασμοί.⁶³

Την 1^η Οκτωβρίου ξεκίνησε η μετεγκατάσταση του τακτικού από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Ο διοικητής του σώματος την έκρινε επιβεβλημένη, διότι μόνο έτσι το τακτικό θα μπορούσε να αφοσιωθεί με ηρεμία στην εκπαίδευσή του και να

⁶⁰ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 84· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 82-83

⁶¹ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 6-7· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 83-84

⁶² Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 88-92· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 84-85

⁶³ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 86

προοδεύσει σε όλους τους τομείς. Από τη μία, λόγω των συνθηκών του πολέμου και λόγω της συγκέντρωσης μεγάλου αριθμού ανθρώπων, το Ναύπλιο ήταν ασφυκτικά γεμάτο και είχε ενσκήψει ασθένεια τύφου. Από την άλλη, η παρουσία της Κυβέρνησης εκεί δημιουργούσε διάφορες προστριβές μεταξύ των κατοίκων που θα μπορούσαν να πλήξουν και το τακτικό. Ο Φαβιέρος φεύγοντας, άφησε στο Ναύπλιο, για την προστασία της πόλης και της Κυβέρνησης, το δεύτερο τάγμα, υπό τον Ιωσήφ Αμπάτη, έναν από τους παλαιότερους αξιωματικούς στο στράτευμα. Όλο το υπόλοιπο τακτικό σώμα έφτασε στις 6 Οκτωβρίου στην Αθήνα, αφού πρώτα είχε περάσει από Κόρινθο και Μέγαρα. Εκεί έγινε δεκτό με ενθουσιασμό. Οι στρατιώτες κατέλυσαν σε σπίτια που είχαν εγκαταλείψει οι Οθωμανοί.⁶⁴

Στις 8 του μήνα ο Φαβιέρος εξέδωσε διακήρυξη, με την οποία καλεί τους Αθηναίους να καταταγούν στο τακτικό, καθώς είναι το μόνο που θα μπορούσε να «εισάξει την ανεξαρτισίαν και την εσωτερικήν ησυχίαν». Στις 19 ακολούθησε η έκδοση δεύτερου εγγράφου, με το οποίο ανακοινωνόταν ο τρόπος ένδυσης και μισθοτροφοδοσίας, καθώς και μερικές από τις βασικές αρχές του τακτικού στρατού (βλ. λεπτομέρειες στα επόμενα κεφάλαια). Επίσης, προκειμένου να δώσει κίνητρο και σε οπλαρχηγούς να ενταχθούν στον τακτικό στρατό, το έγγραφο αναφέρει ότι όσοι έρθουν να καταταγούν φέρνοντας μαζί τους έναν αριθμό ανδρών, θα τους δινόταν ανάλογος βαθμός⁶⁵. Οι ανακοινώσεις αυτές ώθησαν αρκετούς Αθηναίους να καταταγούν εθελοντικά, ενώ στην πόλη έφταναν και εθελοντές από άλλα μέρη. Επιπλέον, με την εφαρμογή του νόμου «Περί απογραφής» η σύνθεση του τακτικού αυξήθηκε περαιτέρω.⁶⁶

Κατά την εφαρμογή του στρατολογικού νόμου συνέβη και ένα περιστατικό, το οποίο αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα του πώς η Κυβέρνηση μπορούσε να χρησιμοποιεί το τακτικό σώμα για την επιβολή της βούλησής της. Η Αίγινα, δηλαδή, αρνήθηκε να δώσει τους στρατεύσιμους που της αναλογούσαν και γι' αυτό στάλθηκαν στο νησί δύο λόχοι πεζικού, οι οποίοι ανάγκασαν τελικά τους Αιγινήτες να συμμορφωθούν με τα όσα πρόσταζε ο νόμος.⁶⁷

Στις 25 Οκτωβρίου ο Φαβιέρος, μετά από εντολή της Κυβέρνησης, πήρε τρεις

⁶⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 318· Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 94-96· Ε.Κ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 20· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 86, 88-89

⁶⁵ Όσοι έφεραν από 30-40 εθελοντές θα έπαιρναν τον βαθμό του β' υπολοχαγού και ο βαθμός του λοχαγού θα δινόταν σε όσους έφεραν πάνω από 100 άνδρες.

⁶⁶ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 7· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 89-92

⁶⁷ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 92· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 77

λόχους πεζικού και το πυροβολικό και επιβιβάστηκε σε δυο πλοία με προορισμό τις Σπέτσες. Οι κάτοικοι του νησιού είχαν ζητήσει ενισχύσεις, φοβούμενοι τυχόν απόβαση του Ιμπραήμ. Διοικητής των τμημάτων που παρέμειναν στην Αθήνα ορίστηκε ο Ρενώ. Στις Σπέτσες το απόσπασμα του τακτικού έμεινε περίπου σαράντα μέρες, μέχρι να παρέλθει ο κίνδυνος. Κατά την απουσία του Φαβιέρου, σημειώθηκε στην Αθήνα μια μικροσυμπλοκή μεταξύ ανδρών του τακτικού και ατάκτων, από την οποία υπήρξαν και τραυματισμοί. Παρά το ότι η κατάσταση πήγε να ξεφύγει, τελικά τα πνεύματα ηρέμησαν. Όταν ο Φαβιέρος επέστρεψε από τις Σπέτσες βρήκε αρκετούς νέους να έχουν καταταγεί στις τάξεις του σώματός του, τους οποίους οργάνωσε σε νέους λόχους. Επίσης, διόρισε ως εκπαιδευτή τον Γάλλο φιλέλληνα Μαγιέ, που δούλεψε σκληρά για την βελτίωση αξιωματικών και στρατιωτών.⁶⁸

Στην αύξηση του τακτικού βοήθησαν πολύ και διάφοροι οπλαρχηγοί. Ο Ιωάννης Γκούρας, για παράδειγμα, στις 10 Δεκεμβρίου 1825 εξέδωσε προκήρυξη υπέρ του τακτικού σώματος. Σ' αυτή αναφερόταν με τα καλύτερα λόγια στην αξία του τακτικού στρατού (χωρίς να μειώνει τους ατάκτους) και καλούσε όσους μπορούν να στρατευτούν στην υπηρεσία του Φαβιέρου, ενώ και ο ίδιος ο Γκούρας⁶⁹ άρχισε να εκπαιδεύεται με τους στρατιώτες του τακτικού.⁷⁰ Επίσης, και ο Μακρυγιάννης, αφού παραιτήθηκε του βαθμού που του είχαν δώσει και διέλυσε το σώμα του, εντάχθηκε στο τακτικό ως απλός στρατιώτης.⁷¹

Ακολουθώντας, λοιπόν, το παράδειγμα και τις προτροπές των οπλαρχηγών, κατατάχθηκαν στο τακτικό αρκετοί άνδρες που προηγουμένως πολεμούσαν ως άτακτοι αλλά και πολλοί ακόμα νέοι. Το αποτέλεσμα ήταν ότι στα τέλη του 1825 ο στρατός του Φαβιέρου αριθμούσε 3.500 - 4.000 στρατιώτες. Πλέον, το τακτικό είχε την εξής μορφή: το Α' τάγμα που διέμενε στην Αθήνα αποτελούνταν από οκτώ λόχους, το Β' τάγμα που φυλούσε το Ναύπλιο αυξήθηκε σε έξι λόχους, ενώ στην Αθήνα σχηματίστηκαν ακόμα το Γ' τάγμα με οκτώ λόχους και το Δ' ημίταγμα με τέσσερις λόχους. Ο κάθε λόχος των παραπάνω ταγμάτων πεζικού είχε 120-140 άνδρες. Σε ό,τι αφορά το ιππικό, αυτό αποτελούνταν από τρεις ίλες. Πιο αναλυτικά, υπήρχε μια ίλη 80 λογχιστών, μια ίλη 80 караβινοφόρων και μια με 80 άνδρες χωρίς ίππους, καθώς δεν υπήρχαν αρκετά άλογα. Τέλος, υπήρχε ο λόχος του πυροβολικού με 200 άνδρες και το τμήμα της στρατιωτικής μουσικής. Στα παραπάνω τμήματα

⁶⁸ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 93-95· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 79

⁶⁹ Δεν εντάχθηκε επίσημα στο τακτικό.

⁷⁰ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 97-99

⁷¹ Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 186-188

πρέπει να προσθέσουμε και ένα σώμα 250 ατάκτων με αρχηγό τον Στέφο Νίβιτσα. Στο συγκεκριμένο σώμα παρεχόταν μισθός και τροφή από τον Φαβιέρο και χρησιμοποιούταν από αυτόν ως επικουρικό. Οι στρατιώτες του Νίβιτσα ήταν αρκετά πειθαρχημένοι και για να ξεχωρίζουν από τα διάφορα άλλα άτακτα σώματα, είχαν ραμμένο στο στήθος τους ένα σταυρό. Για τον λόγο αυτό ονομάστηκαν σταυροφόροι.⁷²

Στις αρχές Φεβρουαρίου του 1826 η Κυβέρνηση ενημέρωσε τον Φαβιέρο ότι δεν μπορεί στο εξής να του παρέχει ούτε τα λίγα χρήματα που μέχρι τότε του έδινε. Ο Φαβιέρος, όμως, προσπάθησε να αναζητήσει μόνος του τα απαραίτητα για την συντήρηση των σώματός του. Έτσι, αποφάσισε να αναλάβει μια εκστρατεία στην Εύβοια, θεωρώντας ότι εκεί θα μπορούσε να βρει τα μέσα προς διατήρηση των στρατιωτών του και αναζητώντας ίσως την ευκαιρία να αποδείξει την αξία του στρατού του. Στις 12 Φεβρουαρίου, λοιπόν, το Α΄ τάγμα πεζικού, το πυροβολικό, το ιππικό, οι σταυροφόροι και αρκετοί ακόμα άτακτοι αναχώρησαν από την Αθήνα. Επικεφαλής των στρατευμάτων που παρέμειναν στην Αθήνα ορίστηκε ο διοικητής του Γ΄ τάγματος πεζικού, Σπυρίδων Σωνιέρης.⁷³

Το εκστρατευτικό απόσπασμα του Φαβιέρου, αποτελούμενο συνολικά από περίπου 2.000 άνδρες, μετά από μια επίπονη πορεία (κυρίως λόγω καιρικών συνθηκών) έφτασε στα πρόθυρα της Χαλκίδας. Αφού διαπιστώθηκε ότι δεν μπορούσαν να καταλάβουν με έφοδο το φρούριο του Καραμπαμιά, κινήθηκαν προς τον Ωρωπό. Από εκεί, έφτασαν τελικά στην περιοχή του Μαραθώνα, όπου στρατοπέδευσαν για δεκαεπτά ημέρες. Λόγω των δύσκολων συνθηκών που επικρατούσαν — κακουχίες, αρρώστιες, έλλειψη τροφής, μη καταβολή μισθών — σημειώθηκαν αρκετές λιποταξίες. Η αναπλήρωση των στρατιωτών που είχαν λιποτακτήσει ή πεθάνει από τις αρρώστιες έγινε από τα στρατεύματα που στάθμευαν στην Αθήνα.⁷⁴

Στις 2 Μαρτίου το εκστρατευτικό σώμα πέρασε με πλοία στην απέναντι του Μαραθώνα στεριά, στα Στύρα Ευβοίας. Την επόμενη μέρα ο Φαβιέρος, αφού άφησε δύο λόχους ως οπισθοφυλακή, κινήθηκε προς την Κάρυστο, όπου έφτασε δυο ημέρες αργότερα. Στις 5 του μήνα πραγματοποιήθηκε μια πρώτη επιθετική ενέργεια εναντίον των Οθωμανών που είχαν κλειστεί στο κάστρο της Καρύστου. Ωστόσο, η προσπάθεια

⁷² ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 8· Ε. Κ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 20· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 79

⁷³ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 266· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 104, 106

⁷⁴ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 94-97· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 107-108· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 82

σταμάτησε όταν έσπασαν οι άξονες των κανονιών. Τότε οι πολιορκημένοι Οθωμανοί εξήλθαν του κάστρου και επιτέθηκαν κατά των οπισθοχωρούντων Ελλήνων. Τελικά, όμως, απωθήθηκαν και επέστρεψαν πάλι στο κάστρο. Κατόπιν, ο Φαβιέρος πήρε δυο πυροβόλα από ένα πλοίο, αλλά ούτε με αυτά μπόρεσε να πλήξει σοβαρά τις γερές οχυρώσεις του εχθρού. Έτσι, προσπάθησε να αποκλείσει όσο το δυνατόν στενότερα το φρούριο. Το περικύκλωσε και έκοψε την παροχή πόσιμου νερού.⁷⁵

Στις 12 Μαρτίου επιχειρήθηκε νέα έφοδος κατά του κάστρου με τρεις λόχους. Διοικητές των επιτιθέμενων λόχων ήταν ο Ανδριέτος, ο Βεραντιέ και ο Κάρπος Παπαδόπουλος. Αρχικά, καταβλήθηκε προσπάθεια να κυριευτούν τα σπίτια που βρίσκονταν εκτός των τειχών αλλά κοντά σε αυτά. Η κατάληψη των σπιτιών αυτών, τα οποία προστατεύονταν από αρκετούς Οθωμανούς, θα διευκόλυne την άλωση του κάστρου. Οι επιτιθέμενοι κατόρθωσαν να καταλάβουν ορισμένα σπίτια. Ωστόσο, η αντίσταση των Οθωμανών ήταν ισχυρή. Τραυματίστηκαν, μάλιστα, και οι τρεις προαναφερθέντες λοχαγοί. Τότε δόθηκε εντολή να συνδράμουν οι άτακτοι και μερικοί ακόμα λόχοι πεζικού τους τρεις μαχόμενους ήδη λόχους. Παρά τις προσπάθειές τους, οι τακτικοί δεν κατάφεραν να κυριεύσουν τα σπίτια που βρίσκονταν στις πλέον επίκαιρες θέσεις. Αντιθέτως, οι Οθωμανοί χτυπώντας τους μέσα από τα σπίτια στα οποία είχαν οχυρωθεί αλλά και από τις πλεονεκτικότερες θέσεις που είχαν πάνω στο κάστρο, τους προκάλεσαν πολύ μεγάλες απώλειες. Οι Έλληνες αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν.⁷⁶

Οι δύο λόχοι που δεν είχαν ακολουθήσει το υπόλοιπο σώμα στην Κάρυστο, αλλά είχαν τεθεί ως οπισθοφυλακή, ενημέρωσαν τον διοικητή του στρατεύματος ότι από την Χαλκίδα είχε ξεκινήσει ο Ομέρ πασάς με ισχυρή δύναμη, προκειμένου να βοηθήσει τους πολιορκημένους. Οπότε, τα ελληνικά στρατεύματα όχι απλά αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν αλλά και να εγκαταλείψουν πλήρως την πολιορκία, αποχωρώντας από την Εύβοια. Προτεραιότητα δόθηκε στους τραυματίες, οι οποίοι αναχώρησαν με πλοία από τις παραλίες στην περιοχή Λυκόρεμα. Οι περισσότεροι από αυτούς μεταφέρθηκαν στην Κέα, ενώ άλλοι στην Τήνο και την Άνδρο. Ακολούθησε η μετάβαση στο Λυκόρεμα και των υπόλοιπων στρατιωτών που βρίσκονταν στην Κάρυστο, καθώς και των λόχων της οπισθοφυλακής, οι οποίοι είχαν συμπυχθεί εκεί λίγο νωρίτερα, μετά από διαταγή του Φαβιέρου. Περιμένοντας να τους παραλάβουν τα ελληνικά πλοία, εγκαταστάθηκαν στα οχυρώματα που είχε

⁷⁵ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 109-111

⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 112-116

φτιάξει παλαιότερα ο Νικόλαος Κριεζιώτης.⁷⁷

Την επόμενη μέρα (13 Μαρτίου) έκανε την εμφάνισή της η εμπροσθοφυλακή του Ομέρ πασά. Παρά την κακή κατάσταση του στρατεύματος, ο Φαβιέρος θέλησε να επιτεθεί στο εχθρικό τμήμα. Προσπάθησε να παρασύρει την οθωμανική εμπροσθοφυλακή κοντά στο ελληνικό στρατόπεδο, έτσι ώστε να την καταστήσει εύκολο στόχο. Μερικοί από τους ιππείς, όμως, επιτέθηκαν στους Οθωμανούς χωρίς διαταγή. Αν και σκότωσαν μερικούς, το αποτέλεσμα ήταν οι Οθωμανοί να διασκορπιστούν και να επιστρέψουν στο κύριο τμήμα του στρατού τους, δίχως πολλές απώλειες. Ακολούθως, ο Ομέρ πασάς ενημερώθηκε από την εμπροσθοφυλακή του. Οι Οθωμανοί ήρθαν ξανά στο ελληνικό στρατόπεδο, αλλά αυτή τη φορά με όλη τη δύναμη του στρατού τους (4.000 άνδρες). Η επίθεση του πεζικού του Ομέρ πασά αποκρούστηκε επιτυχώς και με μεγάλη τάξη από τους Έλληνες. Οι Οθωμανοί προχώρησαν σε άτακτη υποχώρηση. Τότε πολλοί Έλληνες ιππείς — και πάλι χωρίς να έχουν πάρει σχετική εντολή — θέλησαν να καταδιώξουν τους Οθωμανούς. Το ελληνικό ιππικό απομακρύνθηκε πολύ από το υπόλοιπο σώμα, διεξάγοντας μια άναρχη επίθεση. Έτσι, οι αποκομμένοι Έλληνες ιππείς βρέθηκαν περικυκλωμένοι από αντιπάλους και είκοσι από αυτούς σκοτώθηκαν. Ο διοικητής του ιππικού, Ρενώ, κατάφερε τελικά να οδηγήσει τους εναπομείναντες ιππείς του πίσω στο στρατόπεδο.⁷⁸

Έπειτα από μερικές μέρες ένας τουρκικός στολίσκος κατέπλευσε στη θαλάσσια περιοχή μπροστά από το ελληνικό στρατόπεδο. Ο στολίσκος αυτός από τη μία κανονιοβολούσε τις ελληνικές θέσεις και από την άλλη κατάφερε να αποκόψει τη σύνδεση του τακτικού με τα κοντινά νησιά του Αιγαίου, από τα οποία λάμβανε, μέσω μικρών πλοίων, κάποιες ποσότητες τροφίμων. Ο αποκλεισμός του τακτικού σώματος ανατράπηκε στις 25-26 Μαρτίου με τον ερχομό ελληνικών πολεμικών πλοίων. Τα συγκεκριμένα πλοία μετέφεραν το μεγαλύτερο μέρος του τακτικού στην Τήνο. Μόνο το ιππικό μεταφέρθηκε στην Αττική.⁷⁹

Η εκστρατεία στην Εύβοια, λοιπόν, απέτυχε, αφού δεν αντιμετωπίστηκαν τα αρκετά οργανωτικά προβλήματα που προέκυψαν, ενώ σημειώθηκαν και λάθη τακτικής. Οι απώλειες σε έμψυχο και άψυχο υλικό ήταν σοβαρές. Μετά την αποτυχία της εκστρατείας ο Φαβιέρος κατέθεσε την παραίτησή του, αλλά εν τέλει πείστηκε από την ελληνική Κυβέρνηση να παραμείνει στη θέση του.

⁷⁷ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 116-117· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 84-94

⁷⁸ Γιάννης Γιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 112-113· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 118-121· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.* σ. 94-98

⁷⁹ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 97-105· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 8· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 123-125

Κατά το διάστημα που το εκστρατευτικό σώμα ήταν αποκλεισμένο στην Εύβοια, συνέβη και ένα ατυχές για το τακτικό σώμα περιστατικό στο Ναύπλιο. Οι στρατιώτες του Β' τάγματος που βρίσκονταν εκεί, όταν έμαθαν τη δεινή θέση του Φαβιέρου και των στρατιωτών του, θέλησαν να τους συνδράμουν. Ωστόσο, ο διοικητής του τάγματος είχε διαφορετική γνώμη και θεωρούσε άσκοπη την μετακίνηση, ενώ κάτι τέτοιο θα άφηνε και το Ναύπλιο με ελλιπή φύλαξη. Τότε οι στρατιώτες, παραβλέποντας τους αξιωματικούς και τις εντολές που είχαν λάβει, κινήθηκαν προς την Επίδαυρο, όπου είχε μεταφερθεί η έδρα της Κυβέρνησης, από την οποία ζητούσαν τα μέσα για να μεταβούν στην Εύβοια. Μπροστά στην κατάσταση αυτή, η Κυβέρνηση διέταξε τον Ρόδιο να οδηγήσει τους στρατιώτες πίσω στο Ναύπλιο. Ο Ρόδιος κατάφερε να πειθαρχήσει τους εν λόγω άνδρες και να εκτελέσει την διαταγή που είχε λάβει από την Κυβέρνηση. Ως ανταμοιβή, ανατέθηκε στον Ρόδιο η διοίκηση των στρατευμάτων του Ναυπλίου, τα οποία αφαιρέθηκαν από τη δικαιοδοσία του Φαβιέρου.⁸⁰

Στην Τήνο οι στρατιώτες του τακτικού βρίσκονταν σε άσχημη κατάσταση. Σημειώθηκαν και κρούσματα λιποταξιών και απρεπών συμπεριφορών. Κορύφωση των κρουσμάτων αυτών αποτέλεσε η δολοφονία του ταγματάρχη Θεόδωρου Στεφάνου, ο οποίος στην προσπάθειά του να εμποδίσει δύο από τους άνδρες του να λιποτακτήσουν, τραυματίστηκε θανάσιμα από αυτούς. Τη θέση του στην διοίκηση του Α' τάγματος πήρε ο Ευστράτιος Πίσσας (Απρίλιος 1826). Λίγες μέρες μετά το περιστατικό αυτό, το τακτικό επέστρεψε στην Αθήνα. Με την άφιξή του στην Αθήνα παρέλαβε νέες του στολές και νέα όπλα (βλ. κεφάλαιο Β 4).⁸¹

Ενώ συνέβαιναν αυτά, η Κυβέρνηση εκδίδει νέο ψήφισμα «διά την σύστασιν και αύξησιν των τακτικών στρατευμάτων», τα οποία είναι «συντελεστικώτατα εις την απόκρουσιν των εχθρικών δυνάμεων». Επίσης, ζητούσε την εντατικότερη εφαρμογή των προγενέστερων νόμων περί του τακτικού, δηλαδή του «νόμου υπ' αριθ. Η', εκδοθέντα εν Κορίνθω, και τον περί απογραφικής στρατολογίας υπ' αριθ. ΜΗ'».⁸²

Στα τέλη Απριλίου ο Φαβιέρος αποφασίζει να αναχωρήσει με το στράτευμά του από την Αθήνα, κυρίως λόγω των διαφωνιών που είχε με τον Γκούρα. Από την

---

⁸⁰ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 126

⁸¹ Ε.Κ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 21· Χρήστος Βυζάντιος, 133-134 (Πβ. Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 106-109. Στα *Απομνημονεύματά* του ο Πίσσας αναφέρει ότι οι εμπλεκόμενοι στον φόνο στρατιώτες είχαν κλέψει αντικείμενα από ντόπιους και ότι ο ταγματάρχης σκοτώθηκε στην προσπάθειά του να της επαναφέρει στην τάξη).

⁸² Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 3, σ. 185

Αθήνα, λοιπόν, το τακτικό μεταφέρεται στην Επίδαυρο και από εκεί στην Άρια. Επίσης, ο Φαβιέρος απαίτησε από την Κυβέρνηση να του καταβληθούν οι καθυστερημένοι μισθοί των στρατιωτών του, καθώς και την επανένωση του στρατού του. Την επιστροφή υπό τις διαταγές του, δηλαδή, του Β΄ τάγματος. Οι απαιτήσεις του Φαβιέρου ικανοποιήθηκαν. Στις αρχές του επόμενου μήνα πραγματοποιήθηκε η μετεγκατάσταση του τακτικού στα Μέθανα. Εκεί δεν μετέβη το ιππικό, το οποίο στάλθηκε — με νέο διοικητή τον Πορτογάλο Αντώνιο Αλμείδα — στην Τριπολιτσά. Ακόμη, το Α΄ και Γ΄ τάγμα, μαζί με το πυροβολικό, στάλθηκαν στην Ύδρα για την προστασία του νησιού από τον οθωμανικό στόλο, ενώ δύο λόχοι πεζικού ορίστηκαν να φρουρούν το Ναύπλιο. Τα τμήματα που είχαν μεταφερθεί στην Ύδρα προσήλθαν και αυτά μετά από λίγες μέρες στα Μέθανα, χωρίς να χρειαστεί να δράσουν.⁸³

Παράλληλα με την ύπαρξη του τακτικού στρατού, η ελληνική Κυβέρνηση έκανε προσπάθειες να οργανώσει και να καθοδηγήσει, όσο μπορούσε, τα άτακτα σώματα.⁸⁴ Για παράδειγμα, ο Εμμανουήλ Σπυρίδων⁸⁵ κατέθεσε στη Γ΄ Εθνοσυνέλευση «Σχέδιο Οργανισμού του Ατάκτου Στρατιωτικού της Ελλάδος». Οι προσπάθειες της Κυβέρνησης, βέβαια, δεν είχαν ουσιαστικά αποτελέσματα.⁸⁶

Σημείο αναφοράς αποτελεί για το τακτικό η εγκατάστασή του στα Μέθανα, διότι εκεί δημιουργήθηκε και μόνιμο στρατόπεδο. Το στρατόπεδο πήρε το όνομα «Τακτικούπολις» και έδωσε λύση στο πρόβλημα διαμονής και εύρεσης χώρου για εκπαίδευση. Μέχρι πρότινος το τακτικό απλά περιφερόταν ανά τις επαρχίες, αναζητώντας τις κατάλληλες κάθε φορά συνθήκες για τη διαμονή του. Στα Μέθανα, λοιπόν, χτίστηκαν αποθήκες, οικίες και καλύβες για την κάλυψη των αναγκών του στρατού. Επιπροσθέτως, κατασκευάστηκαν και οχυρώματα για την προστασία του στρατοπέδου. Για τον ίδιο σκοπό χρησιμοποιήθηκαν και τα νέα πυροβόλα που κατέφθασαν από την Ευρώπη. Τα Μέθανα επιλέχθηκαν ως τόπος δημιουργίας του στρατοπέδου, γιατί ήταν μια θέση που είχε γεωγραφικά στρατηγικά πλεονεκτήματα. Ήταν μέρος φύσει οχυρό και είχε διπλή διέξοδο προς την θάλασσα.⁸⁷

Στις 20 Ιουλίου το ιππικό, που βρισκόταν στην Τριπολιτσά, εντόπισε και

⁸³ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 109-112· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 8· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 136, 138-139

⁸⁴ Τέτοιες προσπάθειες είχαν πραγματοποιηθεί από της αρχές της Επανάστασης, ακόμα και από της Τοπικούς Οργανισμούς αλλά και της πρώτες Εθνοσυνελεύσεις (ενδεικτικά βλ. Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 3, σ. 37).

⁸⁵ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 3, σ. 476

⁸⁶ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 9-13

⁸⁷ Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 190· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 139· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 102

επιτέθηκε σε ένα σώμα 400 πεζών Αιγύπτιων, τους οποίους κατέσφαξε. Ελάχιστοι Αιγύπτιοι γλύτωσαν. Στην άλλη πλευρά, από τους 120 ιππείς, υπήρξαν μόνο τέσσερις τραυματίες και ένας νεκρός. Κατόπιν το ιππικό ανακλήθηκε στα Μέθανα, με σκοπό να εκστρατεύσει μαζί με το υπόλοιπο σώμα στην Αττική, στην οποία είχε εισβάλει ο Κιουταχής.⁸⁸

Προτού ξεκινήσει για την Αττική, ο Φαβιέρος έκανε μια αναδιοργάνωση του στρατού του. Διαίρεσε το πεζικό σε τρία τάγματα. Την διοίκηση των δύο πρώτων ανέλαβαν οι Ροβέρτος και Πίσσας. Το Γ' τάγμα, στο οποίο εντάχθηκαν όσοι δεν ήταν ετοιμοπόλεμοι, δόθηκε στον Σωνιέρο. Το πυροβολικό ανέλαβε ο Ζάντερ, λόγω ασθένειας του Καλλέργη. Παράλληλα, έκανε και όλες τις απαραίτητες προβιβάσεις, ώστε να καλυφθούν τα κενά των αξιωματικών.⁸⁹

Στις 27 Ιουλίου το εκστρατευτικό τμήμα που ετοίμασε ο Φαβιέρος επιβιβάστηκε σε πλοία και την επόμενη μέρα έφτασε στη Σαλαμίνα. Το εκστρατευτικό σώμα αποτελούταν από το Α' και Β' τάγμα πεζικού, το πυροβολικό, τον άνιππο λόχο του ιππικού, την στρατιωτική μουσική και έναν λόχο 60 - 70 φιλελλήνων που είχαν έρθει πρόσφατα από τη Μασσαλία, υπό την αρχηγία του Πίζα. Οι 1.750 άνδρες που απάρτιζαν το συγκεκριμένο εκστρατευτικό σώμα παρέμειναν στην Σαλαμίνα για δύο μέρες και έπειτα διεκπεραιώθηκαν στην Ελευσίνα. Εκεί έμειναν για πέντε μέρες, μαζί με τα σώματα διάφορων οπλαρχηγών. Στις 5 Αυγούστου ολόκληρος ο ελληνικός στρατός έφυγε από την Ελευσίνα και μεταφέρθηκε στο Χαϊδάρι. Τότε έγινε γνωστό στις τάξεις των Ελλήνων ότι η πόλη της Αθήνας έπεσε στα χέρια του Κιουταχή. Παρά το γεγονός αυτό, ο Καραϊσκάκης θέλησε να συνεχιστεί άμεσα η εκστρατεία και να επιτεθεί στους Οθωμανούς, διότι αλλιώς υπήρχε ο κίνδυνος να διασκορπισθούν οι άτακτοι. Αντίθετα, η γνώμη του Φαβιέρου ήταν να κρατήσουν στάση αναμονής μέχρις ότου να φτάσει το ιππικό και έτσι να έχουν μεγαλύτερη επιθετική ισχύ. Τελικά, επικράτησε η άποψη του Καραϊσκάκη.⁹⁰

Το πρωί της 6^{ης} Αυγούστου τμήμα του τουρκικού ιππικού, αποτελούμενο από 500 ιππείς, προσέβαλε τις θέσεις των Ελλήνων ατάκτων. Το Α' τάγμα πήρε εντολή να βοηθήσει το σώμα του Κριεζιώτη. Η συνεισφορά του ήταν άμεση και οι Οθωμανοί ιππείς τράπηκαν σε φυγή. Οι φιλέλληνες του Πίζα διατάχθηκαν να συνδράμουν το

⁸⁸ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 122· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 144-145

⁸⁹ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 112-113· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 143-144

⁹⁰ Γιάννης Γιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 113-114· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 146-148

σώμα του Γεώργιου Χελιώτη, αλλά λόγω της μικρής τους δύναμης βρέθηκαν περικυκλωμένοι. Προς επικουρία αυτών στάλθηκαν δύο λόχοι του Β΄ τάγματος. Τελικά, όλοι οι Οθωμανοί αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν, με μικρές απώλειες. Μετά από λίγες ώρες έκανε την εμφάνισή του ολόκληρος ο στρατός του Κιουταχί (8.000 άνδρες). Το τακτικό βρισκόταν λίγο πιο πίσω από την πρώτη γραμμή, σε εφεδρεία. Έτσι, το πρώτο κύμα της επίθεσης των Οθωμανών αποκρούστηκε από τους ατάκτους. Όταν οι Οθωμανοί επιχείρησαν να επιτεθούν ξανά, το τακτικό επενέβη. Το Α΄ τάγμα μαζί με τον λόχο των φιλελλήνων και τον άνιππο λόχο του ιππικού κάλυψαν τη δεξιά πτέρυγα της ελληνικής παράταξης και το Β΄ τάγμα την αριστερή. Με εύστοχα πυρά αλλά και με τις λόγγες των τουφεκίων τους, οι τακτικοί — σε συνεργασία με τους ατάκτους — καταφέρνουν να τρέψουν σε φυγή τους στρατιώτες του Οθωμανού πασά. Οι Έλληνες είχαν περίπου 30 νεκρούς, οι δέκα από τους οποίους ήταν άτακτοι, ενώ οι απώλειες των Οθωμανών έφτασαν κοντά στους 200 άνδρες. Αμέσως μετά τη μάχη ο Φαβιέρος ήθελε να καταδιώξει τους υποχωρούντες εχθρούς, ωστόσο οι άτακτοι δεν ήταν πρόθυμοι να ακολουθήσουν, καθώς φοβόντουσαν το ιππικό του Κιουταχί αλλά και γιατί είχαν επιδοθεί στην απογύμνωση των πτωμάτων από ότι πολύτιμο είχαν. Έτσι, και το τακτικό παρέμεινε στο στρατόπεδο για ανάπαυση.⁹¹

Ο Κιουταχίς ενισχύθηκε από τον Ομέρ πασά της Χαλκίδας και στις 8 Αυγούστου κινήθηκε εκ νέου εναντίον των ελληνικών θέσεων. Ο Φαβιέρος είχε τοποθετήσει το σώμα του μπροστά από τα λοιπά σώματα των οπλαρχηγών. Είχε επιλέξει, δηλαδή, την πιο προκεχωρημένη θέση, η οποία ήταν εκτεθειμένη, μάλιστα, σε τυχόν εχθρική επίθεση. Δεν επιθυμούσε να μείνει και πάλι σε εφεδρεία, καθώς μετά την μάχη της 6^{ης} Αυγούστου ορισμένοι οπλαρχηγοί σχολίαζαν ότι το τακτικό δεν είχε μεγάλη συμμετοχή. Η πρώτη αναγνωριστική επίθεση των Οθωμανών αποκρούστηκε από την εμπροσθοφυλακή του τακτικού, η οποία ενισχύθηκε και από τους άνιππους ιπείς. Ακολούθησε γενικευμένη επίθεση των Οθωμανών, κατά την οποία το Α΄ τάγμα περικυκλώθηκε. Το τάγμα βρέθηκε σε δεινή θέση εξαιτίας λανθασμένων εκτιμήσεων και διαταγών του διοικητή του, του ταγματάρχη Ροβέρτου. Αν και κατάφερε να προξενήσει αρκετές απώλειες στους Οθωμανούς, έχασε και το ίδιο πολλούς στρατιώτες και άρχισε να οπισθοχωρεί ατάκτως. Την υποχώρησή τους κάλυψε με επιτυχία το Β΄ τάγμα, καθώς και οι άνδρες του Καραϊσκάκη και του

---

⁹¹ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 114-115· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 149-156

Κριεζιώτη. Παρά τον τραυματισμό και την γρήγορη αποχώρηση του Ροβέρτου, το Α΄ τάγμα κατάφερε να ανασυνταχθεί και να συνεχίσει την μάχη. Αντίθετα, το ελληνικό πυροβολικό τέθηκε εκτός μάχης, αφού όλα του τα πυροβόλα παρουσίασαν προβλήματα. Στη συνέχεια οι στρατιώτες των δύο πασάδων επιτέθηκαν στα σώματα των Ελλήνων ατάκτων. Ο τακτικός έσπευσε σε βοήθειά τους και σε μια εκ του συστάδην μάχη κατάφερε να αναχαιτίσει τους Οθωμανούς. Λίγο μετά το μεσημέρι η μάχη καταλάγιασε. Οι Οθωμανοί, που μετρούσαν αρκετούς νεκρούς, είχαν καταφέρει να κυριεύσουν μόνο δύο στρατηγικές θέσεις κοντά στο ελληνικό στρατόπεδο, με την συνδυασμένη όμως δράση του πυροβολικού, του ιππικού και του πεζικού τους είχαν επίσης προκαλέσει σοβαρές απώλειες στους Έλληνες.⁹²

Τις νυχτερινές ώρες της ίδιας ημέρας, αποφασίστηκε να πραγματοποιηθεί επίθεση των σωμάτων των οπλαρχηγών προς ανακατάληψη των δύο στρατηγικών θέσεων. Ο ρόλος του τακτικού στην επιχείρηση αυτή θα ήταν να αντικαταστήσει τους άνδρες του Καραϊσκάκη στις θέσεις που κατείχαν αυτοί μέχρι εκείνη τη στιγμή. Την ώρα, δηλαδή, που οι άτακτοι θα διενεργούσαν τη βραδινή επίθεση, οι τακτικοί θα λάμβαναν θέσεις μάχης μέσα στον περιφραγμένο κήπο, ο οποίος μέχρι πρότινος αποτελούσε τόπο στρατοπέδευσης της ομάδας του Καραϊσκάκη. Ωστόσο, το σχέδιο δεν εφαρμόστηκε πλήρως. Οι τακτικοί εγκαταστάθηκαν στον κήπο. Οι περισσότεροι από τους ατάκτους, όμως, επέλεξαν αντί να επιτεθούν, να διαφύγουν στα βουνά, εκμεταλλευόμενοι την κάλυψη του σκοταδιού. Οι Οθωμανοί αντιλήφθηκαν την φυγή τους και περικύκλωσαν τους άνδρες του Φαβιέρου. Τελικά, οι τελευταίοι κατάφεραν να ξεφύγουν και αυτοί προς τα βουνά με μικρές απώλειες. Το αποτέλεσμα της υποχώρησης ήταν μια ανέλπιστα εύκολη νίκη για τους Οθωμανούς. Στα αρνητικά για την πλευρά των Ελλήνων συμπεριλαμβάνεται και η εγκατάλειψη των τραυματιών μέσα στον πύργο που υπήρχε εντός του κήπου και ο οποίος λειτουργούσε ως πρόχειρο αναρρωτήριο.⁹³

Το τακτικό συγκεντρώθηκε τελικά στην Ελευσίνα, όπου παρέμεινε για δυο μέρες. Από εκεί μεταφέρθηκε στην Σαλαμίνα. Η εκστρατεία στην Αττική ολοκληρώθηκε χωρίς επιτυχία. Στις δύο μάχες του Χαϊδαρίου σκοτώθηκαν πάνω από 65 τακτικοί, δίχως κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα. Οι Έλληνες δεν μπόρεσαν να διαχειριστούν - εκμεταλλευτούν το στρατηγικό πλεονέκτημα που τους έδωσε η

⁹² Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 115-121· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 158-167

⁹³ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 122-124· Διονύσης Τζάκης, *Οι ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας – Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2009, σ. 84-85· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 168

πρώτη νίκη τους. Οι λόγοι της αποτυχίας βαραίνουν τόσο τον Φαβιέρο, όσο και τα σώματα των ατάκτων. Τα λάθη του Φαβιέρου σχετίζονται με την τακτική, την οργάνωση και τον συντονισμό. Για παράδειγμα, ήταν λανθασμένη η τοποθέτηση του τακτικού στο μπροστινό μέρος του ελληνικού στρατοπέδου, σε ακάλυπτη θέση, αφού έτσι στοχοποιήθηκε και βρέθηκε στο επίκεντρο της εχθρικής επίθεσης. Από την άλλη, οι άτακτοι διαδραμάτισαν ανασταλτικό ρόλο δια της απροθυμίας και απραξίας τους.

Στη Σαλαμίνα ο στρατός του Φαβιέρου παρέμεινε για δυο μήνες περίπου. Στο διάστημα αυτό γινόντουσαν γυμνάσια, αναπληρώθηκαν τα κενά των πεσόντων με τον ερχομό στρατιωτών από τα Μέθανα, ενώ παραλήφθηκαν από την Αγγλία και τέσσερα νέα πεδινά πυροβόλα. Στις 9-10 Οκτωβρίου ο τακτικός στρατός αναχώρησε από τη Σαλαμίνα με προορισμό την Θήβα. Ο Φαβιέρος επιθυμούσε την άλωση της συγκεκριμένης πόλης, διότι αποτελούσε σημαντικό διοικητικό κέντρο, από το οποίο εφοδιαζόταν ο Κιουταχής. Όταν έφτασε στα σύνορα Αττικής – Βοιωτίας, σε κοντινή απόσταση από την Θήβα, οι οπλαρχηγοί των άτακτων σωμάτων, τα οποία είχαν τεθεί να συνδράμουν τον τακτικό, ανακοίνωσαν στον Φαβιέρο ότι οι άνδρες τους δεν δεχόντουσαν να συνεχίσουν την εκστρατεία. Αν και ο Φαβιέρος ήθελε να συνεχίσει με τις δικές του δυνάμεις, τελικά εγκατέλειψε το παράτολμο αυτό σχέδιο και ο τακτικός γύρισε στα Μέγαρα. Από τα Μέγαρα αναχώρησε οδικώς στις 20 Οκτωβρίου και μια βδομάδα περίπου αργότερα επέστρεψε στην Τακτικούπολη. Προηγουμένως ο διοικητής του είχε απορρίψει τις προτάσεις του Καραϊσκάκη για νέα εκστρατεία στην ανατολική Στερεά Ελλάδα, καθώς ήταν δυσαρεστημένος με την διαγωγή των ατάκτων και δεν είχε προμήθειες.⁹⁴

Λίγο καιρό αργότερα το τακτικό ανέλαβε μια ακόμα αποστολή. Η Κυβέρνηση ζήτησε⁹⁵ από τον Φαβιέρο να μεταφέρει πολεμοφόδια στην Ακρόπολη των Αθηνών, η φρουρά της οποίας βρισκόταν σε δύσκολη κατάσταση, κάτω από την στενή πολιορκία του Κιουταχή. Το τακτικό, αποτελούμενο από 530 άνδρες (430 του πεζικού, 60 του πυροβολικού και 40 φιλέλληνες) έφτασε στην Αττική στα τέλη Νοεμβρίου. Οι υπόλοιποι άνδρες παρέμειναν στο στρατόπεδο των Μεθάνων. Ο Φαβιέρος με τους άνδρες του κατάφεραν με μια παρακινδυνευμένη ενέργεια να διασπάσουν τον κλοιό των Οθωμανών στρατιωτών και να μπουν μέσα στην Ακρόπολη, για να εφοδιάσουν τους πολιορκημένους με πυρίτιδα και πυρόλιθους για

⁹⁴ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 128-129· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 174, 176-178, 180, 183

⁹⁵ Η Κυβέρνηση, για να πείσει ευκολότερα τον Φαβιέρο, έστειλε και τον Μακρυγιάννη να του μιλήσει (ο Μακρυγιάννης αν και είχε ενταχθεί στον τακτικό, είχε πάρει προηγουμένως άδεια και είχε παραμείνει στην Αθήνα, με σκοπό να βοηθήσει στην άμυνά της).

τα τουφέκια. Χάρης στα πολεμοφόδια αυτά η πολιορκία συντηρήθηκε για μήνες. Πιο αναλυτικά, το απόσπασμα του τακτικού βαδίζοντας μέσα στο βράδυ πλησίασε την Ακρόπολη. Έγινε αντιληπτό από τον εχθρό και ακολούθησε συμπλοκή. Στη συμπλοκή αυτή οι στρατιώτες του Φαβιέρου χρησιμοποίησαν τις λόγχες τους για να απωθήσουν τους Οθωμανούς. Τους είχε δοθεί εντολή να μην μεταχειριστούν τα όπλα τους, γιατί θα υπήρχε κίνδυνος ανάφλεξης της πυρίτιδας που κουβαλούσαν στην πλάτη τους, σε σάκους. Εκτός από τα πυρά των Οθωμανών, οι τακτικοί δέχτηκαν πρόσκαιρα και φίλια πυρά, λόγω σύγχυσης των φυλάκων του φρουρίου. Τελικά, η αποστολή στέφθηκε από επιτυχία. Από τη συμπλοκή, υπήρξαν 18 νεκροί και 25 τραυματίες. Μεταξύ των θυμάτων ήταν και ο Ροβέρτος.⁹⁶

Το τακτικό σώμα παρέδωσε τα πολεμοφόδια στους πολιορκημένους και ετοιμάστηκε να αποχωρήσει, αφού ο Φαβιέρος είχε συμφωνήσει με την Κυβέρνηση να μην παραμείνει εντός της Ακρόπολης. Η γνώμη του Φαβιέρου ήταν ότι το τακτικό, με τη δράση του, θα χρησίμευε πιο πολύ εκτός της Ακρόπολης και ότι η είσοδος τόσων ανδρών θα δυσκόλευε τους πολιορκημένους, καθώς τα τρόφιμα θα έπρεπε να μοιραστούν μεταξύ περισσότερων ατόμων. Παρόλα αυτά, οι Αθηναίοι δεν άφηναν το τακτικό να φύγει. Απειλούσαν, μάλιστα, πως αν τολμήσει να κάνει έξοδο, θα ειδοποιούσαν τους Οθωμανούς, αλλά και οι ίδιοι θα άνοιγαν πυρ κατά αυτού από τις πολεμίστρες. Έτσι, αναγκάστηκε να αποδεχτεί την κατάσταση και να παραμείνει εντός της Ακρόπολης.⁹⁷

Κατά την παραμονή του εντός της Ακροπόλεως, το τακτικό ανέλαβε την φύλαξη διάφορων θέσεων. Επίσης, σημειώθηκαν και αρκετές μικροσυμπλοκές (π.χ. 6 Δεκεμβρίου 1826, 31 Μαρτίου 1827) από τις οποίες προέκυψαν εκατέρωθεν απώλειες. Καθώς ο καιρός κυλούσε, οι συνθήκες διαβίωσης γίνονταν όλο και πιο δύσκολες. Οι τροφές άρχισαν να λιγοστεύουν, οι καιρικές συνθήκες να επιδεινώνονται, ενώ έκαναν την εμφάνισή τους και ασθένειες, όπως ο τύφος. Από τύφο νόσησε και ο ίδιος ο Φαβιέρος. Οι συνθήκες υγιεινής δεν ήταν καθόλου καλές, με αποτέλεσμα οι διαμένοντες στην Ακρόπολη να υποφέρουν και από τις ψείρες. Στα παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε και τον συνεχή βομβαρδισμό των Ελλήνων που είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο ή τον τραυματισμό πολλών.⁹⁸

Επιπλέον, το τακτικό συμμετείχε σε μια σειρά από μάχες γύρω από την

⁹⁶ Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 191, 216-217· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 197-207

⁹⁷ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 209-211

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 210, 215, 217-220

Ακρόπολη, οι οποίες είχαν ως στόχο τη λύση της πολιορκίας της. Η Κυβέρνηση, αντιλαμβανόμενη την κρισιμότητα της κατάστασης, θέλησε να κινητοποιήσει όσες δυνάμεις μπορούσε. Σ' αυτές συμπεριλήφθηκε και μέρος του τακτικού σώματος που είχε παραμείνει στα Μέθανα. Πιο συγκεκριμένα, ο Σωνιέρος, που — εν τη απουσία του Φαβιέρου — διοικούσε την Τακτικούπολη, τοποθέτησε αρχηγό ενός τμήματος 200-240 ανδρών τον Χαράλαμπο Ιγγλέση και τους έθεσε στη διάθεση του Τόμας Γκόρντον. Ο τελευταίος, έχοντας υπό τις διαταγές του και μερικούς οπλαρχηγούς (π.χ. σώμα Νοταρά), στρατοπέδευσε στις 24 Ιανουαρίου 1827 στην Καστέλα του Φαλήρου. Από εκεί θα προσπαθούσε να πλήξει τις δυνάμεις του Κιουταχή.⁹⁹

Την επόμενη μέρα ένας λόχος του τακτικού μαζί με ατάκτους επιτέθηκαν στην μονή του Αγίου Σπυρίδωνος στον Πειραιά, η οποία κατεχόταν από 300 Τουρκαλβανούς. Η επίθεση αποκρούστηκε και οι Έλληνες επέστρεψαν στη βάση τους. Στις 30 Ιανουαρίου ο Κιουταχής με μια ισχυρή δύναμη κινήθηκε εναντίον του ελληνικού στρατοπέδου. Οι πρώτες επιθέσεις των Οθωμανών αποκρούστηκαν από τους ατάκτους, ενώ την ίδια στιγμή το σώμα του Ιγγλέση παρέμενε σε εφεδρεία. Ο Γκόρντον κινητοποίησε τους τακτικούς προς το τέλος της μάχης με σκοπό την καταδίωξη του εχθρού. Οι τακτικοί, λοιπόν, μετά από μια σύντομη αλλά επιτυχημένη καταδίωξη γύρισαν στο στρατόπεδο. Έπειτα, το τακτικό ορίστηκε να φυλάει την πηγή από την οποία υδροδοτούταν το ελληνικό στρατόπεδο και συμμετείχε και σε κάποιες μικροσυμπλοκές.¹⁰⁰

Στις 5 Μαρτίου ο Οθωμανός πασάς επιτέθηκε στο δεύτερο ελληνικό στρατόπεδο, που είχε δημιουργηθεί από τον Καραϊσκάκη στο Κερατσίνι. Προς βοήθεια του Καραϊσκάκη προσέτρεξαν και οι Έλληνες του στρατοπέδου της Καστέλας. Ο Ιγγλέσης και ο Μακρυγιάννης διενήργησαν επίθεση αντιπερισπασμού σε θέσεις των Οθωμανών, έτσι ώστε να ελαττωθεί η πίεση που δεχόταν το στρατόπεδο του Κερατσινίου. Η μάχη είχε θετικό αποτέλεσμα για τους Έλληνες. Στη συγκεκριμένη μάχη συμμετείχε και το τακτικό ιππικό, το οποίο στρατοπέδευε πλέον στο στρατόπεδο στο Κερατσίνι και συνέπραττε με το ιππικό του Χατζή Μιγάλη. Την επόμενη μέρα το τακτικό ανέλαβε την δημιουργία ενός χαρακώματος για να μπορούν τα δύο ελληνικά στρατόπεδα να επικοινωνούν με μεγαλύτερη άνεση.¹⁰¹

Παράλληλα, η πολιορκία της Ακρόπολης συνεχιζόταν και η κατάσταση των

⁹⁹ Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 221· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 225-226

¹⁰⁰ Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 229· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 227-229, 231

¹⁰¹ Διονύσης Τζάκης, *Οι ιδρυτές*, *ό.π.*, σ. 99-104· Γιάννης Γιαννόπουλος, *ό.π.*, σ. 115-116· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 236-237

πολιορκημένων χειροτέρως. Έτσι, αποφασίστηκε να πραγματοποιηθεί μια μεγάλη επίθεση εναντίον των οθωμανικών θέσεων στις 24 Απριλίου. Η επίθεση εξελίχθηκε καταστροφικά για τους Έλληνες. Το τάγμα του Ιγγλέση, αφού ξόδεψε όλα τα πολεμοφόδια, πολέμησε και σώμα με σώμα, χρησιμοποιώντας τις λόγχες. Δεν γλίτωσε, όμως, τη συντριβή. Μόνο τέσσερις άνδρες κατάφεραν να σωθούν. Λίγοι αιχμαλωτίστηκαν, ενώ οι υπόλοιποι σκοτώθηκαν (συμπεριλαμβανομένου του Ιγγλέση). Παρόμοια τύχη είχαν και τα άτακτα σώματα. Έτσι, οι Έλληνες, εξαιτίας στρατηγικών λαθών, αντί να εκδιώξουν τους Οθωμανούς, βρέθηκαν κυνηγημένοι και εν τέλει υπέστησαν μια βαριά ήττα, χωρίς να ελαφρύνουν, μάλιστα, καθόλου τη θέση των πολιορκημένων συμπατριωτών τους.¹⁰²

Η Ακρόπολη, τελικά, έπεσε στα χέρια των Οθωμανών, μετά από συνθηκολόγηση (24 Μαΐου), αφού οι πολιορκημένοι είχαν περιέλθει σε πολύ άσχημη κατάσταση. Είχαν προηγηθεί πολλές αφιμαχίες, καθώς και συζητήσεις για παράδοση ή έξοδο (κατά το πρότυπο του Μεσολογγίου) των πολιορκημένων. Η εκκένωση έγινε υπό την εποπτεία ξένων στρατευμάτων. Όλοι οι εξερχόμενοι μαχητές διατήρησαν τον οπλισμό τους. Το τακτικό σώμα χρησιμοποιήθηκε ως προφυλακή και οπισθοφυλακή της «πομπής» που δημιουργήθηκε. Όταν η «πομπή» έφτασε στην παραλία του Φαλήρου, επιβιβάστηκαν άπαντες σε πλοία και μεταφέρθηκαν στην Σαλαμίνα.¹⁰³

Μέσα στις αμέσως επόμενες μέρες το τακτικό μεταφέρθηκε στα Μέθανα, όπου αναπλήρωσε τις υλικές του απώλειες. Η μη καταβολή των μισθών, έκανε τους στρατιώτες ανυπότακτους και έτσι σημειώθηκαν πολλές λιποταξίες κατά το διάστημα αυτό. Μερικοί από τους στρατιώτες, μάλιστα, έφυγαν από το σώμα του Φαβιέρου για να καταταχθούν στο σώμα που σχημάτισε ο Κόχραν.¹⁰⁴

Το καλοκαίρι του 1827, ο Φαβιέρος δέχτηκε πρόταση από μια επιτροπή Χιωτών να αναλάβει μια εκστρατεία στο νησί τους, προκειμένου αυτό να ενταχθεί στα σύνορα του σχεδιαζόμενου από τους Ευρωπαίους ελληνικού κράτους¹⁰⁵. Η ελληνική Κυβέρνηση ήταν σύμφωνη με την εκστρατεία, αφού οι Χιώτες θα αναλάμβαναν να καλύψουν τις ανάγκες του τακτικού σώματος. Έτσι, και ο Φαβιέρος

¹⁰² Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 240-243· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 261-269

¹⁰³ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 144· Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 246· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 291-292

¹⁰⁴ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 193

¹⁰⁵ Οι συζητήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων περί δημιουργίας ελληνικού κράτους και περί των συνόρων αυτού είχαν ήδη ξεκινήσει. Η Χίος προβλεπόταν να παραμείνει υπό οθωμανική κυριαρχία και γι' αυτό οι Χιώτες επιδίωκαν να ελευθερώσουν με τα όπλα το νησί, έτσι ώστε να πιέσουν της Δυνάμεις να ενταχθεί κι αυτό στο ελληνικό κράτος.

αποδέχτηκε την πρόταση¹⁰⁶ και ξεκίνησε την προετοιμασία της εκστρατείας.¹⁰⁷

Ο Φαβιέρος στρατολόγησε νέους άνδρες από τα νησιά του Αιγαίου για να συμπληρώσει την δύναμη που είχε χαθεί. Έτσι, η σύνθεση του τακτικού σώματος πριν ξεκινήσει για την Χίο ήταν η εξής: Α΄ τάγμα πεζικού (300 άνδρες) υπό τον Νικόλαο Σκαρβέλη, Β΄ τάγμα πεζικού (300 ανδρών) υπό τον Πίσσα, Γ΄ τάγμα πεζικού (200 ανδρών) υπό τον Σωνιέρο, ένας λόχος πυροβολικού (150 ανδρών) υπό τον Ζάντερ, μία ύλη λογχοφόρων ιππέων (200 ανδρών) και μία караβινοφόρων ιππέων (80 ανδρών) υπό τον Αλμείδα. Στους παραπάνω πρέπει να προσθέσουμε και περίπου χίλιους άτακτους, τους οποίους στρατολόγησε ο Φαβιέρος για τις ανάγκες της εκστρατείας από διάφορα μικρά σώματα οπλαρχηγών.¹⁰⁸

Στις 9 Οκτωβρίου το τακτικό σώμα ξεκίνησε το ταξίδι του. Το τακτικό ιππικό και οι άτακτοι θα ακολουθούσαν, βάσει σχεδιασμού, λίγο αργότερα. Στα Μέθανα παρέμεινε μονάχα ένας λόχος 100 ανδρών με διοικητή τον λοχαγό Λάμπρου. Ο λόχος αυτός είχε μόλις σχηματιστεί και ονομάστηκε λόχος Απομάχων. Το σύνολο των δυνάμεων που θα συγκροτούσαν το εκστρατευτικό σώμα θα συγκεντρώνονταν στα Ψαρά, ώστε να μεταβεί ολόκληρο στη Χίο. Ωστόσο, όταν ο Φαβιέρος έφτασε στα Ψαρά δεν περίμενε για πολύ τα υπόλοιπα στρατεύματα. Αναχώρησε σχετικά άμεσα για τη Χίο, καθώς φοβήθηκε ότι θα παρεμποδιζόταν από τους στόλους των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν αντίθετες με την εκστρατεία αυτή, καθώς — όπως έχει ήδη αναφερθεί — η Χίος δεν θα συμπεριλαμβανόταν στο ελληνικό κράτος. Μάλιστα, οι Ευρωπαίοι ναύαρχοι πίεζαν καθ' όλη τη διάρκεια της εκστρατείας τον Φαβιέρο να αποχωρήσει από το νησί, με τον ίδιο να αρνείται, λέγοντας πως κάτι τέτοιο θα μπορούσε να το πράξει μόνο με διαταγή της ελληνικής Κυβέρνησης.¹⁰⁹

Ο Φαβιέρος, λοιπόν, αποβιβάστηκε στη Χίο στις 17 Οκτωβρίου¹¹⁰. Αρχικά, σημειώθηκαν συγκρούσεις μικρής έκτασης, η έκβαση των οποίων ήταν υπέρ των Ελλήνων. Στις 18 του μήνα, ένα τουρκικό σώμα, στην προσπάθειά του να εισέλθει στο κάστρο της Χίου, το οποίο κατείχε ο Γιουσούφ πασάς, έπεσε πάνω σε βραδινή ενέδρα του Β΄ τάγματος. Ένα τμήμα του τουρκικού σώματος κατόρθωσε να μπει στο

---

¹⁰⁶ Για την εκστρατεία ρωτήθηκε και ο Ρίτσαρντ Τσωρτς, ο οποίος είχε ορισθεί από την Γ΄ Εθνοσυνέλευση ως αρχιστράτηγος των ελληνικών δυνάμεων. Βέβαια, στον Φαβιέρο είχε δοθεί η δυνατότητα να δρα αυτόνομα.

¹⁰⁷ Ε.Κ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 22· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η εκστρατεία της Χίου υπό τον Φαβιέρον κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν*, Αθήνα 1971, σ. 14-15· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 303-304

¹⁰⁸ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 151-154· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 304-305

¹⁰⁹ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η εκστρατεία*, *ό.π.*, σ. 17-20· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 305, 308, 309

¹¹⁰ Το ιππικό έφτασε στη Χίο της 5 Νοεμβρίου.

κάστρο, ενώ το υπόλοιπο κατέφυγε στον πύργο του Βαβασίου· παραδόθηκε όμως την επόμενη μέρα. Γενικά, μετά τις συμπλοκές των πρώτων ημερών, κανένας Οθωμανός ένοπλος δεν βρισκόταν εκτός του κάστρου. Αφού, λοιπόν, δεν υπήρχε καμία εστία αντίστασης εκτός του κάστρου, ο Φαβιέρος ξεκίνησε τον βομβαρδισμό και στενό αποκλεισμό του. Παρ' όλα αυτά, οι πολιορκημένοι επικοινωνούσαν δια θαλάσσης με την απέναντι μικρασιατική ακτή και επομένως δεν στερούνταν τροφίμων και πολεμοφοδίων. Γι' αυτό και απέρριψαν την πρόταση παράδοσης που τους έγινε.¹¹¹

Προκειμένου να αποκοπούν εντελώς οι πολιορκημένοι και ελλείψει άλλων πολεμικών πλοίων, ο Φαβιέρος επάνδρωσε τέσσερις βάρκες με άνδρες του τακτικού και τις έβαλε να ελέγχουν το στενό πέρασμα μεταξύ Χίου και Τσεσμέ. Πράγματι, οι βάρκες αυτές από την πρώτη κιόλας νύχτα κατάφεραν να συλλάβουν δύο πλοiάρια με τρόφιμα, που είχαν προορισμό το κάστρο της Χίου. Επιπλέον, ο αρχηγός του τακτικού σχεδίασε μια καταδρομική επίθεση στον Τσεσμέ, με στόχο να πλήξει και να εκφοβίσει τους εκεί Οθωμανούς, ώστε να τους αποθαρρύνει να επικοινωνούν με τους πολιορκημένους. Αναλυτικότερα, στις 5 Δεκεμβρίου, κατά τις νυχτερινές ώρες, το Α' τάγμα μετέβη στον Τσεσμέ και μετά από μια σύντομη επίθεση, επέστρεψε στη Χίο.¹¹²

Ενώ η πολιορκία του κάστρου συνεχιζόταν, στις 11 Ιανουαρίου 1828 ένα ισχυρό σώμα Οθωμανών εξήλθε από το κάστρο και επιτέθηκε στις ελληνικές θέσεις. Κατέλαβε ένα κανονιοστάσιο και αρκετά από τα οχυρώματα των Ελλήνων. Εντούτοις, λίγο αργότερα οι θέσεις αυτές ανακαταλήφθηκαν από τους Έλληνες, οι οποίοι προκάλεσαν στους αντιπάλους τους σοβαρές απώλειες (300 νεκροί). Στην συγκεκριμένη μάχη τραυματίστηκε και ο Φαβιέρος.¹¹³

Στο μεταξύ, στις αρχές Ιανουαρίου του 1828, αφίχθη στο Ναύπλιο ο Ιωάννης Καποδίστριας, προκειμένου να αναλάβει τα καθήκοντά του ως Κυβερνήτης της Ελλάδας. Ο Καποδίστριας, αφού ενημερώθηκε για την εξέλιξη της εκστρατείας στη Χίο, έστειλε στον Φαβιέρο χρήματα και πολεμοφόδια. Παράλληλα, ο Φαβιέρος ξεκίνησε τη συγκρότηση και Δ' τάγμα πεζικού με διοικητή τον Αυγουστίνο Ζοέστο, τον οποίο απέστειλε στα Μέθανα για να πραγματοποιήσει εθελοντική στρατολόγηση και να συμπληρώσει τον επιθυμητό αριθμό ανδρών για το τάγμα του.¹¹⁴

Στις 28 Φεβρουαρίου οθωμανικά πλοiα προσπάθησαν να αποβιβάσουν στρατό στο νησί. Ακολούθησε μάχη στην τοποθεσία Μύλοι. Εκεί το Β' τάγμα πεζικού

¹¹¹ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η εκστρατεία*, ό.π., σ. 21-28· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 306-308

¹¹² Παναγής Δ. Ζούβας, *Η εκστρατεία*, ό.π., σ. 28-29· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 310-311

¹¹³ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η εκστρατεία*, ό.π., σ. 36-42· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 312-313

¹¹⁴ Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 314

κατόρθωσε να αποτρέψει την απόβαση οθωμανικών στρατευμάτων, τα οποία τελικά αποβιβάστηκαν στο κάστρο. Το συμβάν αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αποχωρίσουν φοβισμένοι από το νησί τόσο οι περισσότεροι κάτοικοι, όσο και τα άτακτα στρατεύματα. Έτσι, και ο τακτικός στρατός αναγκάστηκε να λύσει την πολιορκία του κάστρου. Οι τακτικοί υποχώρησαν σταδιακά στην περιοχή Κόκκινα, όπου σημειώθηκε μια μικρής έκτασης σύγκρουση με Οθωμανούς που είχαν βγει από το κάστρο για να καταδιώξουν τους υποχωρούντες Έλληνες. Από την περιοχή εκείνη, οι στρατιώτες του τακτικού περαιώθηκαν στο απέναντι ερημονήσι και από εκεί τους παρέλαβαν πλοία, μεταφέροντάς τους στη Σύρο (5-7 Μαρτίου).¹¹⁵

Παρά τις νίκες που σημείωσε στη Χίο, το τακτικό τελικά δεν μπόρεσε να επιτύχει την εκδίωξη των Οθωμανών από το νησί. Κύριοι λόγοι της αποτυχίας ήταν και πάλι τα διαφόρων ειδών οργανωτικά προβλήματα, σπουδαιότερα από τα οποία ήταν η έλλειψη πυροβολικού κατάλληλου για πολιορκία οχυρής θέσης και ο μη αποκλεισμός δια θαλάσσης του κάστρου. Οι απώλειες του τακτικού από την συγκεκριμένη εκστρατεία ανήλθαν περίπου στους 200 άνδρες.

3. Συγκρότηση, οργάνωση και δράση τακτικών σωμάτων 1828-1831

Όπως ήδη αναφέρθηκε, ενόσω διαρκούσε η εκστρατεία στη Χίο, είχε έρθει στην Ελλάδα ο Καποδίστριας. Ένα από τα πρωταρχικά μελήματα του Καποδίστρια ήταν η οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων, καθώς αιγυπτιακός και οθωμανικός στρατός παρέμενε εντός των ελληνικών συνόρων, ενώ πολλές περιοχές μαστίζονταν από ληστεία. Οι συνθήκες αυτές, σε συνδυασμό με την ανάγκη επιβολής του νέου διοικητικού καθεστώτος, υπαγόρευαν τη χρεία ύπαρξης ικανού και πειθαρχημένου στρατού. Αντιθέτως, η προγενέστερη έλλειψη ενός ισχυρού κυβερνητικού κέντρου είχε οδηγήσει στη στρατιωτική παράλυση. Έτσι, μια από τις πρώτες κινήσεις (23 Ιανουαρίου 1828) του Κυβερνήτη ήταν η ίδρυση του Πολεμικού Συμβουλίου, το οποίο θα ρύθμιζε τα ζητήματα που αφορούσαν τον στρατό και τον στόλο. Τη προεδρία του Συμβουλίου ανέλαβε ο ίδιος.¹¹⁶

Μερικές μέρες μετά την επιστροφή του τακτικού σώματος από την Χίο, ο Κυβερνήτης το επιθεώρησε στα Μέθανα (15 Μαρτίου). Λίγο καιρό αργότερα, ο

¹¹⁵ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 9· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η εκστρατεία, ό.π.*, σ. 56-61· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 318-321

¹¹⁶ Ε.Κ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 23-24· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 15

Φαβιέρος παραιτήθηκε λόγω διαφωνιών που είχε με τον Καποδίστρια. Οι μεταξύ τους διαφορές έγκειντο κατά κύριο λόγο στον τρόπο οργάνωσης του στρατού. Ο Καποδίστριας θεωρούσε υπερβολικό τον αριθμό των αξιωματικών που υπήρχαν, ενώ δεν αποδέχτηκε και τις προτάσεις του Φαβιέρου που αφορούσαν την στρατολόγηση νέων ανδρών. Επίσης, υπήρχε διαφορά νοοτροπίας μεταξύ των δύο ανδρών, αφού ο Φαβιέρος ήταν Γάλλος δημοκρατικός, σε αντίθεση με τον Καποδίστρια που ήταν φιλορώσος και συντηρητικός.¹¹⁷

Η περίοδος της διοίκησης του τακτικού από τον Φαβιέρο κλείνει με την αποχαιρετιστήρια ημερήσια διαταγή που εξέδωσε στις 14 Μαΐου 1828.¹¹⁸ Στη συνέχεια αποχώρησε από την Ελλάδα. Το τακτικό σώμα του Φαβιέρου ήταν η πιο σοβαρή από τις προσπάθειες που είχαν γίνει μέχρι εκείνη τη στιγμή για την δημιουργία ελληνικού τακτικού στρατού. Το συγκεκριμένο σώμα μακροήμερευσε περισσότερο από τα προηγούμενα και πλησίασε, ως έναν βαθμό, τα πρότυπα των ευρωπαϊκών στρατών, καθώς περιελάμβανε τρία όπλα (πεζικό, πυροβολικό, ιππικό), ανεπτυγμένα σε ικανοποιητικό βαθμό.

Μετά την αποχώρηση του Φαβιέρου, ο Καποδίστριας όρισε τον Βαυαρό συνταγματάρχη Καρλ φον Χάιντεκ διοικητή του τακτικού σώματος (22 Μαΐου 1828). Ύστερα από συζήτηση των δύο ανδρών, ο δεύτερος έπεισε τον πρώτο να μη διαλύσει τον τακτικό στρατό, όπως σκεφτόταν, αλλά να τον διατηρήσει, καθώς αποτελούταν από πιστά στην εκάστοτε Κυβέρνηση τμήματα. Ο τακτικός στρατός δεν είχε, σε αντίθεση με τους οπλαρχηγούς, πελατειακά ερείσματα και φάνηκε χρήσιμος στην εμπέδωση της εξουσίας του Καποδίστρια.¹¹⁹

Ο νέος διοικητής έδωσε εντολή για μετεγκατάσταση των στρατιωτών που βρίσκονταν υπό τις διαταγές του, από τα Μέθανα στο Ναύπλιο. Λίγο αφότου ανέλαβε τα καθήκοντά του, την 1^η Ιουνίου 1828, το τακτικό σώμα αποτελούνταν «από 930 στρατιώτας και από 21 ίππους με κάμποσους αξιωματικούς και φιλλέληνας»¹²⁰. Σε ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα κατάφερε να αναβαθμίσει ποσοτικά και ποιοτικά το στράτευμα. Οι στρατιώτες τριπλασιάστηκαν, πήραν νέα όπλα και νέες στολές (βλ. κεφάλαιο Β 4). Στην πρόοδο του σώματος βοήθησαν σε πολύ μεγάλο

¹¹⁷ Στέφανος Παπαγεωργίου, «Η στρατιωτική διοργάνωση, Πολεμικές επιχειρήσεις στα χρόνια του Καποδίστρια», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 221· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 326

¹¹⁸ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 24-25· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 332

¹¹⁹ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 26· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 138

¹²⁰ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 483

βαθμό τα χρηματικά ποσά που δόθηκαν από την Γαλλία.¹²¹

Το πεζικό απαρτιζόταν αρχικά από τρία τάγματα, ενώ αργότερα ολοκληρώθηκε και ο σχηματισμός του Δ' τάγματος, ο σχεδιασμός του οποίου είχε οριστεί από τον Φαβιέρο. Το πεζικό ήταν ο πολυπληθέστερος κλάδος του στρατού. Τα τρία πρώτα τάγματα συνθέτονταν από έξι λόχους το καθένα, ενώ το Δ' είχε τέσσερις λόχους.¹²²

Το πυροβολικό ανασυγκροτήθηκε και αναβαθμίστηκε με τη σύσταση του «σώματος πυροβολιστών» τον Αύγουστο του 1828. Το συγκεκριμένο σώμα είχε δύναμη έξι λόχων, οι οποίοι αποτελούσαν ένα τάγμα. Κάθε λόχος είχε, σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο, περίπου 100 άνδρες, οι οποίοι μπορούσαν να υπηρετήσουν 6-8 πυροβόλα εκστρατείας ή 32 τοπομαχικά πυροβόλα. Επίσης, ορίστηκαν και όλοι οι απαραίτητοι βαθμοφόροι, μερικοί από τους οποίους επιτελούσαν και ιδιαίτερα καθήκοντα (π.χ. καταλυματίας, σιτιστής, γιατρός, τυμπανιστής). Η μορφή του τάγματος διατηρήθηκε σχεδόν अपαράλλαχτη καθ' όλη τη διάρκεια της καποδιστριακής περιόδου. Διοικητής του τάγματος πυροβολικού ανέλαβε αρχικώς ο Κερκυραίος Νικόλαος Πιέρρης.¹²³

Στο ιππικό διορίστηκε διοικητής ο Πολωνός ταγματάρχης Φαρούντζ, ο οποίος όμως σφετερίστηκε χρήματα και αντικαταστάθηκε από τον Δημήτριο Καλλέργη. Για αρκετό καιρό υπήρχαν μόνο 44 άλογα. Η διεύρυνση του ιππικού κατορθώθηκε με τη δωρεά 227 ίππων από τον γαλλικό στρατό και με την αγορά μερικών ακόμα από το ελληνικό κράτος. Μαζί με τα άλογα, αποκτήθηκαν και ο απαραίτητος εξοπλισμός (σέλες κτλ.).¹²⁴

Σημαντικό είναι το ψήφισμα ΙΗ', οι διατάξεις του οποίου είχαν ξεκινήσει να εφαρμόζονται δοκιμαστικά από τον Αύγουστο του 1828, αλλά η επίσημη κοινοποίησή του έγινε στις 21 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους. Το ψήφισμα χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος αναφέρεται ότι ο χρόνος στράτευσης των υπαξιωματικών και των στρατιωτών θα ήταν τρία χρόνια και ότι όποιος το επιθυμούσε μπορούσε να παρατείνει τη διάρκεια παραμονής του στο στράτευμα έως εννιά χρόνια ακόμα. Μετά από δώδεκα χρόνια υπηρεσίας οι άνδρες χαρακτηρίζονταν

¹²¹ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 139· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 336-337

¹²² Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 139

¹²³ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 483· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 28-30· Ε.Κ. Στασινόπουλος, *ό.π.*, σ. 25-26· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 139-140· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 337

¹²⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 484

ως «υπερστρατεύσιμοι» και έπαιρναν ειδικό σιτηρέσιο ή εντάσσονταν στο «σώμα των απομάχων». Στο δεύτερο μέρος καθορίζεται ότι το ένα τρίτο των χαμηλόβαθμων αξιωματικών θα προάγονταν με βάση την αρχαιότητα, ενώ το υπόλοιπο ποσοστό των χαμηλόβαθμων αλλά και όλων των ανώτερων αξιωματικών θα ανέβαιναν στην ιεραρχία με απόφαση της Κυβέρνησης, η οποία θα λάμβανε υπόψη της τη διαγωγή και την προσφορά των αξιωματικών. Στο δεύτερο μέρος καθορίζεται επίσης και ο τρόπος αποστρατείας των αξιωματικών, καθώς και η σύνταξη που θα έπαιρναν ανάλογα με τα χρόνια υπηρεσίας και την κατάσταση της υγείας τους. Το τρίτο μέρος καλύπτεται από διατάξεις που αφορούσαν τους φρούραρχους. Ο φρούραρχος ήταν υπεύθυνος για το σχέδιο ασφάλειας (π.χ. θέσεις φυλάκων, εφόδους, ώρες κλεισίματος θυρών), για τα κτήρια, τις τροφές και τα πολεμοφόδια του φρουρίου. Το τελευταίο μέρος σχετίζεται με τη Σχολή Ευελπίδων, η οποία είχε συσταθεί από τον Ιούλιο (βλ. κεφάλαιο Β 3).¹²⁵

Το τακτικό σώμα συμμετείχε ξανά στις επιχειρήσεις τον Απρίλιο 1829 με εντολή που πήρε από τον Κυβερνήτη. Συγκεκριμένα, από τις 10 Απριλίου ένας λόχος πυροβολικού υπό τον Πιέρρη και το Γ' τάγμα πεζικού υπό τον Σωνιέρο συμμετείχαν στην πολιορκία της Ναυπάκτου, στην οποία υπήρχε ακόμα οθωμανική φρουρά. Η Ναύπακτος παραδόθηκε στις ελληνικές δυνάμεις στις 18 Απριλίου, αφού είχε προηγηθεί σφοδρός βομβαρδισμός των αμυνόμενων από το δίκροτο «Ελλάς» του Ανδρέα Μιαούλη.¹²⁶

Η θητεία του Χάιντεκ ολοκληρώθηκε στις 22 Ιουλίου 1829. Την αντικατάστασή του ζήτησε ο ίδιος ο Βαυαρός, για λόγους υγείας. Πριν αποχωρίσει έστειλε στην Κυβέρνηση μια αναφορά (3 Ιουλίου) με τα πεπραγμένα του ως διοικητής. Από αυτή αντλούνται πολλά στοιχεία για τον τακτικό στρατό κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Εκτενέστερα, δίνονται οι πληροφορίες ότι έγιναν πολλά έργα διοικητικής μέριμνας, όπως στρατώνες, φούρνοι για το ψωμί των στρατιωτών και νοσοκομεία (βλ. κεφάλαιο Β 6). Επιπρόσθετα, ο Χάιντεκ αναφέρει πως επί των ημερών του το πεζικό αριθμούσε 1.800 άνδρες, το πυροβολικό είχε 419 άνδρες και το ιππικό είχε φτάσει τους 270 ίππους και τους 300 άνδρες (δύο λόχοι λογχοφόρων και δύο λόχοι караβινοφόρων). Το σύνολο του τακτικού στρατού έφτανε τους 3.000

---

¹²⁵ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 31-34

¹²⁶ Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 339

άνδρες.¹²⁷

Με βάση το παραπάνω έγγραφο του Χάιντεκ σχηματίζεται και η εικόνα της κατανομής των δυνάμεων του τακτικού. Οι περισσότεροι λόχοι βρίσκονταν στο Ναύπλιο. Στην πρωτεύουσα, λοιπόν, υπήρχαν εννιά λόχοι πεζικού, τρεις λόχοι πυροβολιστών και από το υποτυπώδες μηχανικό υπήρχε ένας λόχος «θαλασσινών» και ένας λόχος «εργατών». Στην Ακροκόρινθο ήταν εγκαταστημένοι δύο λόχοι πεζικού και ένας πυροβολιστών. Από δύο λόχοι ιππικού βρίσκονταν στο Άργος και την Τριπολιτσά αντίστοιχα. Ιππικό δεν υπήρχε πουθενά αλλού. Στη Μονεμβασιά στρατοπέδευε ένας λόχος πεζικού, ενώ άλλοι έξι λόχοι του ίδιου κλάδου συν ένας πυροβολιστών διέμεναν στα φρούρια Πάτρας – Ρίου. Στα φρούρια Αντιρρίου – Ναυπάκτου ήταν τοποθετημένοι τρεις λόχοι πεζικού και ένας πυροβολιστών. Ένας λόχος πεζικού υπήρχε και στην Γραμβούσα, ο οποίος μετά την εκκένωση της Κρήτης από τα ελληνικά σώματα, μεταφέρθηκε και αυτός στο Ναύπλιο. Τέλος, ο λόχος των απομάχων ήταν εγκατεστημένος στα Μέθανα και στον Πόρο.¹²⁸

Το τακτικό, επομένως, ήταν εγκατεστημένο στα σημαντικότερα στρατηγικά σημεία της χώρας. Ήταν επιφορτισμένο με τη φύλαξη των φρουρίων, τα οποία ο Καποδίστριας δεν μπορούσε να τα εμπιστευτεί παρά μόνο στα πιο νομιμόφρονα στρατιωτικά τμήματα που είχε στη διάθεσή του.¹²⁹

Ο Χάιντεκ παρέδωσε τη διοίκηση στον Γάλλο συνταγματάρχη Καμίλ Τρεζέλ, ο οποίος προερχόταν από το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα του Ιωσήφ Μαιζόν που είχε έρθει για να εκδιώξει τους Αιγύπτιους από την Πελοπόννησο, εφαρμόζοντας τις αποφάσεις των Δυνάμεων.¹³⁰

Σύμφωνα με το διάταγμα διορισμού του, ο Τρεζέλ έπρεπε να παίρνει και να ελέγχει καθημερινά εκθέσεις από τους υφιστάμενούς του, οι οποίες αφορούσαν τη λειτουργία του στρατεύματος. Επίσης, ήταν αυτός που θα καθόριζε τις ανταμοιβές των στρατιωτικών. Εκτός από τα παραπάνω, ο Γάλλος αξιωματικός θα ασκούσε και τα καθήκοντα του Γενικού Επιθεωρητή των τακτικών στρατευμάτων. Για να διευκολύνει το έργο του έφερε μαζί του τους αξιωματικούς Γκαρνώ, Μπουρσέ,

---

¹²⁷ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 481-485· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 142

¹²⁸ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 484-485

¹²⁹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 490· Στέφανος Παπαγεωργίου, «Η στρατιωτική διοργάνωση», *ό.π.*, σ. 221-223· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 147

¹³⁰ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 486

Πελλιόν και Σεν Μαρτέν.¹³¹

Στις 28 Ιουλίου εκδόθηκε διάταγμα, το οποίο καθιστούσε γνωστή την ίδρυση του «σώματος των επί της Οχυροματοποιΐας και Αρχιτεκτονικής Αξιωματικών». Πρόκειται για τον πρόδρομο του σώματος του μηχανικού. Το γεγονός του σχηματισμού του σώματος αυτού είναι πολύ σημαντικό, καθώς έτσι ολοκληρώνεται η δημιουργία των μάχιμων κλάδων του τότε τακτικού στρατού. Τη διοίκηση του μηχανικού ανέλαβε ο Γκαρνά. Οι αξιωματικοί που υπηρετούσαν στην συγκεκριμένο κλάδο ήταν υπεύθυνοι για την κατασκευή, συντήρηση και βελτίωση των οχυρώσεων, στρατιωτικών και πολιτικών κτηρίων, γεφυρών και άλλων έργων αρχιτεκτονικής.¹³²

Ο Γκαρνά, λοιπόν, ανέλαβε διοικητής του «σώματος Οχυροματοποιΐας και Αρχιτεκτονικής». Από τους υπόλοιπους αξιωματικούς που είχε φέρει μαζί του ο Τρεζέλ, ο Μπουρσέ ανέλαβε το οπλοστάσιο, ο Πελλιόν ανέλαβε τη διοίκηση του ιππικού και ο Σεν Μαρτέν έγινε Γενικός Επιμελητής του στρατού. Επιπλέον, σημαντική θέση δόθηκε και στον Αλμείδα, ο οποίος διορίστηκε φρούραρχος της πρωτεύουσας.¹³³

Σε ό,τι αφορά τη λοιπή οργάνωση και διάταξη του τακτικού επί Τρεζέλ, αυτή ήταν η παρακάτω. Υπήρχαν τέσσερα τάγματα πεζικού με έξι λόχους το καθένα. Το Α΄ τάγμα βρισκόταν στο Ναύπλιο υπό τον Νικόλαο Σκαρβέλη, το Β΄ στην Πάτρα υπό τον Ιταλό Καβάλι, το Γ΄ στην Ναύπακτο υπό τον Σωνιέρο και το Δ΄ στην Καλαμάτα με διοικητή τον Αντριέτι. Καθένα από τα τάγματα πεζικού είχε στη σύνθεσή του έναν λόχο ευζώνων, έναν λόχο επίλεκτων και τέσσερις λόχους κέντρου. Το τάγμα του προβολικού, αποτελούμενο από τέσσερις πυροβολαρχίες και μια πυροβολαρχία φρουριών, είχε έδρα το Ναύπλιο. Διοικητής του ήταν πλέον ο Ποζιέ. Τέλος, το ιππικό, με δύο ίλες λογχιστών και δύο караβινοφόρων, είχε έδρα το Άργος.¹³⁴

Στις αρχές Οκτωβρίου ο Τρεζέλ πήρε εντολή να συστήσει στρατόπεδο στα Μέγαρα, καθώς υπήρχε η υπόνοια ότι ορισμένοι οπλαρχηγοί, με αφορμή τις αλλαγές που θα γίνονταν στις ένοπλες μονάδες (βλ. ημιτακτικές δυνάμεις), θα δυσαρεστούνταν και θα υποκινούσαν ταραχές. Έτσι, λοιπόν, ο Τρεζέλ πήρε δύο πεζικά τάγματα (το Α΄ και το Β΄), δύο πυροβολαρχίες και δύο ίλες ιππικού και εγκαταστάθηκε στην πεδιάδα των Μεγάρων, όπου έφτιαξε στρατόπεδο. Το στρατόπεδο επιθεώρησε και ο ίδιος ο Κυβερνήτης, ενώ είχαν οργανωθεί και αγώνες

¹³¹ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 36· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 144-145

¹³² ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 34-35· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 145-146

¹³³ Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 340-341

¹³⁴ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 38

— σκοποβολή, δρόμος, άλμα — προς τιμήν του. Αφού παρήλθε ο κίνδυνος των ταραχών, αλλά και λόγω των φθινοπωρινών βροχοπτώσεων και της έλλειψης διάφορων αναγκαίων, το στρατόπεδο αποσυντέθηκε 40 μέρες μετά τη δημιουργία του.¹³⁵

Στις 13 Οκτωβρίου εκδόθηκε διάταγμα για τη δημιουργία του «σώματος Ακολούθων». Σύμφωνα με τις σχετικές οδηγίες ο αριθμός των Ακολούθων θα ήταν έως 20 άνδρες, οι οποίοι θα γυμνάζονταν σε ασκήσεις ακριβείας, χειρισμού όπλων και θα έπαιρναν την εκπαίδευση των στρατιωτών του πεζικού και του πυροβολικού. Μετά την εκπαίδευσή τους, θα εξετάζονταν από μια τετραμελή επιτροπή του τακτικού σώματος και είτε θα αναλάμβαναν υπηρεσία με βαθμό αξιωματικού, είτε θα αποβάλλονταν από το σώμα.¹³⁶

Ο Κυβερνήτης είχε συστήσει και την «επί των στρατιωτικών και ναυτικών Γραμματεία» (υπουργείο), την οποία διεύθυνε ο Βιάρος Καποδίστριας. Το υπουργείο αυτό διχοτομήθηκε τον Απρίλιο του 1830 σε «Γραμματεία στρατιωτικών» και «Γραμματεία ναυτικών». Την πρώτη ανέλαβε ο Ρόδιος, ο οποίος όμως δεν είχε μεγάλη δικαιοδοσία πάνω στον τακτικό στρατό, αφού ο διοικητής του τακτικού επικοινωνούσε απευθείας με τον Κυβερνήτη. Εξάλλου, ο Κυβερνήτης είχε οριστεί από τη Δ' Εθνοσυνέλευση ως «ανώτατος αρχηγός όλων των κατά ξηράν και θάλασσαν δυνάμεων».¹³⁷

Η καλή κατάσταση του στρατεύματος άρχισε σταδιακά να μεταβάλλεται από τον Ιούλιο του 1830, όταν και πραγματοποιήθηκε η Δεύτερη Γαλλική Επανάσταση (Ιουλιανή). Η εκθρόνιση του Καρόλου Ι', ο οποίος ακολουθούσε φιλελληνική πολιτική, έφερε την διακοπή της γαλλικής χρηματικής βοήθειας που προοριζόταν για τον στρατό και συνάμα οδήγησε στην παραίτηση Γάλλων αξιωματικών που υπηρετούσαν στον ελληνικό στρατό. Μεταξύ αυτών ήταν και ο διοικητής του τακτικού σώματος. Έτσι, τη θέση του παραιτηθέντος Τρεζέλ πήρε ο επίσης Γάλλος Μορίς Ζεράρ, ο οποίος ανήκε ήδη στις τάξεις του τακτικού σώματος ως επιθεωρητής από τον Νοέμβριο του 1829. Η αλλαγή διοίκησης έγινε πράξη στις 25 Αυγούστου 1830.¹³⁸

¹³⁵ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 39· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 343

¹³⁶ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 37

¹³⁷ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 111-112· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 37, 39· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική*, ό.π., σ. 149· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 343

¹³⁸ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 59· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 39-40· Ε.Κ. Στασινόπουλος, ό.π., σ. 27-28· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 344-346

Παρά την αναστάτωση που προκλήθηκε από τα συνεπακόλουθα της αλλαγής στον γαλλικό θρόνο, δεν παρατηρήθηκαν αρχικά μεγάλες αλλαγές στο τακτικό σώμα. Ωστόσο, η αντιπολίτευση εναντίον του Καποδίστρια ολοένα και αυξανόταν, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται εστίες ταραχών εντός του κράτους. Οι ταραχές αυτές δεν θα μπορούσαν να αφήσουν ανεπηρέαστο και τον τακτικό στρατό. Καταρχάς, ο τακτικός στρατός αποτέλεσε το στήριγμα της Κυβέρνησης, καθώς παρέμενε πιστός σε αυτή, εκτελούσε τις διαταγές της και ενεργούσε για την εφαρμογή της τάξης εναντίον των αντιπολιτευτικών κινήσεων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αποστολή του ιππικού¹³⁹, το καλοκαίρι του 1831, στον Πόρο, όπου είχε σημειωθεί στάση. Το ιππικό κατέπνιξε με τη βία τη στάση αυτή. Το γεγονός, όμως, που επηρέασε περισσότερο το τακτικό σώμα και ταυτόχρονα αποτέλεσε το αποκορύφωμα της δράσης της καποδιστριακής αντιπολίτευσης, ήταν η δολοφονία του Κυβερνήτη στις 27 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους.¹⁴⁰

Αμέσως μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια οι περισσότεροι Γάλλοι αξιωματικοί που υπηρετούσαν στον τακτικό στρατό παραιτήθηκαν. Η διοίκηση πέρασε ξανά, έπειτα από την περίοδο Ιούλιος 1824 – Ιούλιος 1825, στον Ρόδιο. Το τακτικό σώμα προσπάθησε να διατηρήσει την τάξη στη χώρα, η οποία βρισκόταν σε αναβρασμό. Στο Ναύπλιο, η ευταξία όντως διατηρήθηκε χάρις στις ενέργειες του φρούραρχου Αλμείδα. Οι στρατιώτες του τακτικού παρέμειναν πιστοί στην Κυβέρνηση, επικεφαλής της οποίας είχε τεθεί ο Αυγουστίνος Καποδίστριας. Ωστόσο, δεν ήταν σε θέση να επιβληθούν πραγματικά, αφού στην ουσία επικρατούσε ένα χάος, αλλά και η κατάσταση του στρατεύματος δεν ήταν η καλύτερη δυνατή.¹⁴¹

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, φτάνουμε στα τέλη του 1831 με τον τακτικό στρατό να παρουσιάζει την εξής δύναμη. Το πυροβολικό είχε 445 άνδρες και το ιππικό 446. Οι άνδρες του πεζικού είχαν κατανεμηθεί σε τέσσερα τάγματα. Το Α΄ τάγμα πεζικού είχε 385 άνδρες, το Β΄ είχε 274, το Γ΄ απαρτιζόταν από 411 και το Δ΄ είχε δύναμη 378 ανδρών. Το απόσπασμα μηχανικού είχε εννιά άνδρες, ενώ το σώμα των ακολούθων είχε 19. Επιπλέον, υπήρχαν 71 άτομα που ασκούσαν γενικά επιτελικά καθήκοντα, αλλά και μια οκταμελής επιτροπή ιματισμού. Υπήρχαν, ακόμη, 55 μουσικοί. Επίσης, οι υπάλληλοι και οι κλητήρες της γραμματείας του τακτικού ήταν 21 άτομα. Στους παραπάνω μπορούμε να συμπεριλάβουμε και τα μέλη του Κεντρικού

¹³⁹ Ο Δ. Καλλέργης είχε αντικαταστήσει από της 24 Ιουνίου 1831 τον Πελλιών στη διοίκηση του ιππικού.

¹⁴⁰ Νίκος Σβορώνος, *ό.π.*, σ. 72-73, 78· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 346-347

¹⁴¹ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 40-41· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 347

Πολεμικού Σχολείου (είχε αντικαταστήσει τη Σχολή Ευελπίδων), οι οποίοι ήταν 58.¹⁴²

Τελικά, με την έλευση της Αντιβασιλείας (1833) το τακτικό σώμα διαλύθηκε και αντικαταστάθηκε από Βαυαρούς μισθοφόρους. Έτσι, η προσπάθεια που είχε ξεκινήσει από το 1821 για τη δημιουργία ελληνικού τακτικού στρατού διακόπτεται.

Παράλληλα με τον τακτικό στρατό, ο Καποδίστριας ασχολήθηκε συστηματικά και με τα σώματα των ατάκτων. Αυτά συχνά έρχονταν σε αντίθεση με τη θέληση της κεντρικής εξουσίας και ακόμη δεν αποτελούσαν αξιόπιστη στρατιωτικά λύση. Η επιλογή του Καποδίστρια ήταν να μην διαλύσει εντελώς τα άτακτα σώματα, αλλά να τα περιορίσει και να τα μετασχηματίσει βαθμιαία σε τακτικά, ώστε να γίνουν νομιμόφρονα και αξιόμαχα. Έτσι, δημιούργησε τα ημιτακτικά σώματα. Η συγκεκριμένη επιλογή έγινε για πολιτικούς και κοινωνικούς λόγους. Από τη μία η διάλυση των άτακτων σωμάτων θα οδηγούσε στην έντονη αντίδραση των οπλαρχηγών. Από την άλλη, τυχόν διάλυση των ατάκτων, θα ωθούσε πολλούς από αυτούς στη ληστεία, καθότι ένοπλοι και απράγμονες. Τον Φεβρουάριο του 1828, λοιπόν, με τη βοήθεια του Δημήτριου Υψηλάντη, τα άτακτα στρατεύματα συγκροτήθηκαν σε χιλιαρχίες (κυρίως στην Ανατολική Στερεά). Ο σχηματισμός των χιλιαρχιών υπήρξε το πρώτο στάδιο της «τακτικοποίησης» των ατάκτων. Στις χιλιαρχίες προωθήθηκαν οι Σουλιώτες οπλαρχηγοί — οι οποίοι δεν είχαν πελατειακά ερείσματα — και αποκλείστηκαν ορισμένοι επίφοβοι Πελοποννήσιοι και Ρουμελιώτες. Σε ορισμένους οπλαρχηγούς από αυτούς που τέθηκαν εκτός στρατεύματος, δόθηκε ο τιμητικός τίτλος του στρατιωτικού συμβούλου, ο οποίος δεν είχε κάποιο έμπρακτο αντίκρισμα. Ωστόσο, ακόμα και όσοι εντάχθηκαν στο νέο στρατιωτικό καθεστώς, δεν ήταν απόλυτα ευχαριστημένοι, καθώς θεωρούσαν το αξίωμα του χιλίαρχου υποδεέστερο σε σχέση με τους υψηλούς βαθμούς που ήδη κατείχαν. Το τελευταίο πρόβλημα ξεπεράστηκε με την αποδοχή του βαθμού του χιλίαρχου από τον Κίτσο Τζαβέλα, πράξη που ώθησε και τους υπόλοιπους οπλαρχηγούς να συμβιβαστούν με τη νέα βαθμολογική τάξη.¹⁴³

Οι χιλιαρχίες που δημιουργήθηκαν ήταν συνολικά δέκα, ενώ υπήρχαν και σώματα που συμπλήρωναν τη δύναμη των ημιτακτικών σχηματισμών, τα οποία ήταν η στραταρχική φρουρά, η εκτελεστική δύναμη Πελοποννήσου και ανεξάρτητες

¹⁴² ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 43-44

¹⁴³ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 17-18, 20-21· Στέφανος Παπαγεωργίου, «Η στρατιωτική διοργάνωση», *ό.π.*, σ. 217-219· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική*, *ό.π.*, σ. 25-66· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 339· Καρλ Μέντελσον – Μπαρτόλντι, *ό.π.*, σ. 188-189

πεντακοσιάρχους, αρχηγούς και μονήρεις εκατονταρχίες. Επίσης, υπήρχαν διάφορα σώματα που δρούσαν στα πλαίσια μίας ή περισσότερων χιλιαρχιών, καθώς και αρκετές φρουρές σε νησιά. Καθεμιά από τις δέκα χιλιαρχίες αριθμούσε 400-650 άνδρες. Επομένως, γίνεται κατανοητό ότι ο αριθμός των ενόπλων στο ελληνικό κράτος μειώθηκε αισθητά, αφού πολλοί άτακτοι στερήθηκαν τα άρματά τους. Συνάμα, έγινε ευκολότερος ο έλεγχός τους από το κράτος.¹⁴⁴

Το διάστημα Αύγουστος 1828 – Σεπτέμβριος 1829 πραγματοποιήθηκαν πολλές επιχειρήσεις για την απελευθέρωση της Στερεάς, κατά τις οποίες οι χιλιαρχίες σημείωσαν σπουδαίες νίκες. Σε αντίθεση με το τακτικό σώμα, το οποίο κατά την καποδιστριακή περίοδο χρησιμοποιήθηκε για τη φύλαξη σημαντικών κέντρων της χώρας και την καταστολή τοπικού χαρακτήρα αντικυβερνητικών εξεγέρσεων της Πελοποννήσου, οι χιλιαρχίες συμμετείχαν ενεργά στην απελευθέρωση των διεκδικούμενων εδαφών της Στερεάς. Εκτενέστερα, οι σημαντικότερες νίκες που πέτυχαν οι ημιτακτικές δυνάμεις ήταν στην Τέρνοβα (10 Οκτωβρίου 1828), στη Λομποτινά (22 Οκτωβρίου), όπου οι Οθωμανοί είχαν μεγάλες απώλειες σε έμψυχο και άψυχο υλικό, ενώ και η Αμφισσα εξαναγκάστηκε σε παράδοση (17 Νοεμβρίου). Οι επιτυχίες των ελληνικών δυνάμεων συνεχίστηκαν στο Καρπενήσι (23 Νοεμβρίου), στο Μαρτίνο (29 Ιανουαρίου 1829) και στο Αντίρριο (13 Μαρτίου). Επίσης, σε ελληνικά χέρια πέρασαν η Αμφιλοχία (τέλη Μαρτίου) και η Ναύπακτος (18 Απριλίου). Μεγάλης στρατηγικής και συμβολικής σημασίας θεωρείται και η ανακατάληψη του Μεσολογγίου στις 3 Μαΐου, καταληκτική ημερομηνία των επιχειρήσεων για τη Δυτική Στερεά. Αφότου οι Οθωμανοί έχασαν το Μεσολόγγι, ακολούθησαν κι άλλες ήττες τους, όπως για παράδειγμα στον Ανηφορίτη (2 Ιουνίου). Τέλος, αξιομνημόνευτη είναι η συμμετοχή των ανδρών των ημιτακτικών σχηματισμών στη μάχη της Πέτρας στις 12 Σεπτεμβρίου, μάχη η οποία ήταν η τελευταία της Επανάστασης. Εκτός από τις παραπάνω, δόθηκαν και άλλες, ήσσονος σημασίας μάχες, με θετική ή αρνητική έκβαση για τους Έλληνες.¹⁴⁵

Το δεύτερο στάδιο της «τακτικοποίησης» των ατάκτων ξεκινά μετά τη μάχη της Πέτρας, τον Οκτώβριο του 1829, όταν γνωστοποιήθηκε διάταγμα, το οποίο καταργούσε τις χιλιαρχίες και ανακοίνωνε την δημιουργία των, μικρότερων σε δύναμη, ελαφρών ταγμάτων. Τα ελαφρά τάγματα ήταν μια σωστή πολιτική και οικονομική επιλογή. Η Επανάσταση είχε ολοκληρωθεί και δεν υπήρχαν πλέον

¹⁴⁴ Στέφανος Παπαγεωργίου, «Η στρατιωτική διοργάνωση», ό.π., σ. 218-221

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 227-234

περιοχές, οι οποίες θα μπορούσαν να διεκδικηθούν με στρατιωτικά μέσα, παρά μόνο μέσω της διπλωματικής οδού. Επομένως δεν υπήρχε η ανάγκη για πολυάριθμο στρατό, ο οποίος είχε και μεγάλες οικονομικές ανάγκες. Επίσης, στα ελαφρά τάγματα τοποθετήθηκαν νομιμόφρονες άνδρες, με αποτέλεσμα να ήταν απόλυτα πιστά στον Καποδίστρια (με εξαίρεση την ανταρσία του τάγματος Καρατάσου¹⁴⁶) και να τηρούσαν την εσωτερική τάξη.¹⁴⁷

Η δημιουργία των συγκεκριμένων ημιτακτικών σωμάτων — σε αντίθεση με τα προγενέστερα, τις χιλιαρχίες — ξεκίνησε από τη Δυτική Στερεά, υπό τη μέριμνα του Αυγουστίνου Καποδίστρια. Συνολικά, οργανώθηκαν είκοσι ελαφρά τάγματα, με επάνδρωση που διέφερε από τάγμα σε τάγμα και γενικά ήταν μικρότερη των 392 ανδρών, δηλαδή της προβλεπόμενης από τον κανονισμό δύναμης. Όλα τα τάγματα μαζί έφταναν περίπου τους 6.000 άνδρες.¹⁴⁸

Εκτός από τα ελαφρά τάγματα του πεζικού, υπήρχαν και άλλα ημιτακτικά σώματα. Αυτά ήταν το ελαφρό ιππικό, το σώμα υπονομοποιών (λαγουμτζήδων), το σώμα πυροβολιστών και το σώμα των οπαδών, το οποίο ουσιαστικά αποτελούσε προσωπική φρουρά του Αυγουστίνου Καποδίστρια.¹⁴⁹

Όσοι απολύθηκαν από τις Χιλιαρχίες ήταν σαφώς δυσαρεστημένοι. Προκειμένου να μην αποτελέσουν οι αξιωματικοί αυτοί πηγή αναταραχών, δημιουργήθηκαν δύο νέα σώματα. Έτσι, αρκετοί από αυτούς απορροφήθηκαν από το ταξιαρχικό σώμα, ενώ το δεύτερο σώμα που δημιουργήθηκε ήταν το τυπικό τάγμα. Τα σώματα αυτά δεν είχαν ουσιαστικές αρμοδιότητες και ο ρόλος τους ήταν συμβολικός – επικουρικός. Επίσης, μερικοί υπεράριθμοι αξιωματικοί διορίστηκαν ως μέλη του πολεμικού δικαστηρίου και ορισμένοι άλλοι εντάχθηκαν στο τακτικό. Όλοι οι υπόλοιποι απομακρύνθηκαν εντελώς από τα στρατιωτικά πράγματα, γιατί κρίθηκαν ανίκανοι να προσφέρουν.¹⁵⁰

Οι ημιτακτικοί σχηματισμοί μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια έχασαν την πειθαρχεία τους. Όπως το τακτικό σώμα, έτσι και τα ελαφρά τάγματα, διαλύθηκαν με τον ερχομό των Βαυαρών στην Ελλάδα.

Η περίοδος διακυβέρνησης του Καποδίστρια αποτελεί τομή για τον τακτικό

¹⁴⁶ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 120-130

¹⁴⁷ Στέφανος Παπαγεωργίου, «Η στρατιωτική διοργάνωση», *ό.π.*, σ. 223· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 78-119

¹⁴⁸ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 21-23· Στέφανος Παπαγεωργίου, «Η στρατιωτική διοργάνωση», *ό.π.*, σ. 223-224

¹⁴⁹ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 23

¹⁵⁰ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 23-24· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 117-119· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 342, 344-345

στρατό. Έγιναν σημαντικά βήματα προόδου, ενώ καταβλήθηκε εντατική προσπάθεια για την ένταξη των ατάκτων στον τακτικό στρατό. Βέβαια, τα ημιτακτικά σώματα που δημιουργήθηκαν δεν μπόρεσαν ποτέ να μετατραπούν σε τακτικά. Από την άλλη, κατά την περίοδο αυτή το τακτικό σώμα ήταν αρκετά αξιόμαχο και απόλυτα πιστό στην Κυβέρνηση. Το κράτος, δηλαδή, απέκτησε έναν στρατό κοντά στα πρότυπα των ευρωπαϊκών χωρών, έναν εθνικό στρατό που συμβάδιζε με την ύπαρξη του εθνικού κράτους.

Πίνακας 1: Σύνοψη γεγονότων που αφορούν τα τακτικά σώματα 1821-1831	
Μάρτιος 1821	Συγκρότηση Ιερού Λόχου στη Μολδοβλαχία από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη.
7 Ιουνίου 1821	Ήττα και διάλυση Ιερού Λόχου στο Δραγατσάνι.
Ιούλιος 1821	Ο Δημήτριος Υψηλάντης οργάνωσε τακτικό σώμα στην Καλαμάτα.
27 Αυγούστου 1821	Το τακτικό σώμα σημειώνει την πρώτη του επιτυχία, αποτρέποντας την απόβαση οθωμανικού στρατού στα μεσσηνιακά παράλια, με διοικητή τον Ιωσήφ Μπαλέστ.
Ιανουάριος 1822	Ο Δ. Υψηλάντης, μετά την σφαγή των Οθωμανών της Ακροκορίνθου, εγκαταλείπει το τακτικό σώμα, με αποτέλεσμα αυτό να περιέλθει σε τραγική κατάσταση.
Μάρτιος 1822	Ανασυγκρότηση τακτικού σώματος από Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.
1 Απριλίου 1822	Ψήφιση νόμου από το Βουλευτικό για την οργάνωση τακτικού σώματος.
Μάιος – Ιούλιος 1822	Το τακτικό οδηγείται στην εκστρατεία της Ηπείρου, υπό την αρχηγία του Πιέτρο Ταρέλλα.
Ιούλιος – Νοέμβριος 1822	Περιπλάνηση του τακτικού σώματος στην επαρχία για εύρεση των μέσων συντήρησής του και συμμετοχή στην πολιορκία του Ναυπλίου, υπό τον Ντε Κουβερνάντι.

Δεκέμβριος 1822	Άφιξη στην Ελλάδα της Γερμανικής Λεγεώνας.
Απρίλιος 1823	Διάλυση τακτικού σώματος.
Ιούλιος 1824	Δημιουργία νέου τακτικού σώματος, με πρωτοβουλία του Παναγιώτη Ρόδιου.
10 Μαΐου 1825	Ψηφίζεται ο νόμος «Περί απογραφικής στρατολογίας».
30 Ιουλίου 1825	Ο Κάρολος Φαβιέρος αναλαμβάνει τη διοίκηση του τακτικού.
6 Οκτωβρίου 1825	Το τακτικό εγκαθίσταται στην Αθήνα.
Φεβρουάριος – Μάρτιος 1826	Εκστρατεία στην Εύβοια.
Μάιος 1826	Εγκατάσταση του τακτικού στρατού στα Μέθανα και δημιουργία μόνιμου στρατοπέδου (Τακτικούπολις).
Ιούλιος – Αύγουστος 1826	Εκστρατεία στην Αττική.
Οκτώβριος 1826	Μετά την επιχείρηση εναντίον της Θήβας, που έμεινε ανολοκλήρωτη, το τακτικό επιστρέφει στα Μέθανα.
2 Δεκεμβρίου 1826	Παράτολμη επιχείρηση για τον ανεφοδιασμό της Ακρόπολης των Αθηνών με πολεμοφόδια.
Οκτώβριος 1826 – Μάρτιος 1827	Εκστρατεία Χίου.
23 Ιανουαρίου 1828	Ίδρυση Πολεμικού Συμβουλίου από Καποδίστρια.
Φεβρουάριος 1828	Ξεκινά η προσπάθεια «τακτικοποίησης» των ατάκτων.
14 Μαΐου 1828	Ο Φαβιέρος αποχωρεί από τη διοίκηση του σώματος.
22 Μαΐου 1828	Αναλαμβάνει τη διοίκηση του τακτικού σώματος ο Καρλ φον Χάιντεκ.
Ιούλιος 1828	Ίδρυση Σχολής Ευελπίδων.
21 Δεκεμβρίου 1828	Έκδοση ψηφίσματος ΙΗ', με το οποίο ρυθμίζονταν διάφορες λεπτομέρειες για τη λειτουργία του τακτικού.
10-18 Απριλίου 1829	Συμμετοχή τακτικού στην άλωση της Ναυπάκτου (τελευταία επιχείρηση της Επανάστασης, στην οποία έλαβε μέρος το τακτικό).
22 Ιουλίου 1829	Ολοκλήρωση θητείας Χάιντεκ και αντικατάστασή του από τον Καμίλ Τρεζέλ.
28 Ιουλίου 1829	Ίδρυση σώματος «Οχυροποιίας και Αρχιτεκτονικής».

Οκτώβριος 1829	Ξεκινά το δεύτερο στάδιο της «τακτικοποίησης» των ατάκτων.
Ιούλιος 1830	Η εκθρόνιση του Καρόλου Ι΄ της Γαλλίας φέρνει τριγμούς στο τακτικό σώμα (στέρηση οικονομικών βοηθημάτων και αποχώρηση Γάλλων αξιωματικών).
25 Αυγούστου 1830	Ο Τρεζέλ αντικαθίσταται από τον Μορίς Ζεράρ.
27 Σεπτεμβρίου 1831	Δολοφονία Καποδίστρια και διατάραξη της ομαλής εξέλιξης του τακτικού σώματος.
Νοέμβριος 1831	Αναλαμβάνει τη διοίκηση ο Ρόδιος.

Πίνακας 2:	
Διοικητές των τακτικών σωμάτων κατά την περίοδο 1821-1831	
Αλέξανδρος Υψηλάντης	Μάρτιος 1821 – Ιούνιος 1821
Ιωσήφ Μπαλέστ	Ιούλιος 1821 – Ιανουάριος 1822
Πιέτρο Ταρέλλα	Μάρτιος 1822 – Ιούλιος 1822
Ντε Κουβερνάντι	Ιούλιος 1822 – Νοέμβριος 1823
Παναγιώτης Ρόδιος ¹⁵¹	Ιούλιος 1824 – Ιούλιος 1825
Κάρολος Φαβιέρος	Ιούλιος 1825 – Μάιος 1828
Καρλ φον Χάιντεκ	Μάιος 1828 – Ιούλιος 1829
Καμίλ Τρεζέλ	Ιούλιος 1829 – Αύγουστος 1830
Μορίς Ζεράρ	Αύγουστος 1830 – Νοέμβριος 1831
Παναγιώτης Ρόδιος	Νοέμβριος 1831 –

¹⁵¹ Ο Ρόδιος είχε αναλάβει για μικρό διάστημα και τη διοίκηση δύο ταγμάτων, τα οποία κατέστησε αυτόνομα, αποσπώντας τα από της διοικητές του τακτικού σώματος. Πρόκειται για δύο ξεχωριστές περιπτώσεις. Στην πρώτη απέσπασε ένα τάγμα από το σώμα του Κουβερνάντι (1822), ενώ στη δεύτερη πήρε τη διοίκηση ενός τάγματος από τον στρατό του Φαβιέρου (1826).

Β. Πτυχές, παράμετροι και χαρακτηριστικά στοιχεία των τακτικών σωμάτων 1821-1831

1. Πειθαρχία

Στα άτακτα στρατεύματα ο οπλαρχηγός ήταν αυτός που είχε τον απόλυτο έλεγχο. Έδινε ποινές και ανταμοιβές σύμφωνα με την κρίση του και προσπαθούσε να κρατήσει πειθήνιους τους άνδρες του με φοβέρες και υποσχέσεις. Σε ό,τι αφορά τα τακτικά σώματα, ο Δημήτριος Υψηλάντης ήδη από τον Ιούλιο του 1821 είχε δημοσιεύσει τους «Στρατιωτικούς Νόμους», που καθόριζαν θέματα τήρησης της πειθαρχίας και της τάξης εντός του σώματος που είχε δημιουργήσει. Οι νόμοι αυτοί χαρακτηρίζονταν από μεγάλη αυστηρότητα. Η έλλειψη, όμως, οικονομικών πόρων έκανε έναν αριθμό ανδρών να λιποτακτήσουν.¹⁵²

Σημαντική είναι η έκδοση πράξης, στις 9 Ιανουαρίου 1822, από την Α' Εθνοσυνέλευση. Η πράξη αυτή καθόριζε την ιεραρχία, τους προβιβασμούς και ότι θα εφαρμοζόταν ο γαλλικός στρατιωτικός κώδικας. Βέβαια, το συγκεκριμένο ψήφισμα αποτελεί ουσιαστικά προσπάθεια για την καλύτερη οργάνωση των άτακτων σωμάτων.¹⁵³

Την 1^η Απριλίου 1822 το Βουλευτικό ψήφισε νόμο, με τον οποίο αποδεχόταν την σύσταση τακτικού στρατού στην επικράτειά της. Σ' αυτόν τον νόμο υπάρχουν επίσης άρθρα που καθορίζουν ζητήματα πειθαρχίας. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι θα ισχύει στο τακτικό σώμα ο γαλλικός στρατιωτικός κώδικας με ορισμένες προσθαφαιρέσεις, τις οποίες θα έκανε ο Μινίστρος του Πολέμου. Ο γαλλικός κώδικας, σύμφωνα το Βουλευτικό, θα παρέμενε σε ισχύει έως ότου καταρτιζόταν νέος κώδικας από τη Διοίκηση.¹⁵⁴

Το σώμα, λοιπόν, που είχε δημιουργήσει ο Μαυροκορδάτος υπέκειτο στους παραπάνω στρατιωτικούς κανονισμούς. Σε γενικές γραμμές το σώμα ήταν υπάκουο και τηρούσε τους νόμους. Δεν έλειψαν, όμως, και περιπτώσεις απειθαρχίας. Για παράδειγμα, μετά τη μάχη του Πέτα, σημειώθηκε διένεξη μεταξύ αξιωματικών του σώματος, οι οποίοι δεν επιθυμούσε για διοικητή τους τον Ντε Κουβερνάντι (βλ. κεφάλαιο Α 1).¹⁵⁵

Το τακτικό σώμα του Ρόδιου, που δημιουργήθηκε τον Ιούλιο του 1824,

¹⁵² ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 44· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 37· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 25

¹⁵³ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 3, σ. 37-38

¹⁵⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 155

¹⁵⁵ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 151-152· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 48

εφάρμοζε κι αυτό τους κανονισμούς που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Ωστόσο, η μη καταβολή των μισθών και η μη παροχή τροφής, οδήγησε τους στρατιώτες στο να στασιάσουν. Τελικά, με την επέμβαση των αξιωματικών τους και με την αποδοχή μέρους των απαιτήσεών τους από την Κυβέρνηση, επανήλθε την τάξη.¹⁵⁶

Όταν ανέλαβε το τακτικό ο Φαβιέρος συνέχισε να εφαρμόζει τους γαλλικούς στρατιωτικούς κανονισμούς. Σε ειδοποίηση που εξέδωσε τον Οκτώβριο του 1825 προς τους Αθηναίους, με σκοπό να τους πείσει να καταταγούν στο τακτικό, κάνει λόγο και για το θέμα της πειθαρχίας. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι το πρώτο και κύριο μέλημα των στρατιωτών θα πρέπει να είναι η υπακοή στους ανωτέρους τους και πως η τιμωρία για τους παραβάτες των νόμων θα ήταν η φυλάκιση ή η εξορία από το στράτευμα. Αντίθετα, για τους στρατιώτες που θα φέρονταν σωστά, θα δινόταν ως ανταμοιβή η δυνατότητα του προβιβασμού στα διάφορα αξιώματα.¹⁵⁷ Τα περιστατικά απειθαρχίας δεν ήταν λίγα, αν και ο Φαβιέρος τα αντιμετώπισε με μεγάλη αυστηρότητα¹⁵⁸. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν περιπτώσεις διατάραξης της τάξης εντός του στρατεύματος και ο τρόπος που αντιμετώπισής τους.

Η πρώτη περίπτωση απειθαρχίας στο σώμα του Φαβιέρου συνέβη εν τη απουσία του. Κατά τον Οκτώβριο του 1825, όσο αυτός βρισκόταν με ένα τμήμα του τακτικού στις Σπέτσες, οι στρατιώτες που βρίσκονταν στην Αθήνα ήρθαν σε σύγκρουση με ατάκτους, παρακούοντας τις εντολές των ανωτέρων τους. Η ένταση εξομαλύνθηκε χωρίς τελικά να κρατήσει για πολύ (βλ. κεφάλαιο Α 2). Κατά την παραμονή του τακτικού στην Αθήνα έλαβε χώρα και ένα περιστατικό κλοπής. Ένας από τους στρατιώτες έκλεψε ρουχισμό από μια ντόπια γυναίκα. Ο Φαβιέρος διέταξε να περιφερθεί ο εν λόγω στρατιώτης σε ολόκληρο το σώμα, φορώντας μια ταμπέλα με την επιγραφή «κλέφτης». Έπειτα έθεσε αυτόν εκτός του σώματος και τον έδιωξε, μάλιστα, και από την πόλη. Ένα άλλο συμβάν που διατάραξε την πειθαρχία ήταν όταν, κατά τον Φεβρουάριο του 1826, ορισμένοι στρατιώτες μέθυσαν στο χωριό Κάλαμος και άρχισαν να πυροβολούν άσκοπα. Ο διοικητής του τακτικού, στην προσπάθειά του να τους σταματήσει και πάνω στον θυμό του, τραυμάτισε με το

---

¹⁵⁶ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 69

¹⁵⁷ Στο *ίδιο*, σ. 82, 91, 174

¹⁵⁸ Μια περίπτωση κατά την οποία ο Φαβιέρος δεν ήταν αυστηρός, ήταν αυτή του φιλέλληνα αξιωματικού Αήμνου. Ο συγκεκριμένος φιλέλληνας μέθυσε και εν ώρα μάχης αρνήθηκε να εκτελέσει της διαταγές του ταγματάρχη Πίσσα, ο οποίος ήταν ανώτερός του. Αν και τέθηκε σε περιορισμό, δεν τιμωρήθηκε παραδειγματικά από τον Φαβιέρο, μάλλον λόγω αμέλειας. Η ατιμωρησία του Αήμνου εξώθησε τον Πίσσα να διαμαρτυρηθεί στον Καποδίστρια (βλ. Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 154-155).

σπαθί του έναν από αυτούς. Και αυτή την φορά, όμως, η κρίση τερματίστηκε χωρίς να δοθεί περαιτέρω συνέχεια.¹⁵⁹

Σημαντικό περιστατικό ήταν και η δολοφονία του ταγματάρχη Στεφάνου στην Τήνο από έναν στρατιώτη (Απρίλιος 1826). Ο στρατιώτης αυτός είχε καταφέρει να ξεφύγει. Ωστόσο, η τιμωρία του ήρθε λίγους μήνες αργότερα (Σεπτέμβριο 1826) στη Σαλαμίνα. Όταν ο Φαβιέρος έμαθε ότι ο δολοφόνος βρισκόταν στο νησί, έστειλε απόσπασμα ιππικού να τον συλλάβει. Έπειτα, συστάθηκε στρατοδικείο, το οποίο καταδίκασε τον στρατιώτη σε θάνατο. Η ποινή εκτελέστηκε δια τουφεκισμού, μπροστά σε όλο το στράτευμα. Αντίθετα, πιο επιεικής ήταν η ποινή που επιβλήθηκε σε δύο ανθυπολοχαγούς, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για βιασμό. Οι τελευταίοι απλά αποπέμφθηκαν από το σώμα. Άλλη υπόθεση αποκλίνουσας συμπεριφοράς σημειώθηκε στη Χίο. Εκεί έξι στρατιώτες έκλεψαν κάποια αντικείμενα από το ισπανικό υποπροξενείο και παραπέμφθηκαν σε μια πενταμελή επιτροπή με πρόεδρο τον Αμπάτη, η οποία αποφάσισε να εκτελεστεί ένας από τους ενόχους για παραδειγματισμό. Οι ένοχοι τράβηξαν λαχνούς. Ένας από τους λαχνούς έγραφε τη λέξη «θάνατος». Με την παρέμβαση, όμως, του Ισπανού υποπρόξενου η ποινή μεταβλήθηκε σε απλή αποβολή από το στράτευμα του στρατιώτη που είχε τραβήξει τον συγκεκριμένο κλήρο.¹⁶⁰

Εκτός από τα παραπάνω μεμονωμένα γεγονότα, υπήρξαν και φορές που η απειθαρχία ήταν πιο γενικευμένη. Απειθαρχος φάνηκε την ώρα της μάχης ένας λόχος πεζικού, κατά την εκστρατεία της Καρύστου (Μάρτιος 1826). Οι στρατιώτες του λόχου εγκατέλειψαν τις θέσεις τους, παρακούοντας τον λοχαγό τους. Η άτακτη φυγή προκλήθηκε από έναν συνδυασμό αιτιών. Οι στρατιώτες πανικοβλήθηκαν από τη δράση του εχθρού και από την υποχώρηση του διπλανού λόχου. Επίσης, σημαντικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι οι πρώτοι που άφησαν τις θέσεις τους ήταν εκείνοι οι στρατιώτες που είχαν οριστεί να επιτηρούν τους συναδέλφους τους και να τους εμποδίζουν από το να υποχωρήσουν ατάκτως.¹⁶¹

Γενικευμένη απειθαρχία και μάλιστα στην ίδια εκστρατεία, παρουσίασε και το ιππικό. Το ιππικό, λοιπόν, τρεις φορές κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων δεν εφάρμοσε πιστά τις εντολές που του είχαν δοθεί, με αποτέλεσμα να παραιτηθεί ο διοικητής του, Ρενώ. Την ίδια περίοδο, σε αλλαγή διοικητή οδήγησε και η στάση των

¹⁵⁹ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 94, 96, 107, 382

¹⁶⁰ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 126· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 46· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η εκστρατεία, ό.π.*, σ. 34-35· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 133, 175

¹⁶¹ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 102-103

στρατιωτών του Β΄ τάγματος κατά των αξιωματικών τους. Οι στρατιώτες κινήθηκαν άνευ εντολής, προκειμένου να βοηθήσουν τους συμπολεμιστές τους που είχαν αποκλειστεί στην Εύβοια. Στην τάξη τους επανέφερε ο Ρόδιος, οποίος ανέλαβε και τη διοίκηση τους τάγματος. Αργότερα, όταν ο Φαβιέρος απαίτησε και κατάφερε να επανέλθει το αποσπασθέν τάγμα υπό τις διαταγές του, οι αξιωματικοί του τάγματος αρνήθηκαν αρχικά να εκτελέσουν τις διαταγές του, γιατί ήταν φίλα προσκείμενοι στον Ρόδιο¹⁶². Επίσης, ένα ακόμα μαζικό περιστατικό απείθειας συνέβη μετά τις μάχες του Χαϊδαρίου (Αύγουστος 1826). Μετά από τις δύο αυτές ήττες, λοιπόν, ο Φαβιέρος ετοιμάζε το σώμα του προς αποχώρηση από την Αττική, απορρίπτοντας τις προτάσεις του Καραϊσκάκη για συνέχιση της εκστρατείας. Οι στρατιώτες του όμως, θέλοντας να συνεχίσουν να μάχονται, λίγο έλλειψε να τον εγκαταλείψουν και να ενωθούν με εκείνους του Καραϊσκάκη. Οι παραινήσεις των αξιωματικών ήταν που κράτησαν τους στρατιώτες στις τάξεις του τακτικού σώματος.¹⁶³

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι κατά καιρούς παρουσιάστηκαν στον στρατό του Φαβιέρου φαινόμενα αταξίας και λιποταξίας. Κύρια αιτία των λιποταξιών υπήρξε η μη συστηματική καταβολή των μισθών των στρατιωτών. Ενδεικτικό παράδειγμα αντιμετώπισης των λιποταξιών αποτελεί η αντίδραση του Φαβιέρου σε μια αντίστοιχη συνθήκη κατά την εκστρατεία της Χίου. Στη Χίο, ο Φαβιέρος έστειλε το ιππικό κατά ανδρών που είχαν λιποτακτήσει και ενεργούσαν εις βάρος του ντόπιου πληθυσμού. Επίσης, κατά την συντεταγμένη υποχώρηση του στρατεύματος από το νησί, οι άνδρες του Γ΄ τάγματος — που ήταν οι πρωταίτιοι της αταξίας — διατάχθηκαν (εν είδει τιμωρίας) να μείνουν τελευταίοι για να εξασφαλίσουν την ανεμπόδιστη αποχώρηση των συναδέλφων τους.¹⁶⁴

Πάντως, οι στρατιώτες του Φαβιέρου ήταν γενικά νομιμόφρονες και πειθαρχημένοι. Σε καθημερινή βάση παρουσιάζονταν στις αναφορές και τις επιθεωρήσεις του στρατεύματος, δείγμα της τάξης που επικρατούσε.¹⁶⁵ Τηρουμένων των αναλογιών και αναλογιζόμενοι την έλλειψη πρότερης στρατιωτικής νοοτροπίας, αλλά και τις δυσχέρειες που υπήρχαν, οι στρατιώτες εφάρμοζαν σε μεγάλο ποσοστό τις διαταγές του διοικητή τους.

¹⁶² Κατά του Φαβιέρου ραδιουργούσαν και οι λοχαγοί Γραμίτης και Σκαρβέλης. Ο Φαβιέρος είχε λάβει γνώση των ενεργειών τους. Τον μεν πρώτο τον απέβαλε από το στράτευμα, στον δε δεύτερο, αν και τον απαξίωσε, έδωσε την επιλογή να μείνει, λόγω της μεταμέλειας που έδειξε (Βλ. Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 109-112).

¹⁶³ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 118-121, 126, 138, 181-182

¹⁶⁴ Στο *ίδιο*, σ. 108-109, 133, 139, 314-316, 320

¹⁶⁵ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 92· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 96, 101

Επί Καποδίστρια, δια του ΙΗ΄ ψηφίσματος της 21^{ης} Δεκεμβρίου του 1828, ίσχυε στον στρατό η γαλλική ποινική νομοθεσία.¹⁶⁶

Επίσης, καταβλήθηκε μεγάλη προσπάθεια για την επιβολή της πειθαρχίας στα ημιτακτικά σώματα, για τους άνδρες των οποίων ορίστηκαν αυστηρές κυρώσεις σε περίπτωση ανυπακοής. Ως τιμωρία για το παράπτωμα της λιποταξίας είχε οριστεί η μετάπτωση σε χαμηλότερο βαθμό ή σε άοπλο εργάτη. Την ίδια ποινή αντιμετώπιζε όποιος έκλεβε ή προκαλούσε φθορές σε ξένη περιουσία. Την υψίστη ποινή, αυτή του θανάτου, επέφερε ο βιασμός γυναίκας, εφόσον, όμως, αυτός προκαλούσε τον θάνατό της. Αντίθετα, για όσους ήταν πειθήνιοι υπήρχε σύστημα ανταμοιβής.¹⁶⁷

Την καποδιστριακή περίοδο συστάθηκε και διαρκές στρατοδικείο (πολεμικό συμβούλιο), το οποίο εκδίκασε όλες τις υποθέσεις που σχετίζονταν με τα στρατιωτικά θέματα.¹⁶⁸

Τόσο το τακτικό σώμα όσο και τα ημιτακτικά, ήταν υπάκουα στις εντολές της Κυβέρνησης. Στην περίπτωση, βέβαια, των ημιτακτικών σωμάτων η υπακοή αυτή προέκυπτε περισσότερο από το κύρος που είχε ο Κυβερνήτης, παρά από την αφομοίωση — εκ μέρους των αξιωματικών — της πειθαρχίας, των επιταγών και της εν γένει νοοτροπίας ενός τακτικού στρατού. Το γεγονός αυτό φαίνεται και από τον τρόπο αντίδρασης των διοικητών των ελαφρών ταγμάτων στο υποκινούμενο από την αντιπολίτευση κίνημα του Καρατάσου¹⁶⁹, αλλά και από το ότι μετά την δολοφονία του Καποδίστρια η συνοχή, η επιχειρησιακή ικανότητα και η τάξη των ημιτακτικών σχηματισμών κλονίστηκαν σε μεγάλο βαθμό.

2. Στρατολογία

Τα δύο πρώτα σώματα που δημιουργήθηκαν και μπορούμε να τα θεωρήσουμε ως έναν βαθμό τακτικά, δηλαδή ο Ιερός Λόχος και το ημίταγμα του Δημήτριου Υψηλάντη, είχαν επανδρωθεί με άτομα, η στρατολόγηση των οποίων είχε γίνει εθελοντικά και χωρίς κάποια ιδιαίτερη μεθοδικότητα. Οι άνδρες του Ιερού Λόχου

¹⁶⁶ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 47· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 342

¹⁶⁷ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 18-19, 45

¹⁶⁸ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 45-46· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 342

¹⁶⁹ Το κίνημα του Καρατάσου καταπνίγηκε από άλλα ελαφρά τάγματα και από το τακτικό ιππικό, δείγμα του ότι ήταν πιστά στην Κυβέρνηση. Ωστόσο, ορισμένοι διοικητές ελαφρών ταγμάτων τήρησαν απλώς στάση αναμονής, χωρίς να εμπλακούν ενεργά (βλ. Στέφανος Παπαγεωργίου, «Η στρατιωτική διοργάνωση», ό.π., σ. 224· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική*, ό.π., σ. 121-129· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 347).

ήταν στην πλειοψηφία τους εθελοντές, φοιτητές διάφορων πανεπιστημίων της Ευρώπης. Το ημίταγμα του Υψηλάντη απαρτίστηκε από Πελοποννήσιους εθελοντές, αλλά και από άλλους που προέρχονταν από διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ενώ δεκτοί γίνονταν και οι φιλέλληνες.¹⁷⁰

Τον Μάρτιο του 1822 ο Μαυροκορδάτος ανέλαβε την πρωτοβουλία της σύστασης νέου τακτικού σώματος. Σχεδόν παράλληλα, την 1^η Απριλίου, ψηφίστηκε και ο νόμος 8 από το Βουλευτικό. Ο νόμος αυτός, μεταξύ άλλων, αναφέρει ότι οι άνδρες θα είναι «θεληματικώς ή διωρισμένοι υπό του νόμου [...] εις δούλευσιν στρατιωτικήν». «Όσοι εμβαίνουσιν εκουσίως εις την δούλευσιν» του τακτικού σώματος θα είναι υποχρεωμένοι να παραμείνουν στην υπηρεσία του για τουλάχιστον τρία χρόνια, ενώ ο «περί Νεοσυλλογής νόμος» θα προσδιόριζε τον χρόνο παραμονής στο σώμα των νεοσυλλέκτων. Ωστόσο, δεν αναφέρεται οτιδήποτε άλλο για τον τρόπο στρατολόγησης των νεοσυλλέκτων.¹⁷¹

Μετά τον σχηματισμό ενός συντάγματος πεζικού (άνοιξη 1822) και την ανάληψη της διοίκησης από τον Ταρέλλα, στάλθηκαν αξιωματικοί του σώματος στα νησιά του Αιγαίου για στρατολόγηση ανδρών. Η στρατολόγηση αυτή επέφερε μια αύξηση της δύναμης των ανδρών του συντάγματος.¹⁷²

Εθελοντικά είχαν έρθει από διάφορες χώρες και πολλοί φιλέλληνες, οι οποίοι εντάχθηκαν στο σώμα του Ταρέλλα. Ο αριθμός τους μάλιστα, ήταν τόσος, που σχηματίστηκε και ένα ξεχωριστό τάγμα φιλελλήνων.¹⁷³

Η απώλεια πολλών ανδρών στη μάχη του Πέτα (4 Ιουλίου 1822) καλύφθηκε, ως έναν βαθμό, και πάλι με εθελοντική στρατολόγηση.¹⁷⁴

Τον Ιούλιο του 1824 ο Ρόδιος ξεκίνησε τις διαδικασίες για ανασύσταση του τακτικού σώματος, το οποίο προηγουμένως είχε διαλυθεί λόγω των δυσμενών συνθηκών που αντιμετώπιζε. Καταρχάς κλήθηκαν όσοι υπηρετούσαν μέχρι πρότινος στον τακτικό να επιστρέψουν, λαμβάνοντας τον βαθμό που κατείχαν από πριν. Στην πρόσκληση αυτή ανταποκρίθηκαν αρκετοί, ενώ προσήλθαν και νέοι εθελοντές. Επίσης, στάλθηκαν — όπως και στο παρελθόν — αξιωματικοί στα νησιά του Αιγαίου «προς εκούσιαν στρατολογία». ¹⁷⁵

¹⁷⁰ Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *ό.π.*, 1-2· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 21

¹⁷¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 154

¹⁷² Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 33

¹⁷³ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 159-160

¹⁷⁴ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 5· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 49, 51, 60

¹⁷⁵ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 83· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 67-68

Αρχικά, λοιπόν, η στρατολόγηση γινόταν κατά κύριο λόγο εθελοντικά. Η προσέλευση, όμως, των ανδρών για κατάταξη στο τακτικό ήταν μικρή, διότι οι περισσότεροι προτιμούσαν τα άτακτα σώματα, καθώς εκεί τα οικονομικά οφέλη από την λαφυραγωγία ήταν μεγαλύτερα από τον μισθό ενός τακτικού στρατιώτη, ενώ και η επιρροή των οπλαρχηγών ήταν μεγάλη. Επίσης, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι ο τακτικός στρατός δεν απαντάται στην μνήμη της τοπικής κοινωνίας. Ήταν κάτι νέο, το οποίο αντιμετώπιζαν με καχυποψία.

Για τον παραπάνω λόγο, εκδόθηκε στις 10 Μαΐου 1825 ο νόμος «Περί απογραφής» για στρατολογικούς λόγους. Με τον νόμο αυτό εισάγεται ουσιαστικά η υποχρεωτική στρατολογία. Κάθε περιοχή, αφού έκανε απογραφή του ανδρικού πληθυσμού της, θα έδινε έναν άνδρα ανά εκατό κατοίκους¹⁷⁶. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος όριζε ότι οι υπόχρεοι στράτευσης θα προέκυπταν μετά από κλήρωση μεταξύ των ανδρών που είχαν απογραφεί (ηλικίας 18-30 ετών). Από την κλήρωση εξαιρούνταν μόνο οι μονογενείς γιοί και όσοι είχαν κάποια σωματική ανικανότητα. Επιπλέον, υπήρχε η δυνατότητα να εξαιρεθεί κάποιος από τη στράτευση αν παρουσίαζε στη θέση του κάποιον αντικαταστάτη. Επίσης, το ένα τρίτο των στρατιωτών που έστελνε κάθε επαρχία, θα απαλλασσόταν κάθε χρόνο με κλήρωση και θα αντικαθίστατο με άνδρες από την ίδια επαρχία. Με αυτόν τον τρόπο θα γινόταν ανανέωση ολόκληρου του σώματος ανά τρία χρόνια. Όσοι επιθυμούσαν να συνεχίσουν να υπηρετούν, μπορούσαν σαφώς να το κάνουν. Η θητεία των αξιωματικών οριζόταν στα τρία έτη, χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα αντικατάστασης, όπως συνέβαινε με τους απλούς στρατιώτες.¹⁷⁷

Το Βουλευτικό, αφού επεξεργάστηκε τον παραπάνω νόμο, πρότεινε να σταλθούν γράμματα στους οπλαρχηγούς και στους προύχοντες, με σκοπό να τους παροτρύνουν να στείλουν τα παιδιά και τους συγγενείς τους προς κατάταξη στο τακτικό και έτσι να δώσουν το καλό παράδειγμα για τους υπόλοιπους και να διευκολύνουν την εφαρμογή του νόμου. Επιπλέον, με τη σύμφωνη γνώμη του Εκτελεστικού, θα στέλνονταν «δύο άξια υποκείμενα» στα νησιά του Αιγαίου για την υλοποίηση της απογραφής, αλλά και με εντολή να συγκεντρώσουν και όσο το δυνατόν περισσότερους εθελοντές. Λίγο καιρό αργότερα αποφασίστηκε και η

---

¹⁷⁶ Σε περίπτωση που ο ανδρικός πληθυσμός μιας περιοχής δεν αρκούσε για να συμπληρωθεί η τελευταία εκατοντάδα, η περιοχή έδινε στρατεύσιμο μόνο εάν ο αριθμός των ανδρών της τελευταίας της (ανολοκλήρωτης) εκατοντάδας υπερέβαινε της 50.

¹⁷⁷ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 272-273· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 5-6· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 80, 378-379

αποστολή επιτροπής, συνοδευόμενη από στρατιωτική δύναμη, για να διενεργήσει στρατολογία σε επαρχίες της Πελοποννήσου.¹⁷⁸

Η εφαρμογή, λοιπόν, του νόμου «Περί απογραφής» ξεκίνησε ουσιαστικά επί Φαβιέρου. Το τακτικό σώμα, βεβαίως, του Γάλλου φιλέλληνα είχε στελεχωθεί και με πολλούς εθελοντές. Οι προκηρύξεις του (Οκτώβριος 1825) προς τους απλούς Αθηναίους αλλά και προς τους οπλαρχηγούς, είχαν ως αποτέλεσμα να παρακινήσουν πολλούς να ενταχθούν στο σώμα. Επίσης, και ο προαναφερθείς νόμος εφαρμόστηκε με κάποια συνέπεια στην Αττική, στα νησιά του Αιγαίου, στην περιοχή Παρνασσίδας και σε ορισμένα άλλα μέρη της ανατολικής Ελλάδας. Έτσι, οι άνδρες του τακτικού ανήλθαν σε περίπου 4.000.¹⁷⁹

Παρ' όλα ταύτα, ο συγκεκριμένος νόμος δεν απέδωσε τα αναμενόμενα, από τη μία γιατί οι άνδρες δεν ήθελαν να καταταγούν στον τακτικό στρατό αλλά και από την άλλη γιατί η απογραφή δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί σε πολλές περιοχές, λόγω της κατοχής τους από τα οθωμανικά και αιγυπτιακά στρατεύματα. Παράλληλα, οι κάτοικοι των επαρχιών είχαν μετακινηθεί σε άλλες περιοχές προκειμένου να προστατευθούν, αλλοιώνοντας έτσι την πληθυσμιακή πυκνότητα¹⁸⁰. Κατά παραδοχή της ίδιας της Κυβέρνησης ο νόμος δεν εφαρμοζόταν σε όλη την επικράτεια. Ειδικά στην Πελοπόννησο, από την οποία αναμενόταν να προκύψει μεγάλος αριθμός στρατεύσιμων, τα αποτελέσματα ήταν πενιχρά. Αποφασίστηκε και πάλι να καταστεί σαφές στους πρόκριτους και τους οπλαρχηγούς — με έντονο τρόπο αυτή τη φορά — ότι ήταν υποχρεωμένοι να αποστείλουν στον τακτικό στρατό τους άνδρες που αναλογούν στις επαρχίες τους. Σε άλλο έγγραφο αναφέρεται ότι οι λιποτάκτες θα πρέπει να συλλαμβάνονται.¹⁸¹

Με την πάροδο του χρόνου γινόταν όλο και πιο φανερό ότι η Κυβέρνηση δεν ήταν σε θέση να εφαρμόσει κατά γράμμα τον νόμο που είχε ψηφίσει. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι ο Φαβιέρος κάλυπτε συνήθως τα κενά που παρουσιάζονταν

---

¹⁷⁸ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 275, 277, 317

¹⁷⁹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 8, σ. 307· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 82, 86, 89-92, 99-100

¹⁸⁰ Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του Ναυπλίου, όπου είχαν καταφύγει εντός των τειχών του πολλοί κάτοικοι των γύρω περιοχών. Το γεγονός αυτό προκάλούσε τη σύγχυση της επιτροπής στρατολογίας, καθώς οι περισσότεροι από τους προαναφερθέντες εκτοπισμένους υποστήριζαν ότι η στρατολόγησή τους έπρεπε να γίνει βάσει της αναλογίας του πληθυσμού των περιοχών από τις οποίες προέρχονταν και να μην λογίζονται στο ποσοστό στρατεύσιμων του Ναυπλίου. Το Βουλευτικό αποφάσισε να δώσει την ελευθερία στην επιτροπή να διενεργήσει την στρατολογία με «μ' οποιοδήποτε τρόπον ημπορέσει» (βλ. Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 8, σ. 369).

¹⁸¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 379, 468

στον στρατό του με εθελοντές.¹⁸²

Με την ανεπιτυχή ολοκλήρωση της εκστρατείας της Χίου και την επιστροφή του τακτικού στα Μέθανα, πραγματοποιήθηκε επιθεώρησή του από τον Καποδίστρια. Έπειτα ακολούθησε συζήτηση του Κυβερνήτη με τον Φαβιέρο κατά την οποία ο πρώτος ζήτησε τη γνώμη του δεύτερου για το πώς μπορεί να επιτευχθεί αύξηση του τακτικού σώματος, χωρίς όμως να εφαρμοστεί ο νόμος «Περί απογραφής». Ο Γάλλος στρατιωτικός εξέφρασε την γνώμη πως η αύξηση του στρατού με εθελοντές θα ήταν κατορθωτή μόνο αν απαγορευόταν διά νόμου η κατάταξη των νέων αντρών στα άτακτα σώματα. Η εισήγησή του αυτή τελικά δεν εισακούστηκε.¹⁸³

Ο Καποδίστριας φαίνεται να μην είχε εγκαταλείψει εντελώς το πλάνο της εφαρμογής του νόμου «Περί απογραφής». Τον Απρίλιο του 1828, απευθυνόμενος στις δημογεροντίες, ζήτησε την εφαρμογή του συγκεκριμένου νόμου. Επίσης, στις 25 Ιουλίου 1829 η Δ' Εθνοσυνέλευση έδωσε την εξουσιοδότηση στον Καποδίστρια να ενεργοποιήσει τον νόμο, επιφέροντας, μάλιστα, όσες τροπολογίες έκρινε αναγκαίες. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ζητήθηκε μέσω ενός ψηφίσματος η στρατολόγηση 1.500 ανδρών από όλες τις επαρχίες, αναλογικά πάντα με τον πληθυσμό της καθεμιάς. Σε επόμενο άρθρο του ίδιου ψηφίσματος αναφέρεται πως έως ότου γίνει αναλυτική καταγραφή των κατοίκων κάθε επαρχίας, ο Γραμματέας των Στρατιωτικών θα εφαρμόζει την στρατολογία με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία και με την βοήθεια των γερουσιαστών της εκάστοτε περιοχής.¹⁸⁴

Παρά τις όποιες προσπάθειες για την εφαρμογή συστηματικής και υποχρεωτικής στρατολογίας, τα σχετικά διατάγματα δεν μπόρεσαν να εφαρμοστούν σε ικανοποιητικό βαθμό. Έτσι, όπως και κατά την προκαποδιστριακή επαναστατική περίοδο, έτσι και κατά το διάστημα διακυβέρνησης του Καποδίστρια, η στρατολόγηση γινόταν ως επί το πλείστον εθελοντικά. Επί διοίκησης Χάιντεκ, για παράδειγμα, κατατάχθηκαν στο τακτικό πολλοί εθελοντές προερχόμενοι από περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το τακτικό αυξήθηκε. Ωστόσο, η περιορισμένη — για τις ανάγκες του τακτικού και τις προσδοκίες δημιουργίας εθνικού στρατού —

---

¹⁸² Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 304, 314

¹⁸³ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 24-25· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 326

¹⁸⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 112 και Τόμος 24, σ. 123· ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 35, 48-49

προσέλευση εθελοντών, αποτέλεσε κατά πάσα πιθανότητα έναν ακόμα λόγο που ενδυνάμωσε την άποψη του Κυβερνήτη να δημιουργήσει ημιτακτικά σώματα.¹⁸⁵

3. Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση των πρώτων σωμάτων που είχαν χαρακτηριστικά τακτικού στρατού, του Αλέξανδρου και του Δημήτριου Υψηλάντη, εκτιμάται ως ελλιπέστατη.

Οι ιερολοχίτες του Αλ. Υψηλάντη είχαν εξασκηθεί στην πεζοπορία, στη λογχομαχία και στην ρίψη πυρών από πυκνούς αλληπάλληλους στοίχους, κατά τα πρότυπα ευρωπαϊκών στρατών. Εκπαιδευτής του λόχου είχε αναλάβει ο Γεώργιος Καντακουζηνός. Η εκπαίδευση του Ιερού Λόχου, ωστόσο, ήταν ιδιαίτερα σύντομη. Από τη στιγμή της δημιουργίας του μέχρι τη στιγμή που ανέλαβε δράση και ενεπλάκη σε μάχη, μεσολάβησαν περίπου δύομισή μήνες.¹⁸⁶

Το ημίταγμα που δημιουργήθηκε στην Καλαμάτα από τον Δ. Υψηλάντη, διοικήθηκε και εκπαιδεύτηκε από τον Μπαλέστ. Ο τελευταίος εξασκούσε τους άνδρες του όπως στα γυμνάσια του γαλλικού πεζικού. Και σε αυτή την περίπτωση η εκπαίδευση υπήρξε σύντομη και όχι πολύ ποιοτική.¹⁸⁷

Σε ό,τι αφορά το τακτικό σώμα του Ταρέλλα, γυμναζόταν αρκετές ώρες κάθε μέρα, σύμφωνα πάντα με τη γαλλική νοοτροπία. Προτού προλάβει όμως να ολοκληρώσει την εκπαίδευσή του και έχοντας ακόμα να μάθει πολλά στοιχεία βασικής στρατιωτικής τακτικής, οδηγήθηκε στην εκστρατεία της Ηπείρου, όπου και υπέστη σφοδρή ήττα.¹⁸⁸

Επακόλουθο της ήττας στο Πέτα ήταν μια πολύ δύσκολη περίοδος για το τακτικό σώμα, το οποίο δεν είχε ούτε τα απολύτως αναγκαία.¹⁸⁹ Επομένως, και η εκπαίδευσή του δεν σημείωσε κάποια σημαντική πρόοδο. Γενικά, τα τακτικά σώματα που σχηματίστηκαν πριν το 1824 υπήρξαν βραχύβια, ενώ και η ανάγκη χρησιμοποίησής τους στις επιχειρήσεις ήταν άμεση. Έτσι, παρεμποδίστηκε η εξέλιξή τους.

Όταν, τον Ιούλιο του 1824, ο Ρόδιος προχώρησε στην σύσταση νέου τακτικού

¹⁸⁵ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 94-95, 99, 483, 490· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 49· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 337, 341, 345

¹⁸⁶ Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *ό.π.*, σ. 2-3

¹⁸⁷ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 24· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 21-22

¹⁸⁸ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 105· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 33, 36, 49

¹⁸⁹ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 52

σώματος, έδωσε μεγάλη βάση στην εκπαίδευση των ανδρών του, ασχολούμενος προσωπικά με αυτήν. Αν και δεν είχε φοιτήσει σε κάποια στρατιωτική σχολή, είχε λάβει ορισμένες γενικές γνώσεις περί στρατιωτικών θεωριών κατά την διαμονή του στην Γαλλία. Επίσης, είχε αποκομίσει σημαντικές εμπειρίες από τους ευρωπαϊούς στρατιωτικούς, με τους οποίους είχε συμπολεμήσει τα προηγούμενα έτη. Έτσι, είχε τη δυνατότητα να διδάσκει στους αξιωματικούς του σώματός του τη θεωρία των ασκήσεων του γαλλικού πεζικού και να πραγματοποιεί στρατιωτικά γυμνάσια στην περιοχή του Ναυπλίου. Επιπλέον, φρόντισε να εξελληνίσει τα διάφορα παραγγέλματα, με σκοπό να τα κάνει πιο προσιτά και κατανοητά στους στρατιώτες. Ο Βουτιέ από την πλευρά του εκπαίδευε τους άνδρες του πυροβολικού στα κανονιοστάσια του Ναυπλίου.¹⁹⁰

Πιο ουσιαστική εκπαίδευση έγινε επί Φαβιέρου. Το τακτικό σώμα εκγυμνάστηκε και εκπαιδεύτηκε σε έναν αρκετά καλό βαθμό με τη βοήθεια ξένων προγυμναστών που διορίστηκαν από τις πρώτες κιόλας μέρες του νέου διοικητή. Σπουδαία υπήρξε και η συνδρομή του Γάλλου λοχαγού Μαγιέ, που ανέλαβε την εκπαίδευση του πεζικού από τον Δεκέμβριο του 1825. Ο Μαγιέ ήθελε να εξασκήσει όλους τους στρατιώτες ομοιόμορφα υπό τη δική του εποπτεία, ενώ και οι εκπαιδευτές αξιωματικοί δεν αρκούσαν σε σχέση με τον αριθμό των νεοσυλλέκτων. Γι' τον λόγο αυτό ασκούσε αρχικά τους νεοσύλλεκτους ανά δεκάδες, με την βοήθεια όσων προγυμναστών διέθετε και με την συνεργασία ενός διερμηνέα. Έπειτα από την πάροδο δέκα ημερών, χώριζε τους στρατιώτες σε ομάδες των 90 ατόμων, τα οποία παρέτασσε σε τρεις ζυγούς. Δεξιά και αριστερά από τον κάθε ζυγό τοποθετούσε έναν υπαξιωματικό και έπειτα οι εκπαιδευτές άρχιζαν τις οπλοασκήσεις, με τον ίδιο να διορθώνει τυχόν λάθη. Με τον συγκεκριμένο τρόπο έκανε την εκπαίδευση πιο συστηματική και στοχευμένη. Η εκπαίδευση των στρατιωτών διαρκούσε δύο ώρες τα πρωινά και δύο ακόμα ώρες τα απογεύματα. Ο Γάλλος συνταγματάρχης, όμως, δεν στεκόταν μόνο στην εκπαίδευση των στρατιωτών, αλλά φρόντιζε και για την συμπλήρωση των γνώσεων των αξιωματικών. Οι τελευταίοι διδάσκονταν θεωρία από τον Μαγιέ κάθε απόγευμα για μία ώρα, ενώ εκπαιδεύονταν και πρακτικά, εκτελώντας γυμνάσια υπό τις οδηγίες του λοχαγού Ροβέρτου. Οι άνδρες του πυροβολικού εξασκούνταν στα ορεινά γυμνάσια.¹⁹¹

Επιπροσθέτως, κατά την παραμονή του στρατεύματος στην Αθήνα, ο

¹⁹⁰ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 84-85· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 68-70

¹⁹¹ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 82-83, 94-95· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 78

Φαβιέρος κάθε Κυριακή, μετά τον καθιερωμένο εκκλησιασμό, εκτελούσε μεικτά γυμνάσια των τριών όπλων (πεζικού, ιππικού, πυροβολικού). Τα γυμνάσια «διήρκουν επί πολλάς ώρας» και μάλιστα πολλές φορές οι ασκήσεις γίνονταν μετά πυρών. Διεξάγονταν και προσομοιώσεις μάχης, με τους στρατιώτες να χωρίζονται σε επιτιθέμενους και αμυνόμενους. Οι στρατιωτικές ασκήσεις συνεχίστηκαν και μετά την μεταφορά των ταγμάτων στην Τακτικούπολη. Τέλος, μέσα από την εμπειρία της εκστρατείας της Χίου, οι στρατιώτες του τακτικού εξασκήθηκαν μερικώς στην εκπόρθηση φρουριών μέσω πολιορκητικών έργων (π.χ. διάνοιξη ορύγματος πέριξ του φρουρίου, κατασκευή κανονιοστασίων κτλ), αφού μέχρι πρότινος η κύρια μέθοδος που μεταχειρίζονταν οι Έλληνες για την πτώση ενός κάστρου ήταν ο αποκλεισμός, προκειμένου οι πολιορκημένοι να παραδοθούν από τον λιμό.¹⁹²

Συντονισμένη και μεθοδική εκπαίδευση του στρατεύματος έγινε και επί Καποδίστρια, γεγονός που επιτείνει την άποψη ότι ο Καποδίστριας αποτέλεσε τομή για τον τακτικό στρατό.

Ένα από τα σημαντικότερα βήματα ενίσχυσης της εκπαίδευσης στον τακτικό στρατό αποτέλεσε η μέριμνα για την παροχή στρατιωτικής αγωγής στους αξιωματικούς. Αν οι αξιωματικοί είναι επαρκώς εκπαιδευμένοι, τότε μπορούν με τη σειρά τους να μεταδώσουν τις γνώσεις τους και στους στρατιώτες τους. Επί Καποδίστρια, λοιπόν, άρχισε τη λειτουργία της η στρατιωτική Σχολή των Ευελπίδων, που είχε ως στόχο την κατάρτιση των βαθμοφόρων. Η Σχολή ξεκίνησε να λειτουργεί τον Ιούλιο του 1828 στο Ναύπλιο, υπό τον Ρωμόλο Σαντέλλι.¹⁹³

Οι λεπτομέρειες για τη λειτουργία της Σχολής καθορίζονταν με το ψήφισμα ΙΗ΄ του Δεκεμβρίου του 1828. Σύμφωνα με αυτό, καθοριζόταν ο αριθμός των μαθητών σε πενήντα. Προπάντων οι μελλοντικοί βαθμοφόροι του στρατού θα διδάσκονταν τη στρατιωτική αγωγή και πειθαρχία. Όλοι οι μαθητές ανεξαιρέτως θα μάθαιναν να συντάσσουν κατάστιχα, καταλόγους και αναφορές και θα γυμνάζονταν στη πεζομαχία. Πιο εξειδικευμένη εκπαίδευση προβλεπόταν για όσους μαθητές επιθυμούσαν να καταταγούν στο πυροβολικό ή το ιππικό. Οι υποψήφιοι αξιωματικοί του πυροβολικού εκτός της χρήσης των κανονιών, θα μάθαιναν επίσης ιχνογραφία, αριθμητική, γεωμετρία και όλα τα σχετικά με την υπηρεσία ενός πυροβολητή, όπως κατασκευή κανονιοστασίων και προπαρασκευή πολεμοφοδίων. Από την άλλη, οι

¹⁹² Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 128· Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 132-137· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 101, 139, 307, 397

¹⁹³ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 57· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 337

μαθητές του ιππικού θα ασκούσαν προφανώς στην ιππασία και θα μάθαιναν όσα σχετίζονται με τον φόρτο μάχης του αλόγου. Επιπλέον, θα λάμβαναν και γενικές γνώσεις κτηνιατρικής.¹⁹⁴

Επίσης, για την εξάσκηση των πυροβολιστών συστάθηκε και το Σχολείο του τάγματος του πυροβολικού (Νοέμβριος 1828), διευθυντής του οποίου ανέλαβε ο Νικόλαος Πιέρρης.¹⁹⁵

Ωστόσο, επειδή τα δύο αυτά σχολεία δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα, ο Καποδίστριας έδωσε εντολή στον λοχαγό Ποζιέ να τα αναδιοργανώσει. Ειδικά στη σχολή Ευελπίδων, οι πρώτοι 43 μαθητές δυσκολεύονταν να αφομοιώσουν τις νέες γνώσεις, καθότι ήταν μεγάλοι σε ηλικία, ενώ και ο Σαντέλλι αποδείχτηκε ανεπαρκής. Ο Ποζιέ, επομένως, τον Ιανουάριο του 1829 κατήγησε τα δύο αυτά Σχολεία και ίδρυσε το Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο, του οποίου ανέλαβε ο ίδιος την διεύθυνση.¹⁹⁶

Ο νέος διευθυντής συνέταξε και το σχέδιο οργανισμού της Σχολής, το οποίο είχε 109 άρθρα. Σύμφωνα με το σχέδιο αυτό, το Σχολείο παρέμενε στο Ναύπλιο (εικόνα 1) και οι μαθητές του, που θα ονομάζονταν Ευέλπιδες, έπρεπε να είναι από 15 έως 20 χρονών και δεν μπορούσαν αρχικά να υπερβαίνουν σε αριθμό τους 60. Τα έτη φοίτησης ορίστηκαν κατ' ελάχιστον στα τρία (δύο χρόνια θεωρητικά μαθήματα και ένα πρακτική εξάσκηση). Κατά το διάστημα των σπουδών τους, η Κυβέρνηση θα κάλυπτε τα έξοδα στέγασης, ένδυσης και διατροφής. Ως επιπλέον παροχές στους μαθητές, η Κυβέρνηση προέβλεπε την κάλυψη των ιατρικών και πνευματικών – θρησκευτικών τους αναγκών, με τον διορισμό γιατρού και ιερέα αποκλειστικά για τη Σχολή.¹⁹⁷

Με το άρθρο 50 του οργανισμού προσδιοριζόταν η διδασκαλία των μαθημάτων. Τα μαθήματα διέφεραν ανά τάξη. Οι πρωτοετείς διδάσκονταν μαθηματικά, γεωμετρία, ιχνογραφία (μορφής και γραφική), ασκήσεις σχηματισμών πεζικού και διαχείριση τυφεκίου. Οι Ευέλπιδες της δεύτερης τάξης λάμβαναν γνώσεις μαθηματικών, γεωμετρίας, τριγωνομετρίας, έκαναν ιχνογραφία (μορφής, γραφική και τοπογραφική), ασκήσεις πεζικού και πυροβολικού. Τέλος, οι τριτοετείς μάθαιναν οχυρωματική, χημεία, φυσική, μηχανική, τοπογραφία, χωρομετρία, σχεδιασμό

¹⁹⁴ Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *Ιστορία της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων 1828-1962*, Εκ του στρατιωτικού τυπογραφείου, Αθήνα 1962, σ. 1-3

¹⁹⁵ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 58

¹⁹⁶ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 485-486, 490· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική*, *ό.π.*, σ. 142-144· Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *ό.π.*, σ. 4-5, 45

¹⁹⁷ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 59· Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *ό.π.*, σ. 46-55

κτηρίων, κατασκευή στρατιωτικών έργων, σωματική αγωγή και βολές με όπλα του πεζικού και του πυροβολικού. Τα μαθήματα γίνονταν στα Ελληνικά ή τα Γαλλικά. Με άλλα άρθρα οριζόταν ότι οι μαθητές που δεν κατάφερναν να ανταπεξέλθουν στα παραπάνω μαθήματα και δεν προβιβάζονταν, είχαν το δικαίωμα να επαναλάβουν για ένα έτος τις σπουδές τους. Αν αποτύγχαναν για δεύτερη φορά να προβιβαστούν, τότε διαγράφονταν από το Σχολείο, αλλά είχαν το δικαίωμα να καταταγούν ως υπαξιωματικοί στο τακτικό σώμα. Για να αποφοιτήσουν έπρεπε να περάσουν από εξετάσεις. Με τη διεκπεραίωση των εξετάσεων έβγαιναν από τη Σχολή με τον βαθμό του ανθυπολοχαγού.¹⁹⁸

Εκτός των όσων αναφέρονται πιο πάνω, στον οργανισμό υπάρχουν και έτερα άρθρα, που αναφέρονται στον μισθό, την ένδυση, τις ποινές και τις άδειες των μαθητών, στα κονδύλια που απορρόφησε η Σχολή, σε διατάξεις που σχετίζονται με το διδακτικό και βοηθητικό προσωπικό, καθώς και σε άλλες λεπτομέρειες που αφορούν τη λειτουργία της. Ο οργανισμός ήταν σαφώς γραμμένος πάνω σε γαλλικά πρότυπα.¹⁹⁹

Εικόνα 1: Φωτογραφία της Σχολής Ευελπίδων στο Ναύπλιο (Πηγή: Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *Ιστορία της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων 1828-1962*, Εκ του στρατιωτικού τυπογραφείου, Αθήνα 1962).

Από τις πρώτες ενέργειες του Ποζιέ ήταν να απομακρύνει τους υπερήλικες μαθητές. Οι πρώτοι μαθητές της νέας σχολής ήταν 40 και αποτελούσαν μια τάξη.

¹⁹⁸ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 60-61· Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *ό.π.*, σ. 55-69, 71

¹⁹⁹ Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *ό.π.*, σ. 46-69

Μερικοί από αυτούς προέρχονταν από το ορφανοτροφείο της Αίγινας, καθώς οι προεστοί δεν ανταποκρίθηκαν στην αίτηση του Καποδίστρια που τους ζητούσε να στείλουν τα παιδιά τους στη Σχολή Ευελπίδων. Συνήθως, όλοι οι μαθητές τις πρωινές ώρες διδάσκονταν τα προκαθορισμένα μαθήματα, ενώ τις απογευματινές πραγματοποιούσαν ασκήσεις πεζικού. Τις Κυριακές, μετά τον εκκλησιασμό τους, παρακολουθούσαν τις ασκήσεις του τακτικού σώματος. Τρία χρόνια μετά την έναρξη της λειτουργίας της, εξήλθαν από τη Σχολή οι οκτώ πρώτοι βαθμοφόροι, οι οποίοι κατατάχτηκαν στο πυροβολικό.²⁰⁰

Πρώτοι δάσκαλοι διορίστηκαν, με ψήφισμα της 12^{ης} Ιανουαρίου 1829, ο Δημήτριος Δεσποτόπουλος (μαθηματικά), ο Βυρχάρδος Ουϊσέλλος (ιχνογραφία) και ο Σπυρίδων Καλλισγούρος (Γαλλικά). Η στελέχωση ολοκληρώθηκε με αξιωματικούς του τακτικού τοποθετημένους σε διάφορες επίκαιρες θέσεις. Οι παραπάνω διορισμοί είχαν την έγκριση του διοικητή του τακτικού, Χάιντεκ. Επίσης, συστάθηκε και σπουδαστικό συμβούλιο, το οποίο ασχολούταν με τη βελτίωση των σπουδών. Μάλιστα, το συγκεκριμένο συμβούλιο πρότεινε την καθημερινή διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, όπως και την ένταξη της γεωγραφίας, της ελληνικής και της εκκλησιαστικής ιστορίας στο πρόγραμμα σπουδών.²⁰¹

Το Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο άλλαξε διοίκηση τον Αύγουστο του 1831. Ο Ποζιέ αντικαταστάθηκε από τον Ρώσο αντισυνταγματάρχη Νικόλαο Ράικο. Ο τελευταίος παραιτήθηκε μετά τη δολοφονία του Κυβερνήτη και το κενό του καλύφθηκε εκ των έσω, δηλαδή από αξιωματικούς που υπηρετούσαν ήδη στο Σχολείο.²⁰²

Επιπροσθέτως, λειτούργησε χωρίς μεγάλη επιτυχία και Σχολή επιμελητείας, υπό τον Μπερετίνι. Στόχος αυτής της διετούς φοίτησης σχολής ήταν να δώσει στον τακτικό στρατό βαθμοφόρους που θα ασχολούνταν με οικονομικές υποθέσεις. Επίσης, για μικρό διάστημα λειτούργησε στο Ναύπλιο και ένα σχολείο τυμπανιστών, με τη φροντίδα του ανθυπασπιστή Ακριβού.²⁰³

Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση των απλών στρατιωτών του τακτικού σώματος, αυτή συνεχίστηκε με τη βοήθεια και πάλι Γάλλων αξιωματικών. Χαρακτηριστική είναι η κατάταξη 40 Γάλλων υπαξιωματικών ως εκπαιδευτών τον Απρίλιο του 1829. Η γαλλική εκπαιδευτική μέθοδος ακολουθήθηκε και από τον Τρεζέλ, ενώ ιδιαίτερη

²⁰⁰ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 61-63· Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, ό.π., σ. 5-7· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 338

²⁰¹ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 59, 61· Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, ό.π., σ. 6-7, 70

²⁰² ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 63

²⁰³ Στο ίδιο, σ. 63-64

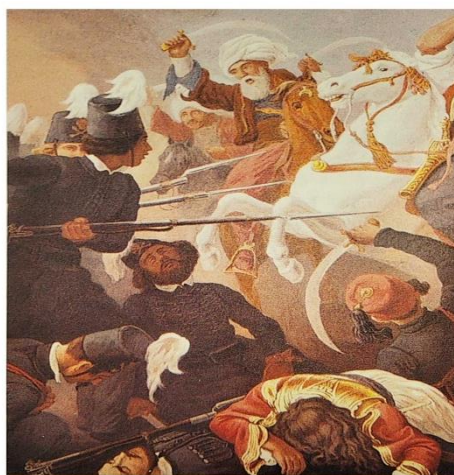
σημασία δινόταν στα μεικτά στρατιωτικά γυμνάσια, τα οποία — όπως και επί Φαβιέρου — γίνονταν κάθε Κυριακή μετά τη Θεία Λειτουργία.²⁰⁴

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει το γεγονός ότι στο τακτικό σώμα χρησιμοποιούταν η αλληλοδιδασκτική μέθοδος, με σκοπό να μάθουν οι στρατιώτες στοιχειώδη γράμματα.²⁰⁵

4. Οπλισμός – Ένδυση

Ο ενιαίος οπλισμός και η στολή είναι δύο βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των τακτικών σωμάτων.

Ο Ιερός Λόχος ήταν ντυμένος με ευρωπαϊκού τύπου στολή και εξοπλισμένος με λογχοφόρες καραμπίνες. Για την ένδυση των Ιερολοχιτών αντλούνται στοιχεία από το διασωθέν χιτώνιο του Κωνσταντίνου Ξενοκράτους που βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Η στολή (εικόνες 2 & 3), λοιπόν, είναι μαύρου χρώματος, πολύ κοντά στο σχέδιο στολών του πρωσικού, αυστριακού και ουγγρικού στρατού. Το χιτώνιο είναι μακρύ, ολόμαλλο, με εκτεταμένα σχέδια, ενώ ο θώρακα κοσμεύεται με πλεκτά σιρίτια. Η στολή συμπληρωνόταν από περισκελίδα, γυλιό, δερμάτινη ζώνη με μπαλάσκες και ψηλό καπέλο άνευ γείσου, το οποίο έφερε λευκό λοφίο στην κορυφή και μετωπικά υπήρχε νεκροκεφαλή με δύο οστά χιαστή από κάτω (δεν σώζονται).²⁰⁶

Εικόνα 2: Ο Ιερός Λόχος μάχεται. Στην εικόνα διακρίνονται στοιχεία της στολής και της εξάρτησης των Ιερολοχιτών (Πηγή: *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ / 5. Τουρκοκρατία και Ελληνική Επανάσταση, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ* (Εκδοτική Αθηνών), Αθήνα 2010).

²⁰⁴ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 338-341, 345

²⁰⁵ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 64

²⁰⁶ Νικολέτα Ζυγούρη, «Ο επενδύτης του Ιερολοχίτη Κωνσταντίνου Ξενοκράτους», *Τεκμήρια Ιστορίας – Μονογραφίες*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 2011, σ. 51-61· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 18· Κωνσταντίνου Ν. Ράδου, *ό.π.*, σ. 3-5· Καρλ Μέντελσον – Μπαρτόλντυ, *ό.π.*, σ. 63

Εικόνα 3: Χιτώνιο στολής του ιερολοχίτη Κωνσταντίνου Ξενοκράτους (Πηγή: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, αριθμ. εκθέματος 1722).

Το τακτικό σώμα του Δ. Υψηλάντη είχε εφοδιαστεί με ευρωπαϊκά λογχοφόρα τυφέκια. Οι στρατιώτες του ημιτάγματος είχαν ονομαστεί «Μαυροφόροι» (εικόνα 4 & 5). Την ονομασία αυτή την πήραν εξ' αιτίας της στολής που φορούσαν και η οποία έμοιαζε αρκετά με αυτή του Ιερού Λόχου. Ήταν κι αυτή ευρωπαϊκού τύπου και χρώματος μαύρου. Το πάνω μέρος ήταν τσόχινο και το παντελόκι πάνινο, ενώ φορούσαν και καπέλο «εν είδει σκούφιας». Πάνω στο καπέλο, το οποίο έμοιαζε με αυτό των Κοζάκων, υπήρχε η επιγραφή: «Ελευθερία ή θάνατος». Τα συγκεκριμένα όπλα και οι στολές είχαν αγοραστεί με δαπάνη του ίδιου του Υψηλάντη και με τη βοήθεια των ομογενών της Τεργέστης.²⁰⁷

Την ανάληψη πρωτοβουλίας από τον Μαυροκορδάτο για την αναδιοργάνωση του τακτικού σώματος, ακολούθησε η θέσπιση του νόμου 8 της 1^{ης} Απριλίου 1822. Στον συγκεκριμένο νόμο αναφέρεται ότι η Διοίκηση θα παρέχει στους άνδρες του σώματος τα απαραίτητα ενδύματα και ότι αποδέχεται ως στολή την ενδυμασία των ευρωπαϊκών στρατευμάτων. Εντούτοις, σύμφωνα με την περιγραφή του Χρήστου Βυζάντιου, όταν το τακτικό ξεκίνησε για την εκστρατεία της Ηπείρου η ένδυση και υπόδηση του είχε γίνει «εκ των ενόντων ουχί δε και ομοιομόρφως». Η Διοίκηση είχε

²⁰⁷ Νικολέτα Ζυγούρη, *ό.π.*, σ. 61-64· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 24, 38· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 19-22

φροντίσει να δώσει στους άνδρες μόνο μια καπότα και ένα ζευγάρι τσαρούχια. Ο οπλισμός αποτελούταν από λογχοφόρα τυφέκια, προερχόμενα από φιλέλληνες της Ευρώπης. Επίσης, είχε δοθεί στους άνδρες από μία πυριτοθήκη.²⁰⁸

Εικόνα 4: Οι «Μαυροφόροι» του Δημήτριου Υψηλάντη (Πηγή: *Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος / ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2013*).

Εικόνα 5: Πόρπες από τις στολές του τακτικού σώματος του Δημήτριου Υψηλάντη (Πηγή: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, αριθμ. εκθέματος 1869).

²⁰⁸ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 155· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 33, 36, 49

Για τους φιλέλληνες αξιωματικούς που απάρτιζαν το τάγματος του Δάνια είχε οριστεί ειδική στολή, πιο πολυτελής από των απλών τακτικών, αλλά κάτι τέτοιο δεν μπόρεσε να εφαρμοστεί λόγω έλλειψης οικονομικών μέσων. Έτσι, ο καθένας φορούσε την παλιά του στρατιωτική στολή ή πολιτική ενδυμασία.²⁰⁹

Μετά την σφοδρή ήττα που υπέστη το τακτικό στη μάχη του Πέτα, η κατάσταση του σώματος ήταν ακόμα χειρότερη. Ο Κουβενάντι, που είχε αντικαταστήσει στη διοίκησή του τον αποθανόντα στη μάχη Ταρέλλα, δυσκολευόταν να βρει ακόμα και τα απολύτως αναγκαία για τη συντήρησή του. Έτσι, κάθε τακτικός ντυνόταν με οποιονδήποτε τρόπο μπορούσε. Για τον οπλισμό των νέων ανδρών που κατατάσσονταν κατά καιρούς στο σώμα και για την κάλυψη όποιων άλλων κενών είχαν δημιουργηθεί, αγοράστηκαν από το Άργος λογχοφόρα τυφέκια, τα οποία είχαν φτάσει εκεί από την Ευρώπη. Τα λεφτά για την αγορά δόθηκαν από τους αξιωματικούς του σώματος. Οι συνθήκες καλυτέρευσαν ελαφρώς για το τακτικό σώμα μετά την άλωση του Ναυπλίου, οπότε και έλαβε μέρος των λαφύρων. Με αυτά τα χρήματα οι άνδρες «ενεδύθησαν ομοιομόρφως ελληνικόν ιματισμόν».²¹⁰

Τον Ιούλιο του 1824 ο Ρόδιος προχώρησε στην εκ νέου σύσταση του τακτικού σώματος. Με ενέργειες που έκανε ο ίδιος και με τη δύναμη που είχε εντός της Κυβέρνησης, κατάφερε να παρέχει στους άνδρες του ομοιόμορφη ελληνική φορεσιά, αποτελούμενη από λευκό σαγιάκι, κοντή φουστανέλα που έφτανε πάνω από το γόνατο και φέσι. Όπως τα προηγούμενα τακτικά σώματα, έτσι κι αυτό οπλίστηκε με λογχοφόρα τυφέκια. Σε κάθε άνδρα δόθηκαν και από δύο μικρές πυριτοθήκες. Οι άνδρες του πυροβολικού (συνήθως δεν διέθεταν ατομικό οπλισμό) οπλίστηκαν εν μέρει με τυφέκια, λάφυρα από φονευθέντες Αιγύπτιους.²¹¹

Η ένδυση του τακτικού σώματος κατά την περίοδο αυτή με ομοιόμορφη ελληνική στολή επιβεβαιώνεται και από μία αναφορά του λοχαγού του πυροβολικού Θεόδωρου Βαλλιάνου, με ημερομηνία 20 Μαρτίου 1825, με την οποία ζητά από την Κυβέρνηση την παροχή φεσιών, καπών, φουστανελών και παπουτσιών για τους στρατιώτες του λόχου του. Δηλώνει, μάλιστα, ότι φοβάται πως χωρίς τα αναγκαία ενδύματα, δεν θα μπορέσει να κρατήσει τους άνδρες υπό τις οδηγίες του.²¹²

Το σώμα που διοικούσε ο Φαβιέρος είχε αρχικά μεικτό οπλισμό,

²⁰⁹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 160· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 101

²¹⁰ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 52, 60

²¹¹ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 68-69, 72· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 63

²¹² Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 19, σ. 95

αποτελούμενο από ευρωπαϊκά τυφέκια και πολεμικά λάφυρα. Ήταν, δηλαδή, ο οπλισμός, τον οποίο παρέλαβε ο Φαβιέρος από τον προκάτοχό του. Ίδιος παρέμεινε και ο ιματισμός του σώματος, ο οποίος κατασκευαζόταν στο Ναύπλιο, εκτός της φουστανέλας, την οποία δεν παρείχε η Κυβέρνηση και επομένως φρόντιζαν γι' αυτήν οι ίδιοι οι στρατιώτες. Πληροφορίες για την ένδυση αντλούμε και από την ειδοποίηση που κοινοποίησε στις 19 Οκτωβρίου 1825 ο διοικητής του σώματος προς τους Αθηναίους, με σκοπό να τους καλέσει να ενταχθούν στο τακτικό. Στο έγγραφο αυτό αναφέρεται ότι κάθε στρατιώτης θα λάμβανε «εν μιτάνι τζόχινον άσπρον, δύο βρακιά πάνινα άσπρα διά το καλοκαίρι, εν τζόχινον δια τον χειμώνα», ένα κόκκινο φέσι, μία γαλάζια ζώνη, «εν ζευγάρι παπούτσια, και να καινουργώνονται όσαις φορές παλιόνουν», ένα ζευγάρι κάλτσες, μία καπότα και ένα λουρί για να την κρεμούν στον ώμο.²¹³

Στον στρατό του Φαβιέρου συγκαταλέγονταν, ως βοηθητικό σώμα, και οι άτακτοι του Νίβιτσα. Αυτοί ήταν ντυμένοι ανομοιόμορφα μεταξύ τους, όπως και τα λοιπά σώματα των άλλων οπλαρχηγών. Για να ξεχωρίζουν, όμως, από του υπόλοιπους ατάκτους, είχαν ραμμένο στο στήθος έναν σταυρό από μαύρο ύφασμα. Για τον λόγο αυτό τους ονόμαζαν Σταυροφόρους. Τα όπλα τους, καθότι άτακτοι, ήταν διάφορων τύπων.²¹⁴

Ενώ, όπως ήδη αναφέρθηκε, το μεγαλύτερο μέρος της ένδυσης κατασκευαζόταν στο Ναύπλιο, η υπόδηση (γεμένια), φτιαχνόταν στην Αθήνα. Η προμήθεια υπόδησης από την Αθήνα πρέπει να ίσχυε τουλάχιστον για το χρονικό διάστημα της παραμονής του σώματος στην πόλη.²¹⁵

Τον Φεβρουάριο του 1826, μετά την αποτυχημένη προσπάθεια κατάληψης του φρουρίου του Καραμπαμπά, το τακτικό περιπλανήθηκε για αρκετές μέρες κάτω από άσχημες καιρικές συνθήκες. Ο συνδυασμός του κακού καιρού και της ελλείψεως της απαιτούμενης χειμερινής ενδυμασίας, είχε ως αποτέλεσμα να αρρωστήσουν πολλοί στρατιώτες. Οι άνδρες προσπαθούσαν να προστατευτούν από το ψύχος με μία μόνο κουτσομάνικη καπότα. Οι ελλείψεις σε ρουχισμό έγιναν ακόμα μεγαλύτερες μετά το πέρας της εκστρατείας της Καρύστου.²¹⁶

Τον Απρίλιο του 1826, όμως, στο στράτευμα του Φαβιέρου επήλθε ποιοτική αναβάθμιση σε ό,τι αφορά τον οπλισμό και ρουχισμό του. Μετά την επιστροφή του

²¹³ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 88, 90-91

²¹⁴ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 100· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 79

²¹⁵ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 103

²¹⁶ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 105· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 108

από την Τήνο στην Αθήνα, εφοδιάστηκε με νέα λογχοφόρα τυφέκια. Οι αξιωματικοί παρέλαβαν και σπαθιά με επίχρυσους προφυλακτήρες. Πάνω στις λαβές είχε σχεδιαστεί η εικόνα της θεάς Αθηνάς. Οι υπαξιωματικοί πήραν παρόμοια ξίφη, φτιαγμένα χωρίς την ίδια πολυτέλεια. Όλα τα σπαθιά συνοδεύονταν από μαύρες δερμάτινες θήκες και άσπρους τελαμώνες. Οι στολές ήταν ευρωπαϊκού τύπου και έμοιαζαν με αυτή του αγγλικού στρατού. Αποτελούνταν από γαλάζιο μάλλινο ιμάτιο, γκρίζο μάλλινο παντελόνι με επιρραφές, μαύρο περιλαίμιο και ευρωπαϊκού τύπου παπούτσια. Οι στολές των αξιωματικών ξεχώριζαν από τα ασημοκέντητα διακριτικά του βαθμού τους στα μανίκια, ενώ ήταν στολισμένες στο στήθος με αργυρόπλεκτα γαϊτάνια. Επίσης, άπαντες εφοδιάστηκαν με κράνη των αξιωματικών διέθεταν και γαλανόλευκο φτερό. Επιπλέον, δόθηκαν λινοστολή και τριχωτοί γυλιοί. Αυτά τα 5.000 περίπου όπλα και ρούχα τα είχε παραγγείλει η Κυβέρνηση αρκετό καιρό πριν από το Λονδίνο.²¹⁷

Σε οδοιπορία του τακτικού σώματος από την Επίδαυρο στο Ναύπλιο, οι στρατιώτες πέταξαν τα κράνη τους, λόγω της ζέστης. Ο Φαβιέρος έπειτα διέταξε να μαζευτούν και να τοποθετηθούν στις αποθήκες των Μεθάνων. Έτσι, τα κράνη χρησιμοποιούνταν πλέον μόνο από τους αξιωματικούς, ενώ οι στρατιώτες φορούσαν φέσι, το οποίο αγόραζαν με δικά τους έξοδα.²¹⁸

Μετά τις μάχες του Χαϊδαρίου (Αύγουστος 1826) ο στρατός του Φαβιέρου εγκαταστάθηκε για μικρό διάστημα στη Σαλαμίνα. Εκεί ο Γάλλος συνταγματάρχης κάλυψε τις ανάγκες σε ένδυση και υπόδηση, που είχαν προκύψει μετά την εκστρατεία στην Αττική, με υλικό που στάλθηκε από τα φιλελληνικά κομιτάτα. Το τακτικό σώμα, άλλωστε, είχε επωφεληθεί αρκετές φορές από αντίστοιχα βοηθήματα προερχόμενα από την Ευρώπη. Επίσης, το γεγονός ότι ο Φαβιέρος — μετά την πτώση της Ακρόπολης (24 Μαΐου 1827) και την επιστροφή του στα Μέθανα — μπόρεσε να καλύψει ξανά τις ενδυματολογικές ανάγκες του σώματός του, μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ίσως είχε δημιουργηθεί κάποιο απόθεμα στις αποθήκες, το οποίο χρησιμοποιούταν για την αντικατάσταση του φθαρμένου ρουχισμού. Βέβαια, και πάλι οι ανάγκες (πουκάμισα, εσώρουχα, υποδήματα) συμπληρώθηκαν από προσφορές ξένων, τις οποίες είχε φέρει στην Ελλάδα ο Χάιντεκ.²¹⁹

Σε κάθε εκστρατεία που αναλάμβανε το τακτικό οι αντοχές των στρατιωτών

²¹⁷ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 494· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 81, 134

²¹⁸ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 136

²¹⁹ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 149· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 144, 174, 183, 300

δοκιμάζονταν, καθώς παρουσιάζονταν, λόγω των περιστάσεων, δυσαναπλήρωτες ελλείψεις στον ρουχισμό. Άσχημες ήταν οι συνθήκες κατά την εκστρατεία της Χίου (Οκτώβριος 1827 – Μάρτιος 1828), όπου πολλοί στρατιώτες δεν διέθεταν καν καπότα και γενικά η ένδυσή τους ήταν πενιχρή. Το αποτέλεσμα ήταν και πάλι να ασθενήσουν πολλοί από αυτούς.²²⁰

Μετά την έλευση του Καποδίστρια και την ανάληψη της διοίκησης από τον Χάιντεκ, το τακτικό σώμα εφοδιάστηκε με νέες στολές (παρόμοιες με τη γαλλική στολή), αφού οι περισσότεροι από τους στρατιώτες ήταν πλέον σχεδόν γυμνοί, εξ' αιτίας των κακουχιών. Επί Χάιντεκ, λοιπόν, κάθε στρατιώτης πήρε ένα μάτιο από τσόχα, ένα ανοιξιάτικο περιθωράκιο, τέσσερα εσώρουχα (υποδύτες), τέσσερα ζευγάρια κάλτσες, ένα καπέλο για ασκήσεις και ένα πηλίκιο. Τα «υπακάμισα και τα πέδιλα» προμηθεύονταν με συνεισφορά όλων των στρατιωτών, ενώ στους αξιωματικούς δόθηκε επιπλέον ετήσιο επίδομα στολής. Επίσης, συστάθηκε στο Ναύπλιο η «επί της ενδυμασίας επιτροπή», με αποστολή την προμήθεια και διαχείριση όλων των υλικών για τη ραφή στολών με όσο το δυνατόν πιο οικονομικό τρόπο. Ο Χάιντεκ σε αναφορά των πεπραγμένων του προς την Κυβέρνηση εκφράζει την πεποίθηση ότι οι ράπτες των στρατιωτικών ενδυμάτων θα βελτιωθούν και επομένως και οι στολές θα γίνουν καλύτερες μελλοντικά.²²¹

Κατά τη θητεία του Χάιντεκ, εκτός από νέες ενδυμασίες, αποκτήθηκαν και νέα τυφέκια. Το τακτικό εξοπλίστηκε περαιτέρω, χωρίς να παροπλιστούν τα όπλα που ήταν ήδη σε χρήση. Η ελληνική Κυβέρνηση αγόρασε 4.340 τυφέκια και άλλα 3.000 δόθηκαν από τη Γαλλία. Από τη Γαλλία αγοράστηκαν και σπαθιά, λόγχες, πιστόλια και καραμπίνες, τα οποία προορίζονταν για τον εξοπλισμό 220 ιππέων.²²²

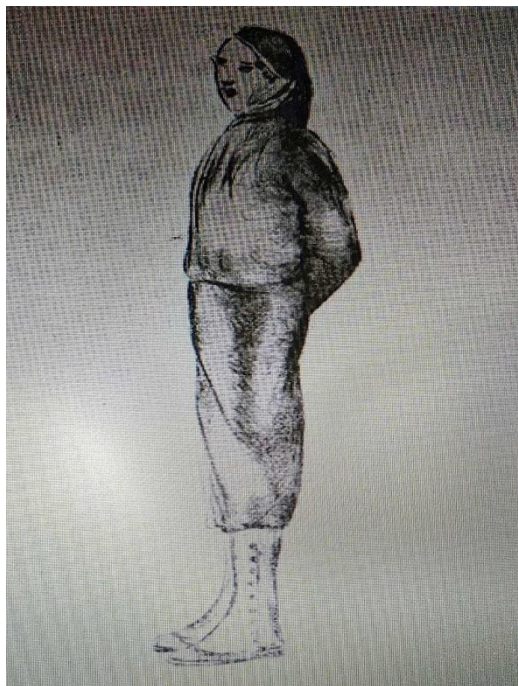
Στολή φορούσαν και οι μαθητές της Σχολής των Ευελπίδων. Το ψήφισμα ΙΗ΄ της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1828 όριζε ότι «το ένδυμα των Ευελπίδων θέλει είναι απaráλλακτον με το των επιλέκτων, εξαιρουμένων μόνον των διακριτικών σημείων» και ότι θα δινόταν με μέριμνα της Κυβέρνησης, εκτός από τα πανικά. Όταν ο Ποζιέ ίδρυσε το Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο, καθόρισε την ύπαρξη μεγάλης (επίσημης) και μικρής (ανεπίσημης) ενδυμασίας, καθεμιά από τις οποίες είχε χειμερινή και καλοκαιρινή έκδοση. Η ένδυση γινόταν και πάλι με πρόνοια του κράτους, εκτός των πανικών. Ως επίσημη ενδυμασία διατηρήθηκε η στολή των επιλέκτων, με μαύρες

²²⁰ Στο ίδιο, σ. 322

²²¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 483, 485· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 337

²²² Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 482

περικνημίδες τον χειμώνα και άσπρες το καλοκαίρι. Επωμίδες έφεραν μόνο οι τελειόφοιτοι Ευέλπιδες, ενώ όλοι φορούσαν καπέλο με φτερό. Η ανεπίσημη στολή ήταν κυανού χρώματος, είχε φέσι και για το χρώμα των περικνημίδων ίσχυε ό,τι και για την επίσημη.²²³

Εικόνα 6: Μικρή στολή των Ευελπίδων επί Καποδίστρια (Πηγή: Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *Ιστορία της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων 1828-1962*, Εκ του στρατιωτικού τυπογραφείου, Αθήνα 1962).

Επί Τρεζέλ, η στολή συνέχισε να μοιάζει με αυτή του γαλλικού στρατού, ενώ η Ρωσία δώρισε 6.000 τυφέκια, προφανώς λόγω των καλών σχέσεων του Κυβερνήτη με την τσαρική Αυλή.²²⁴

Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στο σώμα του μηχανικού, το οποίο ιδρύθηκε επί Τρεζέλ. Οι ολιγάριθμοι άνδρες του σώματος αυτού φορούσαν όλοι στολές αξιωματικού, γεγονός που δείχνει ότι επρόκειτο για επίλεκτο σώμα.²²⁵

Ο Ζεράρ υπέβαλε τον Νοέμβριο του 1830 πρόταση με προτεινόμενες στολές, ξεχωριστές για κάθε κλάδο του τακτικού.²²⁶

Σχετικά με τον εξοπλισμό του πυροβολικού, αυτός ήταν χαμηλής ποιότητας σχεδόν σε ολόκληρη την περίοδο 1821-1831. Οι πυροβολητές χρησιμοποιούσαν κατά

²²³ Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *ό.π.*, σ. 2-5, 50-55

²²⁴ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 341

²²⁵ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 146

²²⁶ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 67

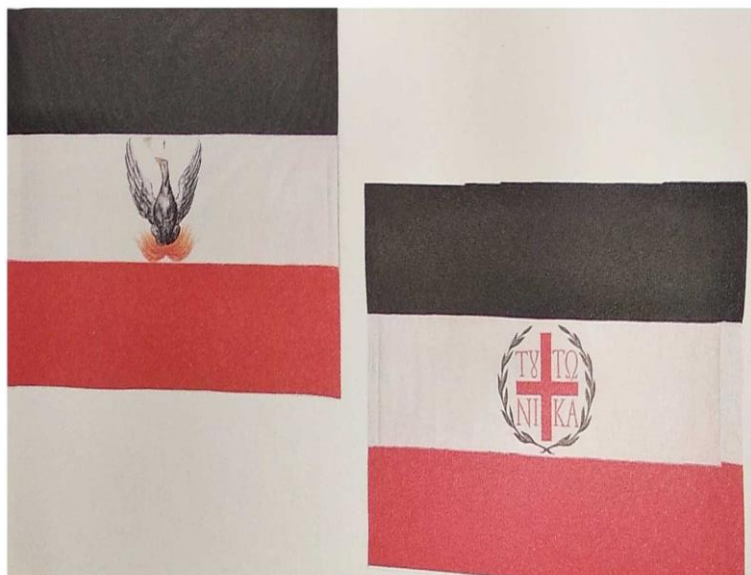

κύριο λόγο κανόνια σταλμένα από το εξωτερικό, ενώ μεταχειρίζονταν και τα ήδη υπάρχοντα κανόνια των φρουρίων. Επίσης, υπήρξαν περιπτώσεις, όπου αναγκάστηκαν να αφαιρέσουν πυροβόλα από πλοία για να καλύψουν τις ελλείψεις τους.²²⁷

5. Σημαίες

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, κατά την έναρξη της Επανάστασης, υιοθέτησε μια σημαία με τρεις οριζόντιες λωρίδες. Η πρώτη λωρίδα ήταν μαύρη, η δεύτερη άσπρη και η τρίτη κόκκινη. Από τη μία όψη έφερε στο κεντρικό μέρος τον μυθικό φοίνικα, με την κυκλική επιγραφή «εκ της κόνεώς μου αναγεννώμαι». Από την άλλη όψη, πάλι στο κέντρο, είχε ερυθρό σταυρό μέσα σε δάφνινο στεφάνη και την επιγραφή «εν τούτο νίκα». Υπό αυτή τη σημαία πολέμησε ο Ιερός Λόχος (εικόνα 7).²²⁸

Παρόμοια σημαία είχαν και οι Μαυροφόροι του Μπαλέστ. Ήταν τρίχρωμη (μαύρο – άσπρο – κόκκινο), είχε σχεδιασμένο τον φοίνικα και τον σταυρό και τις επιγραφές «εν τούτο νίκα» και «μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος».²²⁹

Εικόνα 7: Ομοίωμα της τρίχρωμης σημαίας του Αλέξανδρου Υψηλάντη (Πηγή: *Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος / ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2013*).

²²⁷ Olivier Voutier, *ό.π.*, σ. 57· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 70, 72-75, 83, 111, 139, 160, 165, 174, 304· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 87

²²⁸ Ι. Κ. Μαζαράκης – Αινιάν, *Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος / ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2013*, σ. XVII, 11· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 50-51· Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *ό.π.*, σ. 4

²²⁹ Ι. Κ. Μαζαράκης – Αινιάν, *ό.π.*, σ. XX, 14· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 38

Μετά τη σύνταξη του «Προσωρινού Πολιτεύματος της Ελλάδος», καθορίστηκε ότι «τα χρώματα του εθνικού σημείου» θα είναι τα «κυανούν και λευκόν». Στις 15 Μαρτίου 1822 ορίστηκε με ακρίβεια το σχήμα της εθνικής σημαίας. Συγκεκριμένα, «η σημαία, σχήματος τετραγώνου, θέλει έχει το εμβადόν κυανούν, το οποίο θέλει διαιρείσθαι εις τέσσαρα ίσα τμήματα δι' ενός σταυρού λευκόχρου...». Τα παραπάνω επιβεβαιώθηκαν και με ψηφίσματα στον «Νόμο της Επιδαύρου» (1823) και στο «Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος» (1827). Έτσι, από το 1822, με την εισαγωγή της κυανόλευκης παραγκωνίζονται σιγά σιγά όλα τα άλλα σχήματα και χρώματα σημαίας. Επομένως, και στο τακτικό σώμα καθιερώνεται η συγκεκριμένη σημαία.²³⁰

Στο σώμα που διοικούσε ο Ταρέλλα, δόθηκαν από τη Διοίκηση δύο κυανόλευκες σημαίες, μία για κάθε τάγμα. Οι σημαίες αυτές παραδόθηκαν από τον Μαυροκορδάτο στα τάγματα σε επίσημη τελετή στην Ακροκόρινθο, αφού πρώτα είχαν ευλογηθεί από τον μητροπολίτη της περιοχής (Μάιος 1822). Σημαιοφόροι των δύο ταγμάτων ήταν ο Δ. Μικέλης και ο Α. Αντωνίου, οι οποίοι, μάλιστα, κατά την καταστροφική μάχη του Πέτα κατάφεραν να διασώσουν τις σημαίες τους, βγάζοντάς τες από τα κοντάρια τους. Σπάραγμα μίας εκ των σημαιών αυτών σώζεται ακόμη και εκτίθεται στο Ιστορικό Εθνικό Μουσείο (εικόνα 8). Το σώμα των φιλελλήνων του Δάνια, που συμπολέμησε με το σύνταγμα του Ταρέλλα, είχε δική του σημαία, η οποία χάθηκε στη μάχη από τον Γερμανό Τάιχμαν που την κρατούσε.²³¹

Οι σημαίες των πεζικών ταγμάτων παρέμειναν σε χρήση και επί αρχηγίας του Κουβερνάντι. Ακόμα και όταν το τακτικό σώμα διασπάστηκε σε δύο ξεχωριστά τάγματα (το Α' υπό τον Ρόδιο, το Β' υπό τον Κουβερνάντι), το καθένα διατήρησε τη σημαία του. Μετά την οριστική διάλυση και των δύο ταγμάτων, οι σημαίες παραδόθηκαν στην Κυβέρνηση.²³²

Η Γερμανική Λεγεώνα που ήρθε να συνδράμει των αγώνα των Ελλήνων με κυβερνητική απόφαση ορίστηκε να φέρει δίπλα στη δική της και μια ελληνική σημαία, «όμοιαν με εκείνη του α' βαρέως πεζικού συντάγματος».²³³

Όταν ο Ρόδιος ανασύστησε το τακτικό σώμα (Ιούλιος 1824) παρέλαβε ξανά

²³⁰ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 322 και Τόμος 3, σ. 34, 97, 661· Ι. Κ. Μαζαράκης – Αινιάν, *ό.π.*, σ. XXXIII-XXXVII

²³¹ Ι. Κ. Μαζαράκης – Αινιάν, *ό.π.*, σ. XXXVIII· Παναγή Δ. Ζούβα, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ.104· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, 86

²³² Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 63, 86

²³³ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ.174

από την Κυβέρνηση τις σημαίες, χρησιμοποιώντας μονάχα αυτή του Α΄ τάγματος, καθώς δεν είχε σχηματιστεί δεύτερο. Ο Ρόδιος με τη σειρά του παρέδωσε τις σημαίες, μαζί με το τάγμα του, στον Φαβιέρο σε μια τελετή που έγινε με κάθε επισημότητα στο Ναύπλιο, παρουσία και του Ανδρέα Μεταξά, που ήταν μέλος της Κυβέρνησης (Ιούλιος 1825). Λίγους μήνες αργότερα, με τη δημιουργία του Β΄ τάγματος, ο Φαβιέρος επανέφερε σε χρήση και τη δεύτερη σημαία, δίνοντάς τη στον διοικητή του τάγματος, Αμπάτη. Τον Φεβρουάριο του 1826 δόθηκε σημαία και στο νεοσυσταθέν τότε Γ΄ τάγμα. Ο Φαβιέρος, μάλιστα, κάλεσε τον Γκούρα να παραδώσει τη σημαία στον Σωνιέρο, τον οποίο ονόμασε διοικητή του τάγματος αυτού. Πρόκειται για μια κίνηση καλής θελήσεως εκ μέρους του Φαβιέρου, ο οποίος θέλησε να κάνει «κουμπάρο» του τάγματος τον Γκούρα, κατά τη συνήθεια της εποχής. Ο Γκούρας, όμως, θεώρησε υποτιμητική την πράξη αυτή, διότι περίμενε ότι ο ίδιος να αναλάβει την διοίκηση του τάγματος. Την ίδια μέρα με την παράδοση της σημαίας στο Γ΄ τάγμα, ο Φαβιέρος έδωσε ξεχωριστή σημαία και στον ημιτακτικό σχηματισμό των Σταυροφόρων του Νίβιτσα.²³⁴

Επιπλέον, δική του σημαία είχε και το ιππικό του Φαβιέρου. Η συγκεκριμένη σημαία ήταν χρυσοστόλιστη και είχε ραφτεί και δοθεί στο Ρενώ από φιλελληνίδες του Παρισιού. Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας της Καρύστου, σε μια ιππομαχία, ο σημαιοφόρος χρησιμοποίησε το κοντάρι της σημαίας ως λόγχη. Το κοντάρι καρφώθηκε σε έναν από τους αντιπάλους, που τον είχαν περικυκλώσει. Ωστόσο, δεν μπόρεσε να τραβήξει πίσω το κοντάρι, το οποίο είχε σφηνωθεί στο σώμα εχθρού του. Ο σημαιοφόρος έπειτα έπεσε νεκρός, με αποτέλεσμα η σημαία του να γίνει λάφυρο στα χέρια των Οθωμανών (13 Μάρτιος 1826).²³⁵

Οι κυανόλευκες σημαίες με τον σταυρό που χρησιμοποιούσαν τα τάγματα του πεζικού διατηρήθηκαν καθ' όλη την καποδιστριακή περίοδο και καταργήθηκαν με την έλευση της Αντιβασιλιάς, όπως και ολόκληρος ο ελληνικός τακτικός στρατός.²³⁶

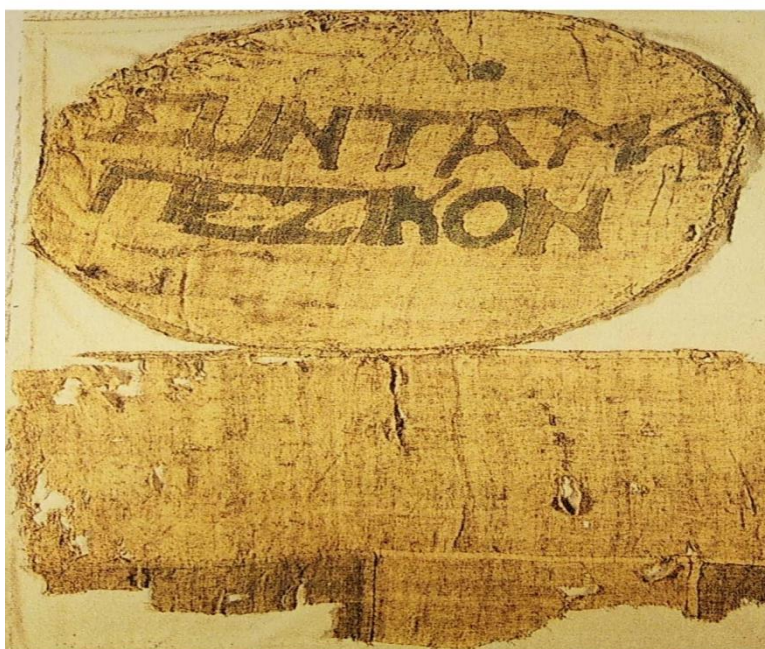
Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι κατά τις τελετές παράδοσης - παραλαβής των σημαιών δινόταν συνήθως όρκος πίστης και υπεράσπισης των ανδρών προς αυτήν.²³⁷

²³⁴ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 87· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 82, 86, 101-103

²³⁵ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 121· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 96

²³⁶ Ι. Κ. Μαζαράκης – Αινιάν, *ό.π.*, σ. XXXIX-XL· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 86

²³⁷ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 174· Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 87· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 63, 101

Εικόνα 8: Σπάραγμα κυανόλευκης σημαίας του 1822, με επιγραφή «Α' ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΠΕΖΙΚΟΝ» (Πηγή: *Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος / ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2013).

Εικόνα 9: Η κυανόλευκη σημαία του 1822, με την επιγραφή «Α' ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΠΕΖΙΚΟΝ» και οι πόρτες του τακτικού σώματος του Δημήτριου Υψηλάντη, έτσι όπως εκτίθενται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (Πηγή: Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του γράφοντος).

6. Διοικητική μέριμνα

Στη διοικητική μέριμνα περιλαμβάνεται μια σειρά από τομείς που σχετίζονται με την οργάνωση και την εύρυθμη λειτουργία του στρατεύματος.

Η προμήθεια πυρομαχικών στα μαχόμενα στρατεύματα είναι ένας από τους βασικούς τομείς που συγκαταλέγονται στη διοικητική μέριμνα. Η πυρίτιδα προερχόταν κυρίως από τους μπαρουτόμυλους της Δημητσάνας, της οικογένειας των Σπηλιωτόπουλων. Η ίδια οικογένεια έχτισε μπαρουτόμυλους και στο χωριό Δούκα της Ηλείας, ενώ μικρά πυριτουργεία υπήρχαν και σε διάφορα άλλα μέρη. Πυριτουργείο λειτουργούσε και μέσα στην πολιορκημένη Ακρόπολη των Αθηνών, στο οποίο, μάλιστα, συνέβη και ένα σοβαρό ατύχημα κατά τον Μάιο του 1827, με αποτέλεσμα τον τραυματισμό τουλάχιστον 20 ανδρών του τακτικού σώματος που εργάζονταν εκεί. Σε μικρότερες ποσότητες πυρίτιδα προερχόταν από το εξωτερικό, αγορασμένη από φιλέλληνες ή πλούσιους Έλληνες που διέμεναν στην Ευρώπη. Τέλος, μέρος της χρησιμοποιούμενης πυρίτιδας προερχόταν από ποσότητες κλεμμένες από τον εχθρό.²³⁸

Στη διοικητική μέριμνα περιλαμβάνεται και η δημιουργία εγκαταστάσεων για τη διαμονή του προσωπικού, τη φύλαξη και συντήρηση του οπλισμού, την αποθήκευση υλικών, καθώς και για κάθε άλλη πιθανή χρήση. Τα πρώτα τακτικά σώματα δεν είχαν μόνιμες και οργανωμένες εγκαταστάσεις. Οι άνδρες διέμεναν σε εγκαταλελειμμένα σπίτια Οθωμανών, φιλοξενούνταν στα σπίτια των κατοίκων των εκάστοτε περιοχών και γενικά στεγάζονταν εκ του προχείρου. Ενίοτε, ορμισμένοι λόχοι διέμεναν κατά καιρούς σε κάποιο από τα φρούρια που ήταν υπό ελληνική κατοχή (π.χ. Παλαμήδι). Παράλληλα, το πολεμικό υλικό τους ήταν περιορισμένο, με αποτέλεσμα να μην είναι απολύτως αναγκαία η ύπαρξη αποθηκών. Τα δεδομένα άλλαξαν από το 1826 και μετά, με την κατασκευή της Τακτικούπολης. Εκεί οικοδομήθηκαν οικίες και αποθήκες, οι οποίες κάλυπταν την ανάγκη ύπαρξης μόνιμων και καλά συγκροτημένων εγκαταστάσεων. Η κάλυψη της ανάγκης αυτής οδήγησε στον τερματισμό της περιπλάνησης του τακτικού σώματος από περιοχή σε περιοχή. Πλέον το τακτικό είχε αποκτήσει στρατόπεδο, η προοπτική του οποίου δεν ήταν εφήμερη.²³⁹

Οι εγκαταστάσεις βελτιώθηκαν ακόμα περισσότερο επί Χάιντεκ. Επί των

²³⁸ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 72-73· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 198, 285

²³⁹ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 22, 75, 89, 139· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 102

ημερών του ανακατασκευάστηκαν πολλά κτήρια στο Ναύπλιο, τα οποία χρησίμευσαν ως στρατώνες. Οικίες και αποθήκες κατασκευάστηκαν και στο Άργος, προορισμένες για το ιππικό. Επίσης, στο Ναύπλιο επιδιορθώθηκαν οι στέρνες και πολλά οχυρώματα που είχαν υποστεί ζημιές κατά τη διάρκεια του πολέμου, ενώ ξεκίνησε και η κατασκευή εθνικών φούρνων για την παρασκευή του άρτου της φρουράς της πόλης. Ακόμη, στο Ναύπλιο μεταφέρθηκαν οι αποθήκες των Μεθάνων και βελτιώθηκε η λειτουργία του οπλοστασίου²⁴⁰. Το οπλοστάσιο, υπό τις οδηγίες του λοχαγού Σνίστελαιν, όχι μόνο χορηγούσε όπλα στο τακτικό, αλλά κατάφερε να επιδιορθώσει και 3.000 σκουριασμένα τυφέκια. Επιπλέον, εξομαλύνθηκαν χώροι για να χρησιμοποιηθούν στα γυμνάσια του τακτικού σώματος.²⁴¹

Σε ό,τι αφορά την ιατρική περίθαλψη, που αποτελεί κι αυτή κομμάτι της διοικητικής μέριμνας, βρισκόταν σε πολύ χαμηλό επίπεδο. Στην αρχή του Αγώνα, γιατροί — Έλληνες και ξένοι — προσέφεραν τις υπηρεσίες τους μεμονωμένα. Στον Ιερό Λόχο υπήρχε ένας γιατρός, ο οποίος ακολουθούσε το σώμα και προσπαθούσε να παρέχει βοήθεια σε όσους αρρώσταιναν ή τραυματίζονταν. Αξιόλογος γιατρός υπήρχε στο τακτικό σώμα του Πιέτρο Ταρέλλα. Πρόκειται για τον Χάινριχ Τράιμπερ, ο οποίος κατατάχθηκε το 1822 στο τακτικό σώμα. Παρέμεινε σε αυτό μέχρι τον Νοέμβριο του 1822 (δηλαδή επί διοίκησης Κουβερνάντι). Ο ίδιος συνέχισε να προσφέρει τις ιατρικές του γνώσεις και στο ανασυσταθέν σώμα του Ρόδιου. Έπειτα, υπηρέτησε στο σώμα του Φαβιέρου μέχρι και τέλος της εκστρατείας της Καρύστου (Μάρτιος 1826)²⁴². Στις αρχές του 1827 βρέθηκε στο Φάληρο, στο στρατόπεδο που είχε δημιουργηθεί εκεί από τον Γκόρντον και έπειτα μετέβη στην Σαλαμίνα, όπου

---

²⁴⁰ Πρόκειται για ένα οπλοστάσιο που είχε δημιουργηθεί στο Ναύπλιο από τον Σεπτέμβριο του 1825. Το οπλοστάσιο βοήθησε στη γενικότερη διαχείριση και συντήρηση του οπλισμού. Επιδιορθώθηκε και κατασκεύαζε όπλα, καθώς και σφαίρες πυροβόλων. Τα μηχανήματα του οπλοστασίου στάλθηκαν στην Ελλάδα από το φιλελληνικό κομιτάτο της Γαλλίας, ενώ και το προσωπικό που τα χειριζόταν, προερχόταν από την Γαλλία, με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Γκαρνώ.

²⁴¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 481-482, 489· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 72· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 343

²⁴² Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα για την υγειονομική περίθαλψη που λάμβαναν οι στρατιώτες είναι η περιγραφή που δίνεται από τον Χρήστο Βυζάντιο για την εκστρατεία της Καρύστου. Μετά την αποτυχημένη επίθεση εναντίον του κάστρου, οι τραυματισμένοι πήγαιναν μόνοι τους ή σέρνονταν από τους συναδέλφους τους στα μετόπισθεν, ως το ελληνικό στρατόπεδο, όπου υπήρχε πρόχειρο χειρουργείο. Εκεί ο Τράιμπερ, με τη βοήθεια ανδρών του πυροβολικού (τα πυροβόλα είχαν αχρηστευθεί και προσέφεραν τις υπηρεσίες τους από άλλα πόστα) έβαζε τους πληγωμένους πάνω σε μια σπασμένη πόρτα και τους χειρουργούσε τον έναν μετά τον άλλο. Με αυτό τον τρόπο παρέχονταν η πρωτοβάθμια περίθαλψη. Ύστερα, ο κάθε τραυματίας, με όποιον τρόπο μπορούσε, μεταφερόταν στην κοντινότερη παραλία και από εκεί με πλοία περνούσαν στην Άνδρο και στην Κέα. Στα νησιά δέχτηκαν τη φροντίδα των κατοίκων και ορισμένων εμπειρικών γιατρών που βρίσκονταν εκεί, πάντα κάτω από άθλιες συνθήκες (βλ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 117, 383-386).

έφτιαξε νοσοκομείο για την περίθαλψη όλων των Ελλήνων στρατιωτών που μάχονταν για τη λύση της πολιορκίας της Ακρόπολης. Τελικά, ο Τράιμπερ διορίστηκε αρχίατρος του τακτικού στρατού, όταν ανέλαβε τη διεύθυνσή του ο Χάιντεκ. Συνέστησε, μάλιστα και νοσοκομείο στην Ακροκόρινθο. Επομένως, γίνεται αντιληπτό ότι μεγάλο μέρος των υγειονομικών αναγκών καλυπτόταν από τον συγκεκριμένο Γερμανό φιλέλληνα, ο οποίος επιτέλεσε μεγάλο έργο, και δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιας ευρύτερα οργανωμένης προσπάθειας. Άλλοι γιατροί που κατά περιόδους βοήθησαν το τακτικό σώμα ήταν ο Οθωμανός Κουρτάλης μαζί με τον Συμεών Σουρπίο (εντός της Ακρόπολης) και ο Γάλλος Βερτράν (εκστρατεία Χίου).²⁴³

Πέρα από τις παραπάνω μεμονωμένες παροχές υγείας, καταβλήθηκαν και μερικές πιο διευρυμένες προσπάθειες από την Κυβέρνηση, προκειμένου να ανακουφίσει αρρώστους και τραυματίες. Με απόφαση της Κυβέρνησης, λοιπόν, από τον Αύγουστο του 1822, συστάθηκε επιτροπή, με αποστολή να συλλέγει χρήματα από το τελωνείο και από λάφυρα για τη δημιουργία νοσοκομείου. Επίσης, για την εξασφάλιση περισσότερων χρημάτων το Βουλευτικό αποφάσισε την παρακράτηση του 0,5% «από όλους τους μισθούς εν γένει». Τον Οκτώβριο του 1825 εκπονήθηκε σχέδιο (νόμος ΜΘ΄) από τον Γάλλο φιλέλληνα και γιατρό, Μπεϊγί, για τη διοργάνωση νοσοκομείων. Στο σχέδιο αυτό προβλεπόταν και η διάθεση ενός αρχίατρου και ενός χειρουργού (με τους απαραίτητους βοηθούς) σε κάθε αρχηγό Όπλου, καθώς και δύο τραυματιοφορέων ανά χίλιους στρατιώτες. Οι τραυματιοφορείς θα αναλάμβαναν τη μεταφορά των τραυματιών από το πεδίο της μάχης ως τις ασθενοφόρες άμαξες. Τέλος, προέβλεπε και την παροχή, ανά χίλιους στρατιώτες, τεσσάρων μουλαριών ή καμηλών, ζώα τα οποία θα βοηθούσαν κι αυτά στη μετακομιδή των πασχόντων. Παράλληλα, διορίστηκε και μια επιτροπή αποτελούμενη από γιατρούς. Σκοπός της ήταν να εξετάζει αν οι διάφοροι γιατροί που περιφέρονταν ανά την επικράτεια, είχαν όντως τις απαραίτητες ιατρικές γνώσεις και επιπλέον να ελέγχει την ποιότητα των φαρμάκων που κυκλοφορούσαν, αλλά και να καθορίζει τις τιμές τους, ώστε να μην υπάρχουν φαινόμενα αισχροκέρδειας.²⁴⁴

Παρά τις αποφάσεις που έπαιρνε η Κυβέρνηση, αυτές δεν μπορούσαν πάντα να εφαρμοστούν άμεσα, ούτε εξολοκλήρου. Πολλά από τα νομοθετήματα έμεναν «κενό γράμμα» ή εφαρμοζόταν ένα μέρος αυτών. Ωστόσο, ο Χάιντεκ επιβεβαιώνει

²⁴³ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωση*, ό.π., σ. 70· Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, ό.π., σ. 13· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 108, 214, 322, 413-415

²⁴⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 313, 333, 356 και Τόμος 8, σ. 322, 334· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 73-74

ότι, τουλάχιστον μέχρι τον Ιούλιο του 1829, είχαν συσταθεί στην Ακροκόρινθο, στο Άργος και στο Ναύπλιο νοσοκομεία. Το στρατιωτικό νοσοκομείο του Ναυπλίου είχε 42 κλίνες, διέθετε αρχίατρο, φαρμακοποιό και βοηθητικό προσωπικό (επιστάτη και «γραιάς τινάς» για το μαγείρεμα και πλύσιμο). Μέρος των εξόδων του νοσοκομείου καλυπτόταν από λεφτά που αφαιρούταν από τον μισθό των νοσηλευόμενων στρατιωτών. Εκτός από τα ήδη υπάρχοντα νοσοκομεία, ο Χάιντεκ αναφέρει ότι ήταν υπό κατασκευή άλλα δύο. Ένα για τους απόμαχους και ένα στην Πάτρα, ενώ σε αυτό του Ναυπλίου πραγματοποιούνταν εργασίες επέκτασης, οι οποίες αφορούσαν έναν θάλαμο 16 κρεβατιών, φαρμακαποθήκη και χημικό εργαστήριο. Μικρό νοσοκομείο λειτουργούσε και στα πλαίσια του Κεντρικού Πολεμικού Σχολείου, επανδρωμένο με έναν γιατρό και έναν νοσοκόμο. Επίσης, υπάρχουν στοιχεία για ένα κινητό στρατιωτικό νοσοκομείο, το οποίο πήγαινε «όπου η ανάγκη το καλεί».²⁴⁵

Ένας άλλος τομέας της διοικητικής μέριμνας είναι η μισθοτροφοδοσία των στρατιωτών. Ο Ιερός Λόχος, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αποτελούταν από εθελοντές και επομένως δεν είχε καθοριστεί κάποιος μισθός γι' αυτούς. Πάντως, ο Αλ. Υψηλάντης κατάφερε να βρει τροφές και χρήματα, για να καλύψει τις διάφορες ανάγκες του στρατού του, από προσφορές μεγάλων ελληνικών οικογενειών της Δακίας και κυρίως από τον Μιχαήλ Σούτζο και την Ευφροσύνη Σούτζου (χήρα του Αλέξανδρου Σούτζου).²⁴⁶

Ο Δ. Υψηλάντης καθόρισε για το ημίταγμα που είχε συστήσει μηνιαίο μισθολόγιο. Σύμφωνα με αυτό έχει καταρτιστεί ο παρακάτω πίνακας:

Πίνακας 3: Μισθοδοσία τακτικού σώματος Μπαλέστ ²⁴⁷	
Στρατιώτης	5 γρόσια
Υπαξιωματικός	8 γρόσια
Ανθυπολοχαγός	30 γρόσια
Υπολοχαγός	40 γρόσια
Λοχαγός	50 γρόσια

²⁴⁵ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 481, 489· Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *ό.π.*, σ. 49

²⁴⁶ Νικολέτα Ζυγούρη, *ό.π.*, σ. 61

²⁴⁷ Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 38· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 22

Για την τροφοδοσία των ανδρών, ο Υψηλάντης είχε φέρει αρχικά μαζί του από την Ευρώπη κάποια ποσότητα τροφίμων, μαζί με τα υπόλοιπα αναγκαία για την κατάρτιση μικρού τακτικού σώματος. Έπειτα, όμως, οι άνδρες του σώματος διατρέφονταν από τους κατοίκους της Καλαμάτας, στα σπίτια των οποίων έμεναν. Σε σύντομο διάστημα παρουσιάστηκαν σοβαρά προβλήματα τόσο στην μισθοδοσία, όσο και στην τροφοδοσία, αφού ο Υψηλάντης δεν μπορούσε να εξασφαλίσει ούτε μέρος των λαφύρων.²⁴⁸

Ο νόμος Η΄ (στο τμήμα Β΄) της 1^{ης} Απριλίου 1822 όριζε ότι οι άνδρες κάθε κλάδου του στρατού (πεζικό, πυροβολικό, ιππικό, μηχανικό) θα έπαιρναν διαφορετικό μισθό και ότι αυτός θα καταβαλλόταν ανά δεκαήμερο. Στον ίδιο καθοριζόταν αναλυτικά και το σιτηρέσιο των στρατιωτών, καθώς και ότι για την επιστασία των τροφών προβλεπόταν η ύπαρξη «πολεμικών φροντιστών». Σε καιρό ειρήνης οι στρατιώτες θα έπαιρναν μόνο ψωμί. Αντίθετα, εν καιρώ πολέμου οι στρατιώτες όλων των κλάδων θα λάμβαναν καθημερινά το εξής σιτηρέσιο:

Πίνακας 4:	
Σιτηρέσιο με βάση τον νόμο Η΄ της 1 ^{ης} Απριλίου 1822 ²⁴⁹	
Ψωμί	300 δράμια
Ρύζι	25 δράμια
Κρασί	50 δράμια
Κρέας βοδινό	100 δράμια
Κριθάρι	1,5 οκκάδες

Βέβαια, τότε κατορθώθηκε ο σχηματισμός μόνο ενός συντάγματος πεζικού με τον Ταρέλλα, ενός μικρού πυροβολικού υπό τον Βουτιέ και μιας διλοχίας φιλελλήνων υπό τον Δάνια. Οι φιλέλληνες μισθοδοτούνταν με βάση το μισθολόγιο του γαλλικού στρατού (τα φράγκα μετατρέπονταν σε γρόσια). Λόγω, όμως, της οικονομικής δυσπραγίας, τους καταβαλλόταν το 1/3 του μισθού και το υπόλοιπο τους δινόταν σε γραμμάτια, τα οποία θα εξαργύρωναν ή θα αντάλλασαν με εθνικές γαίες μετά το τέλος του πολέμου.²⁵⁰

Λόγω της προειρημένης οικονομικής αδυναμίας, για να δελεαστούν

²⁴⁸ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 19-25

²⁴⁹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 155

²⁵⁰ Olivier Voutier, *ό.π.*, σ. 123· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 101

περισσότεροι άνδρες να συμμετέχουν στον Αγώνα, αλλά και γιατί θεωρήθηκε δίκαια ανταμοιβή όσων θα μάχονταν, η Διοίκηση αποφάσισε να δοθεί αμοιβή σε γη από τα εθνικά κτήματα στους στρατιωτικούς. Με τη διάταξη υπ' αριθμόν 14 του «Κώδικος των νόμων» θεσπίστηκε να λαμβάνουν οι άνδρες, ως αντιμισθία, ένα στρέμμα γης ανά μήνα παροχής στρατιωτικών υπηρεσιών. Κάθε στρατιώτης για να λάβει την αντιμισθία του, έπρεπε να υπηρετήσει για τουλάχιστον έξι μήνες και να έχει έγγραφο από τον αρχηγό του, το οποίο θα αποδείκνυε ότι βρισκόταν «εις την δούλευσιν της πατρίδος». Επίσης, υπήρχε πρόνοια για όσους σκοτώνονταν ή τραυματίζονταν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η αντιμισθία όσων σκοτώνονταν περνούσε στους κληρονόμους τους, ενώ όσοι τραυματίζονταν μπορούσαν να παραιτηθούν από την «στρατιωτικήν δούλευσιν», παίρνοντας τα στρέμματα γης που τους αναλογούσαν. Το δικαίωμα στην αντιμισθία έχαναν όσοι ήταν απείθαρχοι.²⁵¹

Η οικονομική κατάσταση δεν επέτρεπε στο τακτικό σώμα να ευημερήσει, καθώς οι καθυστερήσεις στους μισθούς και τα σιτηρέσια ήταν μεγάλες. Πολλές φορές η Διοίκηση δεν ήταν σε θέση να καλύψει ούτε τις άμεσες ανάγκες του σώματος. Μετά την ήττα στη μάχη του Πέτα, οι τακτικοί βρίσκονταν σε άθλια κατάσταση και τη φροντίδα τους ανέλαβαν οι κάτοικοι του Αιτωλικού. Ο αρχηγός του τακτικού σώματος, Κουβερνάντι, προσπαθώντας να εξασφαλίσει πόρους για την συντήρηση του σώματός του, το περιέφερε από περιοχή σε περιοχή. Πνοή στο τακτικό σώμα έδωσαν οι εθνικές ομολογίες που εξασφάλισε γι' αυτό ο Θεόδωρος Νέγρης. Τις ομολογίες εξαργύρωσε ο Κουβερνάντι στο Ναύπλιο, αποκομίζοντας 2.400 γρόσια, τα οποία μοίρασε στους άνδρες του. Έπειτα, ο Πάνος Κολοκοτρώνης προσφέρθηκε να διατρέφει το ένα τάγμα πεζικού (το άλλο είχε αυτονομηθεί υπό τον Ρόδιο), προσφέροντας στους τακτικούς «ημερησίως μίαν μερίδα άρτου και δέκα λεπτά». Όντως για λίγες μέρες το τακτικό σώμα φρουρούσε στρατηγικές θέσεις στο Ναύπλιο και διατρεφόταν από τον Π. Κολοκοτρώνη. Ωστόσο, λίγο αργότερα, και αυτή η πηγή τροφοδοσίας στέρεψε. Μάταια ο Κουβερνάντι ζητούσε οικονομική ενίσχυση από την Κυβέρνηση. Τελικά, η ανέχεια οδήγησε τόσο το τάγμα του Κουβερνάντι, όσο και του Ρόδιου στη διάλυση.²⁵²

Η μισθοτροφοδοσία της Γερμανικής Λεγεώνας καθορίστηκε με ξεχωριστό νόμο. Με τον νόμο 20 της 14^{ης} Ιανουαρίου 1823 αποφασίστηκε ότι οι λεγεωνάριοι θα αμείβονταν με μισθό, ίσο με 14 γρόσια, ενώ θα λάμβαναν και 11 γρόσια ως

²⁵¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 167-168

²⁵² Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 151· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 48, 60-65

αντιμισθία. Το μισθολόγιο αυτό θα ίσχυε για δύο χρόνια και έπειτα — για όσους ήθελαν να παραμείνουν στην υπηρεσία του ελληνικού στρατού — θα προσαρμοζόταν σύμφωνα με τον σχετικό νόμο της 1^{ης} Απριλίου 1822. Επίσης, στους συγκεκριμένους φιλέλληνες θα παρέχονταν διαφορετικές τροφές, «επειδή και οι Γερμανοί δια το κλίμα και την συνήθειαν αυτοίς δίαιαταν, είναι πολλά διαφορετικοί από τους Έλληνες». Ούτε αυτό το σώμα, βεβαίως, λάμβανε τακτικά τη μισθοτροφοδοσία του, με αποτέλεσμα να διαλυθεί και αυτό.²⁵³

Με την ανασύσταση του τακτικού σώματος από τον Ρόδιο (Ιούλιος 1824) ορίστηκε ότι οι στρατιώτες θα έπαιρναν «προς διατροφήν [...] ημερησίως μία μερίς άρτου 300 δραμιών και 12 λεπτά, κατά μήνα δε έν δίστηλον». Παρ' όλο που οι συνθήκες για τη δημιουργία και συντήρηση τακτικού σώματος ήταν ευνοϊκές, λόγω του δανείου που είχε δοθεί από την Αγγλία, η Κυβέρνηση καθυστερούσε και πάλι τους μισθούς και τα σιτηρέσια, με συνέπεια τις έντονες διαμαρτυρίες των στρατιωτών. Για να τους καθησυχάσει, δόθηκαν από την Κυβέρνηση στον Ρόδιο ομολογίες επί των εθνικών προσόδων, τις οποίες εξαργύρωσε και κάλυψε ορισμένα από τα τρέχοντα έξοδα του σώματός του.²⁵⁴

Αναλαμβάνοντας τη διοίκηση του τακτικού σώματος ο Φαβιέρος, όρισε τον μισθό και την τροφή για τους άνδρες του ως εξής:

Πίνακας 5:		
Μισθοτροφοδοσία στρατιωτών επί Φαβιέρου ²⁵⁵		
	Μισθός σε γρόσια ανά μήνα	Τροφή / σιτηρέσιο ημερησίως
Στρατιώτης πεζικού	16	300 δράμια ψωμί / 15 λεπτά
Στρατιώτης ιππικού	25	300 δράμια ψωμί / 15 λεπτά
Στρατιώτης πυροβολικού	20	300 δράμια ψωμί / 15 λεπτά

Ο μισθός καταβαλλόταν (σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο) ανά δεκαήμερο, δηλαδή σε τρεις δόσεις. Ο Φαβιέρος δικαιολογεί τη διαφοροποίηση στους μισθούς των στρατιωτών των τριών κλάδων, υποστηρίζοντας πως το έργο που επιτελούν οι άνδρες του ιππικού και του πυροβολικού είναι δυσκολότερο. Πρόσθετη ήταν η

²⁵³ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 173-175

²⁵⁴ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 68-69

²⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 90

παροχή λαδιού, ξύλων και των χρειωδών για τα πλαστικά όλων των στρατιωτών. Επίσης, ο διοικητής του τακτικού σώματος, σε ειδοποίησή του με ημερομηνία 19 Οκτωβρίου 1825, ανέφερε πως το ύψος του μισθού των βαθμοφόρων²⁵⁶ θα ήταν ανάλογο του αξιώματος που έφερε ο καθένας. Τέλος, ο Φαβιέρος κάνει λόγο για τον μισθό και την τροφή των υποψήφιων αξιωματικών, των προερχόμενων από τους ατάκτους (οπλρχηγοί που ήθελαν να ενταχθούν με τους άνδρες τους στον τακτικό στρατό), ως ακολούθως:

Πίνακας 6:		
Μισθοτροφοδοσία των υπό ένταξη ατάκτων οπλρχηγών ²⁵⁷		
	Μισθός σε γρόσια ανά μήνα	Τροφή / σιτηρέσιο ημερησίως
Υπολοχαγός β' τάξης	50	½ ψωμί / ½ σιτηρέσιο
Υπολοχαγός α' τάξης	55	½ ψωμί / ½ σιτηρέσιο
Λοχαγός	60	2 ψωμιά / 2 σιτηρέσια

Από τη στιγμή που το τακτικό σώμα είχε μεταφερθεί στην Αθήνα (Οκτώβριος 1825), είχαν δοθεί από την Κυβέρνηση 250.000 γρόσια για την κάλυψη των αναγκών του. Στις αρχές, όμως, του 1826 η Κυβέρνηση διέκοψε πλήρως κάθε χρηματική παροχή προς το τακτικό σώμα. Ο Φαβιέρος, ο οποίος είχε αναλάβει και τη μισθοτροφοδοσία των σταυροφόρων το Νίβιτσα, αποφάσισε να πραγματοποιήσει την εκστρατεία στην Εύβοια, ώστε να βρει εκεί τα μέσα για να συντηρήσει τον στρατό του. Ωστόσο, ούτε με αυτόν τον τρόπο κατάφερε να βρει λύση στο οικονομικό και επισιτιστικό πρόβλημα. Οι κάτοικοι της Εύβοιας δεν ήταν πρόθυμοι να συνεργαστούν, εξαιτίας του φόβου τους. Έτσι, οι στρατιώτες διατρέφονταν με ξερά σύκα, καρπούς δέντρων και με τρόφιμα που έβρισκαν σε εγκαταλελειμμένα σπίτια. Ο λοχαγός Πίσσας στάλθηκε στην Άνδρο προκειμένου να προμηθευτεί από εκεί, με κάθε δυνατό τρόπο, τροφές. Η μοναδική βοήθεια που παρείχε η Κυβέρνηση, κατά το διάστημα αυτό, ήταν να θέσει ένα πλοίο (γολέτα) στη διάθεση του Φαβιέρου, ο οποίος το εξόπλισε και το χρησιμοποίησε ως καταδρομικό. Η γολέτα αυτή έφερνε κατά καιρούς εφόδια στον τακτικό στρατό, από το φορτίο των εχθρικών πλοίων που

²⁵⁶ Αναφέρεται αναλυτικώς μόνο στη μισθοτροφοδοσία του λοχαγού, η οποία ήταν 150 γρόσια τον μήνα, δύο ψωμιά και δύο σιτηρέσια ανά μέρα.

²⁵⁷ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 91

συνελάμβανε.²⁵⁸

Μετά το τέλος της εκστρατείας της Καρύστου, ο Φαβιέρος παρουσιάστηκε στην Κυβέρνηση και μεταξύ άλλων απαίτησε να του δοθούν οι καθυστερημένοι μισθοί των στρατιωτών του. Όντως η Κυβέρνηση του έδωσε μέρος των μισθών αυτών. Επιπλέον, ο διοικητής του τακτικού σώματος, εξοικονομούσε πόρους από τα φιλελληνικά κοιμιτάτα της Γαλλίας.²⁵⁹

Χρήματα δόθηκαν στο τακτικό σώμα, και συγκεκριμένα στο τάγμα του Ιγγλέση, και από τον Καραϊσκάκη. Ο τελευταίος, αναγνωρίζοντας την αξία του τακτικού, προσέφερε 7.000 γρόσια για να τα διανείμει ο Ιγγλέσης στους άνδρες του.²⁶⁰

Το 1827, στις 5 Μαΐου, η Γ' Εθνοσυνέλευση εξέδωσε ψήφισμα, με το οποίο καθόριζε για δεύτερη φορά (μετά από εκείνη του 1822) ότι όσοι καταταχθούν «διά να υπηρετήσουν την πατρίδα, φυλάσσοντας τους στρατιωτικούς νόμους μετ' ακριβείας, αξιωματικοί τε και απλοί στρατιώται», θα έπαιρναν εθνική γη ως ανταμοιβή, μετά την λήξη του πολέμου. Είχε προηγηθεί ένα άλλο ψήφισμα, στις 8 Απριλίου, το οποίο αφορούσε ειδικά τη φρουρά της Ακρόπολης των Αθηνών. Σύμφωνα με αυτό, όλοι οι πολιορκημένοι θα λάμβαναν ως ανταμοιβή γη και ελιές, από την έκταση του ελαιώνα της Αθήνας. Πρόβλεψη υπήρχε και για εκείνους που είχαν σκοτωθεί ή θα σκοτώνονταν κατά τη διάρκεια της πολιορκίας, οι οικογένειες των οποίων θα λάμβαναν το μερίδιο της γης που αναλογούσε στον αποδημήσαντα. Η ξεχωριστή αυτή ρύθμιση έγινε, γιατί η Κυβέρνηση θεώρησε ότι το ελληνικό έθνος χρωστούσε ευγνωμοσύνη στην φρουρά, η οποία επιτελούσε πατριωτικό έργο. Και τα δύο ψηφίσματα αφορούσαν τον τακτικό στρατό, χωρίς να αναφέρονται αποκλειστικά σε αυτόν. Η ισχύ τους ήταν γενική και αφορούσε και τους ατάκτους.²⁶¹

Όταν λύθηκε η πολιορκία της Ακρόπολης (24 Μαΐου 1827) το τακτικό μεταφέρθηκε στη Σαλαμίνα. Από συνεισφορές των διατριβόντων στο νησί, δόθηκαν στους τακτικούς μερίδες ψωμιού και λίγα λεφτά ως σιτηρέσιο. Οι στρατιώτες του τακτικού στρατού είχαν παραμείνει περίπου δέκα μήνες χωρίς μισθό. Με την επάνοδό τους στα Μέθανα πληρώθηκαν ένα μικρό μέρος των μισθών τους, με λεφτά που δόθηκαν από την Κυβέρνηση και τα οποία προέρχονταν από το τελωνείο της

²⁵⁸ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 94, 97-99, 101, 105· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 100, 103-104, 107, 109· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 81, 83, 88-89

²⁵⁹ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 138, 144, 183· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 102

²⁶⁰ Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 238

²⁶¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 3, σ. 507-508, 594-595, 613-614

Σύρου.²⁶²

Το καλοκαίρι του 1827 η πρόταση της επιτροπής της Χίου να καλύψουν τις ανάγκες του τακτικού σώματος με αντάλλαγμα να εκστρατεύσει αυτό στο νησί τους, φάνταζε ως η καλύτερη λύση, καθώς τα οικονομικά προβλήματα της Κυβέρνησης συνεχίζονταν. Έτσι λοιπόν, με τα πρώτα χρήματα που έλαβε ο Φαβιέρος από τους Χιώτες, κάλυψε ένα μέρος των καθυστερημένων μισθών των στρατιωτών του. Για αρκετό διάστημα οι μισθοί καταβάλλονταν με συνέπεια, ενώ υπήρχε και σχετική αφθονία τροφίμων, τα οποία παρέχονταν από τους κατοίκους. Ο ερχομός του Καποδίστρια στην Ελλάδα, συνοδεύτηκε με την αποστολή, εκ μέρους του, χρημάτων και εφοδίων στον Φαβιέρο. Η έλευση, όμως, του Κυβερνήτη έκανε την επιτροπή των Χιωτών να παραμερίσει τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει απέναντι στον τακτικό στρατό. Οι Χιώτες υποστήριζαν ότι πλέον η συντήρηση του τακτικού στρατού και η χρηματοδότηση της εκστρατείας ήταν ευθύνη του Καποδίστρια. Το αποτέλεσμα ήταν, για μία ακόμα φορά, οι στρατιώτες να είναι απλήρωτοι. Τόσο αυτοί, όσο και ο διοικητής τους ήταν έντονα δυσαρεστημένοι. Ο Φαβιέρος, μάλιστα, ήρθε και σε σύγκρουση με την επιτροπή. Τελικά, μετά από καταγγελία του Φαβιέρου στον Καποδίστρια, επιβλήθηκε στην επιτροπή να πληρώσει τους χρωστούμενους μισθούς.²⁶³

Επί Καποδίστρια η μισθοδοσία του τακτικού σώματος βελτιώθηκε σε μεγάλο βαθμό. Το τακτικό σώμα μισθοδοτούταν χωρίς καθυστερήσεις (οι απολαβές των τακτικών ήταν μεγαλύτερες από των ημιτακτικών), ενώ ορίστηκαν και προνομιακά επιδόματα, όπως οι 150 φοίνικες που προστέθηκαν στον μισθό των αξιωματικών για την συντήρηση της στολής τους. Επίσης, υπήρχαν συσσίτια για τους στρατιώτες, ώστε «να τρέφονται [...] υγιεινά και με ολίγη δαπάνη», και θεσπίστηκαν αναλυτικά τα ποσά που θα λάμβαναν οι συνταξιοδοτούμενοι στρατιωτικοί, αναλόγως με την περίπτωση (χρόνια υπηρεσίας, τραυματισμοί κτλ). Η βελτίωση της μισθοτροφοδοσίας του τακτικού έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούσε το στήριγμα του Κυβερνήτη.²⁶⁴

Η τακτική καταβολή μισθών και σιτηρεσίων εξάλειψε το πρώτο και βασικό αίτιο δυσαρέσκειας των στρατιωτών.²⁶⁵

Τα χρήματα για την έγκαιρη πληρωμή των μισθών των τακτικών προέρχονταν

²⁶² Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 149· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 300-301

²⁶³ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 151· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 303-304, 314-316, 322-325

²⁶⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 485· Στέφανος Παπαγεωργίου, «Η στρατιωτική διοργάνωση», *ό.π.*, σ. 223· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 337, 406

²⁶⁵ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 483

κατά βάση από τα βοηθήματα του Γάλλου βασιλιά Καρόλου Ι΄, ο οποίος έστελνε κάθε μήνα 100.000 φράγκα αποκλειστικά για τις ανάγκες του τακτικού στρατού. Για την καλύτερη διαχείριση των χρημάτων αυτών η Γαλλία απέστειλε τον επιμελητή Σωκέ, που διηύθυνε τα οικονομικά του στρατού, σύμφωνα με το γαλλικό μοντέλο. Αργότερα (επί διοίκησης Τρεζέλ), την θέση του Σωκέ πήρε ο Σεν Μαρτέν, ο οποίος εκπαίδευσε νέους Έλληνες που γνώριζαν την γαλλική γλώσσα, ώστε να γίνουν οικονομικοί υπάλληλοι (φορούσαν και τη στολή των οικονομικών υπαλλήλων του γαλλικού στρατού). Ακόμη, σε κάθε μονάδα προβλεπόταν η ύπαρξη ενός καταλυματία, δηλαδή ενός αξιωματικού υπεύθυνου για οικονομικά θέματα. Για σύντομο διάστημα λειτούργησε και Σχολή επιμελητείας, με σκοπό την εξαγωγή καταλυματιών (βλ. κεφάλαιο Β 3). Με την εισαγωγή επιμελητών και οικονομικών υπαλλήλων στον στρατό, η διαχείριση των χρημάτων έγινε αρκετά διαφορετική από την αντίστοιχη στην περίοδο του Φαβιέρου. Ο τελευταίος δεν είχε μεγάλο επιτελείο και διαχειριζόταν σχεδόν μόνος του όλα τα ζητήματα.²⁶⁶

Ιδιαίτερης αναφοράς χρήζει η μισθοτροφοδοσία τριών μονάδων του στρατού που δημιουργήθηκαν επί Καποδίστρια. Πρόκειται για το «σώμα των πυροβολιστών» (η συγκεκριμένη περίπτωση αφορά την ολική ανασυγκρότηση του προϋπάρχοντος πυροβολικού τον Αύγουστο 1828), το Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο και το «σώμα Οχυροματοποιίας και Αρχιτεκτονικής». Στον παρακάτω πίνακα φαίνονται οι μισθοί, οι μερίδες ψωμιού και τα σιτηρέσια που λάμβαναν οι πυροβολιστές:

Πίνακας 7:			
Μισθοτροφοδοσία σώματος πυροβολιστών ²⁶⁷			
	Μερίδες ψωμιού	Σιτηρέσιο ανά ημέρα σε παράδες	Μηνιαίος μισθός σε γρόσια
Ταγματάρχης	3	60	450
Υπασπιστής	2	40	200
Ανθυπασπιστής	1,5	30	100
Καταλυματίας	2	40	200
Σιτιστής	1	20	52,5
Γιατρός	2	20	200
Τυμπανιστής α΄	1,5	30	45

²⁶⁶ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 63, 71, 75· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 95-96, 100, 103, 337, 340-341

²⁶⁷ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 29· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 141

Τυμπανιστής β΄	1	20	30
Λοχαγός	2	40	200
Υπολοχαγός α΄	1,5	30	150
Υπολοχαγός β΄	1,5	30	120
Επιλοχίας	1	20	60
Σιτιστής λόχου	1	20	52,5
Λοχίας	1	20	52,5
Δεκανέας	1	20	45
Τυμπανιστής	1	20	30
Πυροβολητής	1	20	30

Στο σχέδιο οργανισμού του Κεντρικού Πολεμικού Σχολείου (Δεκέμβριος 1828) συμπεριλαμβάνεται η μισθοτροφοδοσία των μελών του. Αυτή οριζόταν ως εξής:

Πίνακας 8:		
Μισθοτροφοδοσία καθηγητών και μαθητών Κεντρικού Πολεμικού Σχολείου ²⁶⁸		
<u>Καθηγητές</u>	Μισθός ανά μήνα σε τάλια	
Μαθηματικών	15	
Ιχνογραφίας	12	
Ελληνικής γλώσσας	12	
Γαλλικής γλώσσας	12	
<u>Μαθητές</u>	Μισθός ανά μήνα σε τάλια	Σιτηρέσιο ανά ημέρα
Α΄ κλάσης	5	1 και ½
Β΄ κλάσης	5	1 και ¼
Γ΄ κλάσης	5	1

Επιπροσθέτως, οι μαθητές διατρέφονταν εντός της Σχολής: «τρεις θέλουν τρώγει την ημέραν και εις την μίαν μόνον ζωμίον». Εκτός από το φαγητό τούς παρέχονταν και ορισμένα άλλα είδη που χρειάζονταν κατά την φοίτησή τους, όπως σκεπάσματα,

²⁶⁸ Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, ό.π., σ. 46-69

μαξιλάρια, χαρτοφύλακες, χρωματοδοχεία. Στο σχέδιο οργανισμού αναγράφονται και οι αμοιβές των λοιπών στελεχών του Σχολείου (π.χ. ο μισθός του διευθυντή οριζόταν πως θα ήταν ίσος με εκείνον του αρχηγού του πυροβολικού). Επιπλέον, για την διαχείριση του ταμείου του Σχολείου προβλεπόταν η σύσταση Οικονομικού Συμβουλίου και η ύπαρξη επιστατών.²⁶⁹

Οι άνδρες του «σώματος Οχυροματοποιίας και Αρχιτεκτονικής» ήταν υψηλά αμειβόμενοι. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ότι έφεραν όλοι τους στολή αξιωματικού (βλ. κεφάλαιο Β 4), επιτείνει την άποψη ότι επρόκειτο για ένα εκλεκτό σώμα.

Πίνακας 9:				
Μισθοτροφοδοσία σώματος Οχυροματοποιίας και Αρχιτεκτονικής ²⁷⁰				
	Μισθός ανά μήνα σε γρόσια	Σιτηρέσιο ανά μήνα σε γρόσια	Μερίδες ψωμιού	Μερίδες χόρτου
Υποσυνταγματάρχης	450	45	3	2
Ταγματάρχης	375	45	3	2
Λοχαγός	275	30	2	1
Υπολοχαγός	195	22,5	2	1
Ανθυπολοχαγός	165	22,5	2	1
Φύλακας	120	22,5	1	-

Η διοικητική μέριμνα για να είναι επιτυχής, απαιτεί τη συνδυασμένη προσπάθεια της διοίκησης του στρατού αλλά και της Κυβέρνησης. Η Κυβέρνηση είναι αυτή που έχει τα μέσα για να παρέχει πολεμοφόδια, ιατρική περίθαλψη, τροφές και όλα τα απαραίτητα χρήματα για την λειτουργία του στρατεύματος. Από τις αρχές κιόλας της Επανάστασης ιδρύθηκαν τοπικοί οργανισμοί (π.χ. Πελοποννησιακή Γερουσία, Άρειος Πάγος κτλ.), στις αρμοδιότητες των οποίων ήταν και η συντήρηση των στρατευμάτων. Με τη δημιουργία κεντρικής Διοίκησης, μετά την Α΄ Εθνοσυνέλευση, ο Μινίστρος του Πολέμου ήταν αυτός που ανέλαβε την παροχή της οργανωτικής βοήθειας στους μαχόμενους Έλληνες. Για παράδειγμα, το 1826 δημιουργήθηκε φροντιστήριο στη Σαλαμίνα, με πρωτοβουλία της Κυβέρνησης, το

²⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 48-62

²⁷⁰ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 35· Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 146

οποίο συγκέντρωνε τα σταλμένα από την Ευρώπη και Αμερική εφόδια και τα διένειμε στα στρατεύματα. Το κομμάτι της διοικητικής μέριμνας βελτιώθηκε σημαντικά με την έλευση του Καποδίστρια. Ο Κυβερνήτης με την ίδρυση οργάνων, όπως το Γενικό Φροντιστήριο και η Γραμματεία των Στρατιωτικών, κάλυψε τις ελλείψεις που δεν μπορούσαν να διαχειριστούν οι προηγούμενες Διοικήσεις. Επομένως, η διοικητική μέριμνα είναι πιο πετυχημένη όταν υπάρχει μια στιβαρή κεντρική εξουσία.²⁷¹

Το θέμα της διοικητικής μέριμνας είναι πολύ σημαντικό για έναν στρατό. Από αυτό μπορεί να κριθεί η επιτυχία ή η αποτυχία μιας εκστρατείας. Στην εκστρατεία της Ηπείρου (1822) δεν υπήρχαν τροφές και πολεμοφόδια σε αφθονία, ενώ το ίδιο συνέβη και με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Εύβοιας (1826). Στην εκστρατεία της Αττικής (1826) παρουσιάστηκαν ελλείψεις σε τροφές και φορτηγά ζώα. Επίσης, δεν υπήρχε γιατρός και παράλληλα προέκυψαν και προβλήματα με τα κανόνια του πυροβολικού. Η εκστρατεία της Χίου (1827-1828) σηματοδεύτηκε και αυτή από έλλειψη πολεμοφοδίων και από την ακαταλληλότητα των βομβών του πυροβολικού, οι οποίες δεν μπορούσαν να προξενήσουν ρήγματα στο πολιορκούμενο φρούριο. Η αποτυχία των παραπάνω επιχειρήσεων, λοιπόν, οφείλεται εν μέρει και στην κακή οργάνωσή τους.²⁷²

7. Οι φιλέλληνες στον τακτικό στρατό

Ο φιλελευθερισμός και ο επαναστατικός ριζοσπαστισμός που διέσπειρε η Γαλλική επανάσταση και ο θαυμασμός των Ευρωπαίων για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό ήταν δύο από τις κύριες αιτίες γέννησης του κινήματος του φιλελληνισμού, ενός κινήματος συμπαρατάσεως προς τους ξεσηκωμένους Έλληνες. Οι φιλέλληνες βοήθησαν την Επανάσταση ηθικά, οικονομικά αλλά και με την ίδια τους την παρουσία.

Τον ερχομό ξένων στρατιωτικών στην Ελλάδα ευνοούσε και το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς είχαν μείνει άνεργοι, μετά την έξοδο της Ευρώπης από μια περίοδο γεμάτη πολέμους. Η έλευση και παραμονή τους, όμως, στην επαναστατημένη χώρα κάθε άλλο παρά εύκολη ήταν. Οι απαγορεύσεις των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, οι συνθήκες μετακίνησης και διαβίωσης, τα οικονομικά προβλήματα και η μεγάλη

²⁷¹ Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 397· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 36-39, 67-68· Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 142, 157

²⁷² Χρήστος Βυζάντιος, ό.π., σ. 46, 106, 173, 324

διαφορά στην στρατιωτική νοοτροπία με τους ντόπιους, ήταν μερικά από τα σημαντικότερα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν.²⁷³

Οι φιλέλληνες υπήρξαν οργανικό και αναπόσπαστο κομμάτι των ελληνικών τακτικών σωμάτων της περιόδου 1821-1831. Χωρίς τη δικιά τους συνδρομή η δημιουργία στρατού θα ήταν σχεδόν αδύνατη. Ήταν αυτοί, που με τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους, αποτέλεσαν την μαγιά των πρώτων τακτικών σωμάτων.

Από τον πρώτο κιάλας νόμο που εξέδωσε η ελληνική Διοίκηση (1^η Απριλίου 1822) και αφορούσε τον τακτικό στρατό, γίνεται ειδική αναφορά στους ξένους αξιωματικούς, η οποία ρυθμίζει τα της κατάταξής τους.²⁷⁴

Η συνεισφορά των φιλελλήνων γίνεται άμεσα αντιληπτή από το γεγονός ότι η πλειονότητα των διοικητών του τακτικού σώματος ήταν Ευρωπαίοι (βλ. Πίνακα 2). Ο Μπαλέστ, ο Ταρέλλα, ο Κουβερνάντι, ο Φαβιέρος²⁷⁵, ο Χάιντεκ, ο Τρεζέλ και ο Ζεράρ ήταν όλοι τους Ευρωπαίοι φιλέλληνες που υπηρέτησαν ως αρχηγοί στον τακτικό στρατό. Μοναδικές εξαιρέσεις στον κανόνα των φιλελλήνων διοικητών αποτελούν ο Αλ. Υψηλάντης και ο Ρόδιος.²⁷⁶

Πέραν των διοικητών, και πολλοί από τους αξιωματικούς ήταν ξένοι. Ο Ερρίκος Βορδιέ ήταν ένας από τους πρώτους φιλέλληνες που θυσιάστηκε στα πεδία των μαχών, πολεμώντας με τον Ιερό Λόχο. Ο Μορίς Περζά αποτέλεσε ένα από τα πρώτα στελέχη στο ημίταγμα του Μπαλέστ. Ο Βουτιέ και ο Ρενώ ήταν επίσης εξεχόντες φιλέλληνες, καθώς οργάνωσαν το πυροβολικό και ιππικό σώμα αντίστοιχα, ενώ ο Μάγγελ οργάνωσε τη στρατιωτική μουσική. Ακόμη, σημαντικοί ήταν οι Αμπάτης, Σωνιέρος (είχαν ελληνικές ρίζες) και ο Πορτογάλος Αλμείδα. Από τους υπόλοιπους φιλέλληνες ξεχωρίζουν ο Μαγιέ, ο οποίος προσέφερε πολλά στην εκπαίδευση των στρατιωτών, ο Γκαρνώ, που βοήθησε στη σύσταση του μηχανικού, ο Σεν Μαρτέν, που οργάνωσε την επιμελητεία, ο Ποζιέ, ο οποίος οργάνωσε μεθοδικά το Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο, και ο γιατρός Τράμπερ.²⁷⁷

Υπήρχαν, επίσης, και αυτοτελή οργανωμένα σώματα φιλελλήνων, τα οποία είτε δρούσαν μεμονωμένα, είτε εντάσσονταν στη διοίκηση του τακτικού στρατού.

²⁷³ Λουκία Δρούλια, «Ο φιλελληνισμός, Φιλελεύθερο και ριζοσπαστικό πολιτικό κίνημα», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 279

²⁷⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 156

²⁷⁵ Ήταν ο μόνος που διατήρησε τον βαθμό που είχε από πριν (συνταγματάρχης). Όλοι οι υπόλοιποι φιλέλληνες κατατάσσονταν υπό την ελληνική σημαία παίρνοντας από την Κυβέρνηση βαθμό μεγαλύτερο από αυτόν που ήδη είχαν και μαζί αποκόμιζαν και τα προνόμια που προκύπτουν από την προαγωγή (μισθός, γόητρο κτλ.).

²⁷⁶ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 150

²⁷⁷ Κωνσταντίνος Ν. Ράδος, *ό.π.*, σ. 14· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 23, 83, 68, 94, 108, 125, 340-341

Εξολοκλήρου από φιλέλληνες αποτελούταν η διλοχία του Δάνια και ένα μικρό σώμα 50 ανδρών υπό τον Νόρμαν. Τα δύο αυτά σώματα, ενταγμένα στον τακτικό στρατό, πολέμησαν στην μάχη του Πέτα, όπου και απώλεσαν το μεγαλύτερο μέρος της δύναμής τους. Ένα άλλο σώμα φιλελλήνων ήταν η Γερμανική Λεγεώνα, η οποία δεν άνηκε στην δύναμη του τακτικού σώματος. Ωστόσο, η δράση της ήταν πολύ περιορισμένη και δεν πρόλαβε να συνεισφέρει στον Αγώνα. Τέλος, υπήρχε ένας λόχος υπό τον Ιταλό Πίζα, ο οποίος συμμετείχε στις επιχειρήσεις με τον στρατό του Φαβιέρου από το καλοκαίρι του 1826 και μετά.²⁷⁸

Στον αντίποδα των παραπάνω φιλελλήνων, οι οποίοι βοήθησαν με όποιον τρόπο μπορούσαν, υπήρχαν και αυτοί που ήταν φιλέλληνες μόνο κατ' όνομα. Η αναφορά γίνεται για εκείνους οι οποίοι ήρθαν στην Ελλάδα με σκοπό να αποκομίσουν προσωπικά οφέλη. Τέτοιοι τυχοδιώκτες ήταν Φαρούντζ, ο οποίος καταχράστηκε τη νομή των αλόγων του ιππικού, και ο Σαντέλλι, που αποδείχτηκε ανεπαρκής και δεν κατάφερε να διευθύνει ορθά τη Σχολή Ευελπίδων. Εξαιτίας τέτοιων περιπτώσεων, δημιουργήθηκε και ένα αρνητικό κλίμα απέναντι στους φιλέλληνες, όπως συνέβη και στην περίπτωση του Ρόδιου, ο οποίος είχε εκφράσει τη διαφωνία του σχετικά με τη διοίκηση του στρατού από ξένους. Σε προστριβή με φιλέλληνα (τον αξιωματικό Αήμηνο) είχε έρθει και ο διοικητής του Α' τάγματος, Πίσσας, εξαιτίας απείθειας του πρώτου, ευρισκόμενου υπό την επήρεια μέθης.²⁷⁹

Οι φιλέλληνες με τη σειρά τους δοκίμασαν απογοητεύσεις από τη συμπεριφορά των ντόπιων, τις αποτυχίες στα πεδία των μαχών και τη μη πλήρωση των εξιδανικευμένων προσδοκιών τους. Υπήρξαν, βέβαια, και περιπτώσεις που φιλέλληνες και Έλληνες ήρθαν σε αντιπαράθεση μεταξύ τους, όχι λόγω της κακής συμπεριφοράς των πρώτων ή των δεύτερων, αλλά εξ' αιτίας της άγνοιας των φιλελλήνων περί των ελληνικών πραγμάτων.

Χώρες καταγωγής τους ήταν η Γερμανία, η Γαλλία, η Πολωνία, η Ιταλία και άλλες. Εντύπωση προκαλεί η απουσία των ομόδοξων Ρώσων, οι οποίοι εξέφραζαν την συμπαράστασή τους σε θεωρητικό επίπεδο. Η ανομοιογένεια της καταγωγής των εθελοντών γινόταν πολλές φορές αιτία να αναδυθούν οι μεταξύ τους διαφορές, οι

---

²⁷⁸ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 159-160, 173, 273, 283, 380-381· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 89, 154-156· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 33-35, 64, 144

²⁷⁹ Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 154-155· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 97· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 315, 337-338, 380-381

οποίες οδηγούσαν και σε φιλονικίες.²⁸⁰

Η ελληνική Κυβέρνηση για να τιμήσει τους φιλέλληνες που πολέμησαν στο πλευρό της, όρισε στο Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδας (1827) ότι όσοι ξένοι υπηρέτησαν για δύο χρόνια στα ελληνικά στρατεύματα, αναγνωρίζονταν ως Έλληνες πολίτες και αποκτούσαν όλα τα νόμιμα δικαιώματα που απέρρεαν από την πολιτογράφησή τους.²⁸¹

Την καποδιστριακή περίοδο εντάχθηκαν στον τακτικό στρατό πολλοί Γάλλοι, οι οποίοι προέρχονταν από το εκστρατευτικό σώμα του Μαιζόν. Οι Γάλλοι επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τον ελληνικό τακτικό στρατό, ο οποίος ήταν ουσιαστικά οργανωμένος στο πρότυπο του γαλλικού. Η αποχώρηση των περισσότερων από την Ελλάδα και το ελληνικό στράτευμα έγινε σε δύο φάσεις. Η πρώτη ήταν μετά την αλλαγή στον θρόνο της Γαλλίας (1830) και η δεύτερη μετά την δολοφονία του Καποδίστρια (1831).²⁸²

Το τακτικό σώμα, εκτός από την παρουσία των φιλελλήνων στις τάξεις του, βοηθήθηκε από τους φιλέλληνες και με έμμεσο τρόπο. Τα χρηματικά βοηθήματα και οι αποστολές σε είδη από το εξωτερικό φάνηκαν πολύ χρήσιμα και κάλυψαν τα μεγάλα κενά που υπήρχαν.²⁸³

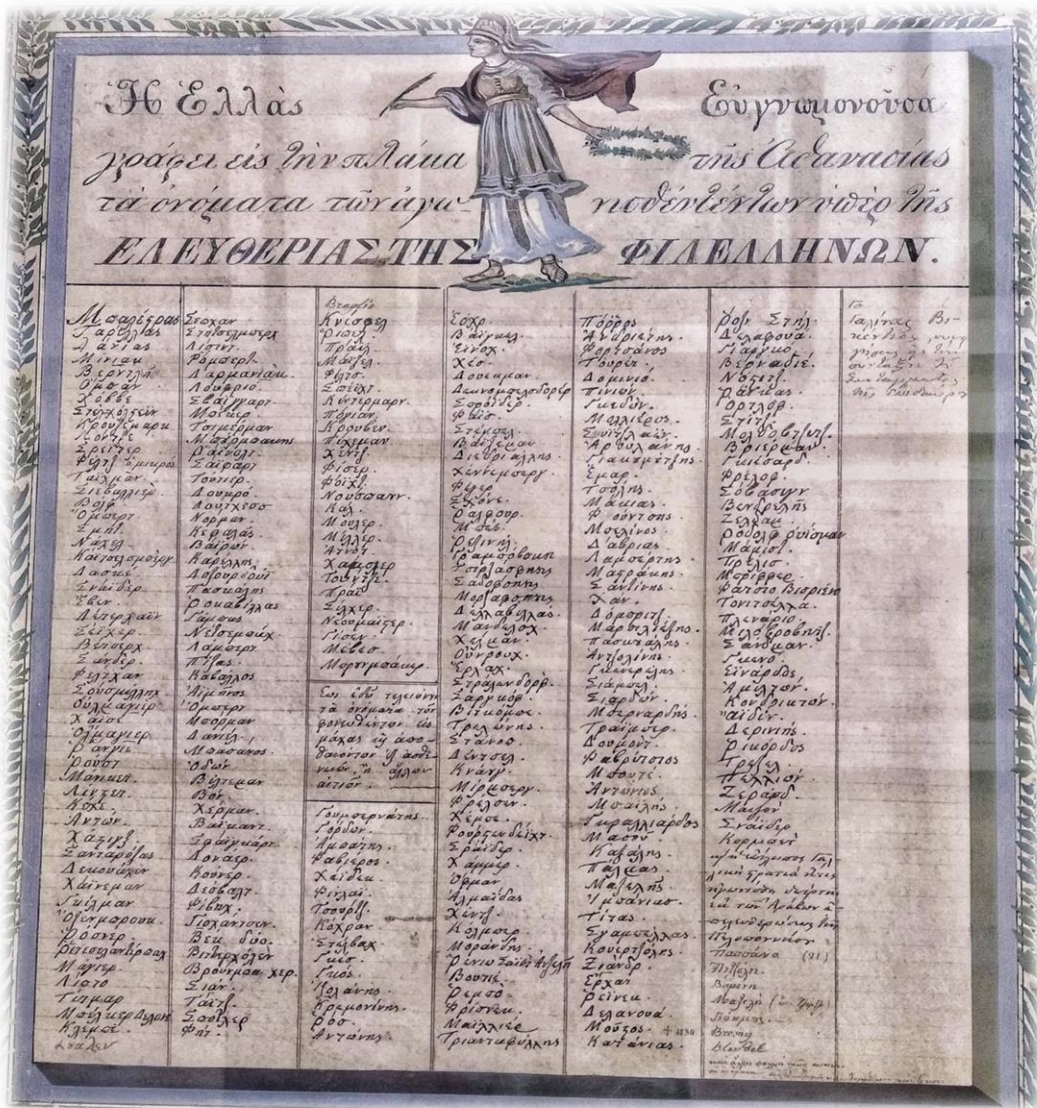
Εικόνα 10: Φιλέλληνες σε έγχρωμη λιθογραφία της εποχής (Πηγή: *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ / 5. Τουρκοκρατία και Ελληνική Επανάσταση*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Εκδοτική Αθηνών), Αθήνα 2010).

²⁸⁰ Λουκία Δρούλια, *ό.π.*, σ. 279-280· Παναγής Δ. Ζούβας, *Η οργάνωσις, ό.π.*, σ. 114· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 37· Κάρπος Παπαδόπουλος, *ό.π.*, σ. 73

²⁸¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 3, σ. 654

²⁸² Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 346-347

²⁸³ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 54-55· Καρλ Μέντελσον – Μπαρτόλντ, *ό.π.*, σ. 110-111, 131

Εικόνα 11: Κατάλογος, ευρισκόμενος στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, με τα ονόματα των Φιλελλήνων που αγωνίστηκαν στην Επανάσταση. Μεταξύ αυτών, βρίσκονται και πολλοί που πολέμησαν με τα τακτικά σώματα (Πηγή: Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του γράφοντος).

8. Κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις του τακτικού στρατού

Ιδεολογικά η δημιουργία τακτικού στρατού συμβαδίζει με την ύπαρξη του εθνικού κράτους. Για την ύπαρξη, δηλαδή, ενός εθνικού κράτους ήταν απαραίτητη προϋπόθεση η δρομολόγηση ενός εθνικού τακτικού στρατού, ο οποίος θα μπορούσε να υπερασπιστεί και να υπηρετήσει τα συμφέροντα του νέου κράτους, όντας απόλυτα πιστός στη διοίκηση. Ο τακτικός στρατός είναι, επομένως, ένα βήμα προς τη

νεωτερικότητα. Επίσης, η θέληση για τη δημιουργία τακτικού στρατού συνδέεται και με τη θέληση του νέου κράτους να απαγκιστρωθεί από τους θεσμούς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να ακολουθήσει τον δρόμο που είχαν χαράξει τα κράτη της δυτικής Ευρώπης, τα οποία άλλωστε επικροτούσαν την ύπαρξη ενός ευρωπαϊκού τύπου στρατού. Η επιδοκιμασία των Ευρωπαίων για τη δημιουργία οργανωμένου ελληνικού στρατού φαίνεται και από το γεγονός ότι ζητούσαν από την ελληνική Κυβέρνηση να ξοδέψει μέρος των δανείων «εις τον οργανισμόν του τακτικού συντάγματος με το ιππικόν του και κανονιέρους», καθώς επίσης και από το ότι «των τακτικών στρατευμάτων την σύστασιν η Ευρώπη εθεώρησεν ως το πρώτον δείγμα της κοινωνικής και πολιτικής επανορθώσεως της Ελλάδος [...] και τούτο αποδεικνύεται τρανότατα εκ των γενναίων βοηθημάτων, τα οποία [...] ευαρεστείται να χορηγή εις την Κυβέρνησιν».²⁸⁴

Επιπλέον, η μίμηση της Δύσης στον στρατιωτικό τομέα αποτελούσε και ένα είδος εγγύησης για τη νομιμότητα του κράτους. Με τον τακτικό στρατό η πολιτική εξουσία θα παγιωνόταν και θα σταθεροποιούσε τη θέση της έναντι των παλαιών παραδοσιακών στρατιωτικών που διεκδικούσαν μερίδιο στη διακυβέρνηση της χώρας. Επρόκειτο, δηλαδή, για την προσπάθεια της ιθύνουσας πολιτικής τάξης να αποκτήσει τον έλεγχο της οπλικής ισχύος. Αποκτώντας το «μονοπώλιο» των όπλων, θα μπορούσε να επιβάλλει και ευκολότερα τις αποφάσεις της. Το τακτικό προκάλεσε τις αντιδράσεις διάφορων οπλαρχηγών, όπως ο Γκούρας, οι οποίοι ένιωθαν την εξουσία τους να απειλείται. Οι αντιδράσεις των οπλαρχηγών προκάλεσαν προβλήματα στο ίδιο το τακτικό σώμα, στους απλούς πολίτες — οι οποίοι ήταν τα παράπλευρα «θύματα» της διαμάχης αυτής — και δημιούργησαν «πονοκεφάλους» στην Κυβέρνηση, η οποία προσπαθούσε να κρατάει ισορροπίες. Στο τακτικό δεν εναντιώθηκαν μόνο οπλαρχηγοί, αλλά και πολιτικοί άνδρες, όπως ο Κωλέττης, ο οποίος συνδεόταν με ρουμελιώτες οπλαρχηγούς και σ' αυτούς βάσιζε τη δύναμή του.²⁸⁵

Παράλληλα, η εμφάνιση του τακτικού στρατού επέφερε τη διάσπαση της «τοπικότητας». Τα άτακτα στρατεύματα ήταν «δεμένα» με την περιοχή τους. Πολεμούσαν πρωτίστως με γνώμονα το συμφέρον του τόπου τους. Το γεγονός, όμως, ότι ο τακτικός στρατός δεν υπερασπίζεται μόνο έναν τόπο, αλλά πολεμά σε όλες τις

²⁸⁴ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 507 και Τόμος 7, σ. 285

²⁸⁵ Θάνος Βερέμης, *ό.π.*, σ. 5· Στέφανος Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 134· Ιωάννης Μακρυγιάννης, *ό.π.*, σ. 189· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 102-104, 135-136

περιοχές του κράτους, οπουδήποτε υπάρχει ανάγκη, ήρθε να ανατρέψει τις μέχρι τότε αντιλήψεις. Αυτό προκύπτει ξεκάθαρα μέσα από το γεγονός ότι ο τακτικός στρατός οδηγήθηκε σε εκστρατείες (π.χ. Χίος). Έτσι κι αλλιώς, η εκ των πραγμάτων σύνθεση του τακτικού στρατού με στρατιώτες από διάφορες περιοχές, συντέλεσε στη δημιουργία μιας πιο διευρυμένης συλλογικής – εθνικής συνείδησης. Η δημιουργία ευρύτερης εθνικής συνείδησης, συλλογικού αισθήματος και συνάμα η διάσπαση της «τοπικότητας» μέσα από τον τακτικό στρατό ήταν επιδιώξεις και της Κυβέρνησης. Με τον νόμο της 1^{ης} Απριλίου 1822 κάνει σαφές ότι απαγορεύεται «να σχηματισθή σώμα [...] συνιστάμενον από κατοίκους ενός μόνου και του αυτού μέρους της Ελλάδας».²⁸⁶

Η τοποθέτηση στο τακτικό σώμα ανδρών από διαφορετικά μέρη, οδηγεί και στο ερώτημα από πού κατάγονταν αυτοί. Οι άνδρες, λοιπόν, που στελέχωσαν το τακτικό προέρχονταν κυρίως από μέρη στα οποία η επανάσταση είχε καταπνιγεί από τους Οθωμανούς (π.χ. Θράκη, Μακεδονία, Μικρά Ασία). Ουσιαστικά πρόκειται για «ετερόχθονες», οι οποίοι ήρθαν στις περιοχές που η επανάσταση είχε εδραιωθεί, εγκαταλείποντας τις δικές τους, που βρίσκονταν υπό οθωμανική κυριαρχία. Λίγοι ήταν οι Πελοποννήσιοι και οι Στερεοελλαδίτες στις τάξεις του τακτικού στρατού. Για τους ετερόχθονες²⁸⁷ ήταν πιο εύκολο να ενταχθούν και να ανελιχθούν στον τακτικό στρατό, παρά σε κάποιο από τα σώματα των ατάκτων, καθώς δεν είχαν τα απαραίτητα ερείσματα. Από την άλλη πλευρά, στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα η αρματωλική παράδοση και η επιρροή των οπλαρχηγών ήταν στοιχεία κυρίαρχα και εν πολλοίς αναμφισβήτητα. Έτσι, Πελοποννήσιοι και Στερεοελλαδίτες έμεναν πιστοί στους καπεταναίους τους και δεν ανταποκρίνονταν στα καλέσματα του τακτικού στρατού. Η αριθμητική υπεροχή των ετεροχθόνων στον τακτικό στρατό συνεχίστηκε και στην καποδιστριακή περίοδο, με την είσοδο πολλών Επτανήσιων.²⁸⁸

Επίσης, η κατάταξη ανδρών στο τακτικό σώμα, με σκοπό να σταδιοδρομήσουν ως αξιωματικοί, έφερε μια νέα βαθμίδα στην ελληνική κοινωνική διαστρωμάτωση. Ο τακτικός στρατός είναι υπεύθυνος για τη δημιουργία μια

---

²⁸⁶ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 1, σ. 154· Κώστας Κωστής, *ό.π.*, σ. 141

²⁸⁷ Το ίδιο ίσχυε και για τους φιλέλληνες που επίσης αποτελούσαν μεγάλο ποσοστό των ανδρών του τακτικού. Ακόμη, για τους φιλέλληνες ήταν δύσκολο να ενταχθούν στα άτακτα σώματα, γιατί ούτε οικείους είχαν ώστε να τους εντάξουν στα δίκτυα των ατάκτων, ούτε με τη νοοτροπία τους συμβάδιζαν. Γι' αυτούς, έχοντας θητεύσει σε ευρωπαϊκούς στρατούς, η μέθοδος του κλεφτοπολέμου και η έλλειψη τάξης ήταν παράλογα.

²⁸⁸ Στέφανος Παπαγεωργίου, *ό.π.*, σ. 134, 141· Ευστράτιος Πίσσας, *ό.π.*, σ. 24· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 21, 50, 82, 337

κοινωνικής τάξης, της τάξης των ενστόλων. Η τάξη αυτή σταδιακά απέκτησε μεγάλη δύναμη και κύρος, επηρεάζοντας ποικιλοτρόπως την ελληνική πραγματικότητα.

Επιπλέον, ο τακτικός στρατός — ως σώμα πειθαρχημένο υπό τις διαταγές της Κυβέρνησης — χρησιμοποιήθηκε και σε έργα πέραν των πολεμικών επιχειρήσεων. Χρησιμοποιήθηκε, δηλαδή, για να επιτελέσει λειτουργίες, τις οποίες — το ανοργάνωτο και χωρίς δομές ακόμα — κράτος δεν μπορούσε να πραγματοποιήσει διαφορετικά. Πρώτον, το τακτικό σώμα μεταχειρίστηκε από την Κυβέρνηση για τη διατήρηση της τάξης εντός της κοινωνίας. Επίσης, το τακτικό, και συγκεκριμένα το σώμα του μηχανικού, ήταν υπεύθυνο για την κατασκευή δημόσιων κτηρίων, γεφυρών και άλλων κοινωφελών έργων. Άρα, οι τακτικοί στρατιώτες έχουν να επιδείξουν και κοινωνική προσφορά.²⁸⁹

Πίνακας 10:				
Χαρακτηριστικά γνωρίσματα ανά τακτικό σώμα				
<u>Σώμα</u>	<u>Στρατολογία</u>	<u>Ένδυση</u>	<u>Οπλισμός</u>	<u>Σημαία</u>
Ιερός Λόχος	Εθελοντική	Ευρωπαϊκού τύπου στολή (μαύρη)	Λογχοφόρα τυφέκια	Τρεις οριζόντιες λωρίδες, άσπρου, μαύρου και κόκκινου χρώματος
Ημίταγμα Μπαλέστ	Εθελοντική	Ευρωπαϊκού τύπου στολή (μαύρη)	Λογχοφόρα τυφέκια	Τρεις οριζόντιες λωρίδες, άσπρου, μαύρου και κόκκινου χρώματος
Σώμα Ταρέλλα	Εθελοντική	Ανομοιόμορφη ένδυση	Λογχοφόρα τυφέκια	Κυανόλευκη εθνική σημαία
Σώμα Κουβενράντι	Εθελοντική	Αρχικά ανομοιόμορφη στολή και έπειτα ομοιόμορφη ελληνική ενδυμασία	Λογχοφόρα τυφέκια	Κυανόλευκη εθνική σημαία

²⁸⁹ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 34-35

Σώμα Ρόδου	Εθελοντική και εν μέρει μέσω του νόμου «περί απογραφής»	Ομοιόμορφη ελληνική ενδυμασία	Λογχοφόρα τυφέκια και λάφυρα	Κυανόλευκη εθνική σημαία
Σώμα Φαβιέρου	Εθελοντική και εν μέρει μέσω του νόμου «περί απογραφής»	Αρχικά ομοιόμορφη ελληνική ενδυμασία και έπειτα ευρωπαϊκού τύπου στολή, (παρόμοια με την αγγλική)	Λογχοφόρα τυφέκια και λάφυρα, έπειτα παραλαμβάνονται νέα λογχοφόρα τυφέκια και σπαθιά για τους αξιωματικούς	Κυανόλευκη εθνική σημαία
Σώμα Χάιντεκ	Εθελοντική και εν μέρει μέσω του νόμου «περί απογραφής»	Ευρωπαϊκού τύπου στολή (παρόμοια με την γαλλική)	Λογχοφόρα τυφέκια, σπαθιά και πιστόλια	Κυανόλευκη εθνική σημαία
Σώμα Τρεζέλ	Εθελοντική και εν μέρει μέσω του νόμου «περί απογραφής»	Ευρωπαϊκού τύπου στολή (παρόμοια με την γαλλική)	Λογχοφόρα τυφέκια, σπαθιά και πιστόλια	Κυανόλευκη εθνική σημαία
Σώμα Ζεράρ	Εθελοντική και εν μέρει μέσω του νόμου «περί απογραφής»	Ευρωπαϊκού τύπου στολή	Λογχοφόρα τυφέκια, σπαθιά και πιστόλια	Κυανόλευκη εθνική σημαία

Επίλογος – Συμπεράσματα

Οι λόγοι που οδήγησαν στην ανάγκη δημιουργίας τακτικού στρατού είναι αρκετοί. Αρχικά, οι όποιες προσπάθειες έγιναν πρέπει να συσχετιστούν με τη φιλοδυτική ιδεολογία και νοοτροπία των πρωτεργατών τους. Άτομα όπως τα αδέρφια Υψηλάντη, ο Μαυροκορδάτος αλλά και ο Ρόδιος, γνώριζαν τα ευρωπαϊκά πράγματα και ήθελαν να φτιάξουν ένα στρατιωτικό σώμα κοντά στα πρότυπα των στρατών των Μεγάλων Δυνάμεων.

Παράλληλα, η δημιουργία τακτικού στρατού συνδέεται και με την γενικότερη προσπάθεια των Ελλήνων να οικειοποιηθούν τους δυτικούς θεσμούς. Η οικειοποίηση αυτή έγκειται είτε στην πραγματική επιθυμία τους να απομακρυνθούν από την οθωμανική κουλτούρα, είτε στην ανάγκη τους να προσελκύσουν τη συμπάθεια της Ευρώπης, δείχνοντάς της ότι είναι φορείς του ευρωπαϊκού πολιτισμού και τρόπου σκέψης και όχι της Ανατολής. Έτσι, οι Ευρωπαίοι θα ήταν περισσότερο θετικοί στην προοπτική δημιουργίας ενός ελληνικού κράτους. Εξάλλου, οι ξένοι «υπαγόρευαν» τη δημιουργία ελληνικού τακτικού στρατού, καθώς τον θεωρούσαν απαραίτητο για ένα κράτος.²⁹⁰

Επιπροσθέτως, η ύπαρξη τακτικού στρατού θα προσέφερε στην εκάστοτε Κυβέρνηση ένα έμπιστο ένοπλο σώμα, μια εκτελεστική δύναμη, ικανή να επιβάλλει τις επιταγές της, σχετικά με την εξωτερική αλλά και εσωτερική ασφάλεια του υπό δημιουργία κράτους. Επομένως, είναι λογικό οι πολιτικοί που δεν είχαν στηρίγματα στα παραδοσιακά δίκτυα των αρματολών και των κλεφτών, να επιδιώκουν να αποκτήσουν τον έλεγχο των όπλων μέσα από την σύσταση εθνικού τακτικού στρατού.

Τέλος, υπάρχει και ο πιο πρακτικός παράγοντας που ενίσχυσε τη διάθεση της Κυβέρνησης να συγκροτήσει τακτικές δυνάμεις. Αυτός ήταν το ότι υπήρχε ανάγκη από ένα οργανωμένο σώμα, το οποίο θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά και να εξασφαλίσει την επιτυχή έκβαση του Αγώνα. Ο τακτικός στρατός θα δρούσε εκεί που οι αδυναμίες των ατάκτων τους καθιστούσαν αναποτελεσματικούς. Οι άτακτοι είχαν ελλιπή εκπαίδευση, πειθαρχία, συντονισμό και οπλισμό, ενώ ήταν ανήμποροι να αντιμετωπίσουν τα τακτικά σώματα των αντιπάλων και ειδικά το ιππικό.²⁹¹

²⁹⁰ Αρχαία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 7, σ. 285· Θάνος Βερέμης, *ό.π.*, σ. 5

²⁹¹ Olivier Voutier, *ό.π.*, σ. 122· ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 1· Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 81, 120-121, 188-194

Η θέληση, λοιπόν ορισμένων εξεχουσών προσωπικοτήτων, οδήγησε — από τις αρχές κιάλας της Επανάστασης — στη σύσταση των πρώτων τακτικών σωμάτων.

Τα δύο πρώτα σώματα που μπορούν να λογίζονται ως τακτικά ήταν ο Ιερός Λόχος του Αλέξανδρου Υψηλάντη και το ημίταγμα που δημιουργήθηκε στην Καλαμάτα από τον Δημήτριο Υψηλάντη και διοικήθηκε από τον Μπαλέστ. Τα δύο αυτά σώματα ήταν ενδεδυμένα με μαύρη ευρωπαϊκού τύπου στολή, εξοπλισμένα με λογχοφόρα τυφέκια και εκπαιδευμένα πάνω στις βασικές αρχές της ευρωπαϊκής στρατιωτικής τακτικής. Ωστόσο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, από τα σώματα αυτά έλειπε ένα σημαντικό στοιχείο των δυτικών τακτικών στρατών. Τόσο ο Ιερός Λόχος όσο και το ημίταγμα, δεν ελέγχονταν από κάποια κεντρική εξουσία.

Τα παραπάνω σώματα διαλύθηκαν γρήγορα, χωρίς να προσφέρουν τα αναμενόμενα. Ο Ιερός Λόχος γνώρισε την συντριπτική ήττα στο Δραγατσάνι (7 Ιουνίου 1821), με αποτέλεσμα τη μοναδική προσφορά του να αποτελεί το παράδειγμα ηρωισμού και αυτοθυσίας των ανδρών του. Το ημίταγμα του Μπαλέστ, από την άλλη πλευρά, παρά τις πρώτες — περιορισμένης έκτασης — επιτυχίες που σημείωσε, σε σύντομο χρονικό διάστημα περιήλθε σε άσχημη κατάσταση και έχασε τη μαχητική του ικανότητα.

Η επόμενη προσπάθεια δημιουργίας τακτικού στρατού έγινε από τον Μαυροκορδάτο, ο οποίος ανέλαβε να ανασυγκροτήσει τα απομεινάρια του προηγούμενου τακτικού σώματος και να το σώσει από την παντελή διάλυση. Παράλληλα, ψηφίστηκε και ο νόμος 8 της 1^{ης} Απριλίου 1822, με τον οποίο η Προσωρινή Διοίκηση της Ελλάδος κάνει αποδεκτή την σύσταση τακτικού στρατού στην επικράτειά της. Ουσιαστικά πρόκειται για το πρώτο επίσημο ελληνικό τακτικό σώμα. Δόθηκαν, μάλιστα, από την Κυβέρνηση στα τάγματα, σημαίες με τα χρώματα που είχε αποφασίσει η Εθνοσυνέλευση (γαλάζιο και λευκό), οι οποίες παρέμειναν σε χρήση και από τα μεταγενέστερα τακτικά σώματα. Το συγκεκριμένο σώμα (υπό τις οδηγίες του Ταρέλλα) οδηγήθηκε στην εκστρατεία της Ηπείρου, χωρίς καν να έχει προλάβει να ολοκληρώσει την εκπαίδευσή του. Επίσης, αν και οι στρατιώτες είχαν εφοδιαστεί με λογχοφόρα τυφέκια, ήταν ενδεδυμένοι εκ του προχείρου. Στην αποφασιστική μάχη του Πέτα (4 Ιουλίου 1822) το τακτικό υπέστη σοβαρότατες απώλειες, μεταξύ των οποίων ήταν και ο διοικητής του.

Μετά τον θάνατο του Ταρέλλα, το τακτικό ανέλαβε ο Ντε Κουβερνάντι. Οι άνδρες βρίσκονταν σε πολύ άσχημη κατάσταση. Τα χρηματικά μέσα, οι τροφές και το στρατιωτικό υλικό είχαν σχεδόν εξαντληθεί. Την περίοδο της αρχηγίας του

Κουβερνάντι, το τακτικό σώμα αναλώθηκε στο να περιπλανάτε από επαρχία σε επαρχία με σκοπό να βρει τα μέσα να προσποριστεί. Σε ό,τι αφορά την στρατιωτική προσφορά του σώματος, αυτή εξαντλήθηκε στην περιφρούρηση διάφορων περιοχών και στη συμμετοχή στην πολιορκία του Ναυπλίου (Οκτώβριος – Νοέμβριος 1822). Στα θετικά στοιχεία που απορρέουν από την ύπαρξη του τακτικού σώματος, συμπεριλαμβάνεται και η διατήρηση της τάξης κατά την παράδοση του Ναυπλίου. Μέσα σε δύσκολες οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, το τακτικό σώμα δεν μπόρεσε να επιβιώσει. Έτσι, έπειτα από την διάσπασή του (το Α΄ τάγμα αποσπάστηκε και τέθηκε υπό την διοίκηση του Ρόδιου), διαλύθηκε εντελώς.

Αφού πέρασε πάνω από ένας χρόνος χωρίς τακτικό στρατό, η Κυβέρνηση έβγαλε διάταγμα για την εκ νέου σύστασή του. Την αρχηγία ανέλαβε ο Ρόδιος. Το σώμα ήταν καλά εξοπλισμένο και ντυμένο με ομοιόμορφη ελληνική στολή, καθώς πλέον η Κυβέρνηση — έπειτα από την σύναψη του δανείου με την Αγγλία — είχε να διαθέσει χρήματα για τον σκοπό αυτό. Παρ' όλα αυτά, η δράση του σώματος στα πεδία των μαχών ήταν περιορισμένη.

Με απόφαση της Κυβέρνησης, τον Ρόδιο διαδέχτηκε ο Φαβιέρος. Επίσης, τέθηκε σε ισχύ ο «Νόμος περί απογραφικής στρατολογίας», ο οποίος είχε ήδη εκδοθεί από τις 10 Μαΐου 1825. Αν και ο νόμος αυτός δεν εφαρμόστηκε ποτέ στο έπακρο, από την ψήφισή του και μετά, βοήθησε στην αύξηση του τακτικού σώματος. Ο Φαβιέρος, παρά τις δυσχέρειες που υπήρχαν κατάφερε να διατηρήσει το σώμα σε ένα αρκετά καλό επίπεδο. Η ένδυση και ο εξοπλισμός ήταν επαρκής, χωρίς ποτέ να εκλείπουν εντελώς τα προβλήματα. Η εκπαίδευση, επίσης, εντατικοποιήθηκε. Τα τρία περίπου χρόνια που ο Φαβιέρος παρέμεινε στην ηγεσία του σώματος, αυτό γνώρισε περιόδους επιτυχιών αλλά και αποτυχιών. Μια από τις σημαντικότερες επιτυχίες του ήταν η παράτολμη είσοδος των τακτικών στην πολιορκημένη Ακρόπολη των Αθηνών (2 Δεκεμβρίου 1826). Αντίθετα, στις μεγάλες αποτυχίες συμπεριλαμβάνονται οι εκστρατείες της Εύβοιας (2 – 26 Μαρτίου 1826) και της Χίου (Οκτώβριος 1827 – Μάρτιος 1828).

Με την έλευση του Καποδίστρια, το τακτικό σώμα περνά μια μικρή περίοδο στασιμότητας, καθώς ο Κυβερνήτης δυσπιστεί ως προς την αξία του αλλά δίνει και βάση στην «τακτικοποίηση» των ατάκτων. Η προσπάθεια σταδιακής μεταβολής των ατάκτων σε τακτικούς, πέρασε από δύο στάδια. Αρχικά, δημιουργήθηκαν οι

χιλιαρχίες και έπειτα τα ελαφρά τάγματα.²⁹²

Οι διαφορές του Φαβιέρου με τον Καποδίστρια, τον οδήγησαν εκτός τακτικού σώματος. Ο Χάιντεκ ήταν αυτός που κάλυψε το κενό στην ηγεσία. Έτσι, το σώμα, έχοντας αποκτήσει ορισμένες στέρεες βάσεις από τον Φαβιέρο, συνέχισε να εξελίσσεται. Επήλθε, μάλιστα, ποιοτική αναβάθμιση σε όλους τους τομείς. Για παράδειγμα, η εκπαίδευση των αξιωματικών σημείωσε πρόοδο με την ίδρυση της σχολής Ευελπίδων, ενώ πολύ σημαντικό γεγονός αποτέλεσε η δημιουργία του κλάδου του μηχανικού. Ακόμα και η μισθοτροφοδοσία των στρατιωτών, η οποία κατά τα προηγούμενα χρόνια ήταν προβληματική και γινόταν με μεγάλες καθυστερήσεις, βελτιώνεται. Οι άνδρες του τακτικού πληρώνονται καλά και πάντα στην ώρα τους. Γενικά, όλοι οι τομείς της διοικητικής μέριμνας είναι σαφώς καλύτερα οργανωμένοι επί Καποδίστρια.

Ο τακτικός στρατός κατά την καποδιστριακή περίοδο χρησιμοποιήθηκε περισσότερο για την επιβολή της εσωτερικής τάξης, παρά σε μάχες εναντίον των οθωμανικών δυνάμεων, τις οποίες αντιμετώπιζαν κυρίως οι ημιτακτικοί σχηματισμοί. Ουσιαστικά, η μοναδική επιχείρηση εναντίον των Οθωμανών στην οποία έλαβε μέρος το τακτικό σώμα ήταν η πολιορκία της Ναυπάκτου (Απρίλιος 1829). Κατά τα άλλα, το τακτικό σώμα ανέλαβαν τη φύλαξη στρατηγικών σημείων της επικράτειας (π.χ. κάστρα) και την κατάπνιξη αντικυβερνητικών εξεγέρσεων. Δηλαδή, υπήρξε ένα απόλυτα πιστό όργανο στα χέρια του Καποδίστρια. Το γεγονός αυτό εξηγεί και γιατί ο Κυβερνήτης μισθοδοτούσε καλά το σώμα, αλλά και γιατί — παρά τις αλλαγές διοικητών (Τρεζέλ, Ζεράρ) — επιθυμούσε να έχει την άμεση εποπτεία του.²⁹³

Η επίδραση της φιλοσοφίας του γαλλικού στρατού υπήρξε έντονη σχεδόν σε όλα τα προαναφερθέντα ελληνικά τακτικά σώματα, στην οργάνωση των οποίων καθοριστική συμβολή είχαν και οι φιλέλληνες.

Στη δεκαετία 1821-1831 τα τακτικά σώματα συμμετείχαν σε αρκετές επιχειρήσεις. Η πολεμική συνεισφορά των σωμάτων παρουσιάζεται στον Πίνακα 11. Ωστόσο, θα ήταν παραπλανητικό να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα με βάση αποκλειστικά τον πίνακα αυτόν. Τόσο στις νίκες, όσο και στις ήττες, η ευθύνη του αποτελέσματος ήταν συνήθως μοιρασμένη, καθώς σπάνια το τακτικό δρούσε μεμονωμένα. Στις περισσότερες μάχες το τακτικό σώμα συμπολεμούσε με ατάκτους. Έτσι, σε ορισμένες επιτυχημένες επιχειρήσεις θα ήταν άδικο να αποδοθούν τα

²⁹² Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 231-286

²⁹³ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 152-159

εύσημα μόνο στο τακτικό, καθώς είχε μικρή συμμετοχή ή επικουρικό ρόλο (π.χ. πολιορκία Τριπολιτσάς τον Σεπτέμβριο του 1821, μάχη στους Μύλους στις 13 Ιουνίου 1825). Αντίθετα, άστοχο θα ήταν επίσης να χρεωθεί το τακτικό αποτυχίες, για τις οποίες ευθύνονται τα άτακτα στρατεύματα (π.χ. μάχη στο Πέτα στις 4 Ιουλίου 1825, Θήβα τον Οκτώβριο του 1826).

Πίνακας 11:				
Αποτελέσματα επιχειρήσεων – στρατιωτική προσφορά τακτικών σωμάτων 1821-1831				
Τακτικό σώμα	Τοποθεσία	Χρονολογία	Τελική έκβαση επιχείρησης	Παρατηρήσεις
Ιερός Λόχος	Δραγατσάνι	7 Ιουνίου 1821	X	
Ημίταγμα Μπαλέστ	Καλαμάτα	27 Αυγούστου 1821	√	Αποτροπή χωρίς μάχη
	Τριπολιτσά (πολιορκία)	Σεπτέμβριος 1821	√	Μικρή συμμετοχή
	Ναύπλιο	4 Δεκεμβρίου 1821	X	
Σώμα Ταρέλλα	Κομπότη	10 Ιουνίου 1822	√	
	Πέτα	4 Ιουλίου 1822	X	
Σώμα Κουβερνάντι	Ναύπλιο (πολιορκία)	Οκτώβριος – Νοέμβριος 1822	√	
Σώμα Ρόδιου	υπεράσπιση Πύλου	Απρίλιος – Μάιος 1825	X	Συμμετείχε μόνο ένας λόχος πυροβολικού υπό τον Καλλέργη
	Μύλοι	13 Ιουνίου 1825	√	Μικρή συμμετοχή του λόχου ευζώνων του Κάρπου Παπαδόπουλου

Σώμα Φαβιέρου	Τριπολιτσά	6 Σεπτεμβρίου 1825	X	Δεν συνήφθη μάχη / δεν έγινε δυνατό να εφαρμοστεί το σχέδιο
	εκστρατεία Εύβοιας	2 – 26 Μαρτίου 1826	X	
	πλησίον Τριπολιτσάς	20 Ιουλίου 1826	√	Συμμετείχε το ιππικό
	Χαϊδάρι	6 Αυγούστου 1826	√	
	Χαϊδάρι	8 Αυγούστου 1826	X	
	Θήβα	10 Οκτωβρίου 1826	X	Η επιχείρηση ματαιώθηκε / δεν έγινε δυνατό να εφαρμοστεί το σχέδιο
	διάσπαση οθωμανικού κλοιού Ακρόπολης Αθηνών	2 Δεκεμβρίου 1826	√	
	άμυνα εντός της Ακροπόλεως Αθηνών	Δεκέμβριος 1826 – Μάιος 1827	X	Παράδοση με συνθήκη
	Μονή Αγίου Σπυρίδωνος (Πειραιάς)	25 Ιανουαρίου 1827	X	Συμμετοχή μόνο του τάγματος Ιγγλέση
	Καστέλα Φαλήρου	30 Ιανουαρίου 1827	√	Συμμετοχή μόνο του τάγματος Ιγγλέση
	Κερασίни	5 Μαρτίου 1827	√	Συμμετοχή του τάγματος Ιγγλέση και του ιππικού
	Ανάλατος	24 Απριλίου 1827	X	Συμμετοχή μόνο του τάγματος Ιγγλέση

	Εκστρατεία Χίου	16 Οκτωβρίου 1827 – 7 Μαρτίου 1828	X	
Σώμα Χάιντεκ	άλωση Ναυπάκτου	10 – 18 Απριλίου 1829	√	
				Επιτυχίες (√): 11 Αποτυχίες (X): 12 ²⁹⁴

Με βάση τον παραπάνω πίνακα, λοιπόν, προκύπτει ότι τα τακτικά σώματα κατά την περίοδο 1821-1831 είχαν περίπου ίσο αριθμό επιτυχιών και αποτυχιών.

Σε γενικές γραμμές, τα τακτικά σώματα της εξεταζόμενης περιόδου δεν μπορούν να θεωρηθούν πετυχημένα. Πέρα από το γεγονός ότι οι ήττες ήταν (οριακά) περισσότερες από τις νίκες, σχεδόν κανένα από τα σώματα δεν μακροημέρευσε. Τα προβλήματα που αντιμετώπισαν ήταν πολλά, ενώ σε καμία περίπτωση δεν κάλυψαν τις προσδοκίες των εισηγητών και των υποστηρικτών τους. Επίσης, η επίδραση που άσκησαν στην τελική έκβαση της Επανάστασης ήταν μικρή (δεν πέτυχαν αποφασιστικές νίκες). Ο Αγώνας κρίθηκε από τις ένοπλες ομάδες των οπλαρχηγών, στις οποίες είχε εξαρχής βασιστεί.

Ένας από τους βασικότερους λόγους της αποτυχίας τους ήταν η έλλειψη οικονομικών πόρων, καθώς και η ταραχώδης πολιτική κατάσταση. Επιπλέον, το τακτικό σώμα έπεσε αρκετές φορές θύμα συγκρουόμενων συμφερόντων. Τέτοια συμφέροντα υπήρχαν και εντός του σώματος (βλ. διχοτόμηση από τον Ρόδιο), αλλά κυρίως προέρχονταν από προεστούς και οπλαρχηγούς, οι οποίοι θεωρούσαν ότι εξαιτίας της ύπαρξης του τακτικού, θα χάσουν μέρος της δύναμης και της επιρροής τους.²⁹⁵

Επιπροσθέτως, αιτία αποτυχίας των τακτικών σωμάτων ήταν το ότι

²⁹⁴ Στις πολιορκίες και στις μεγάλες εκστρατείες (π.χ. εκστρατεία Εύβοιας, πολιορκία ακρόπολης Αθηνών) συμπεριλαμβάνονται διάφορες μικροσυγκρούσεις, τα αποτελέσματα των οποίων ποίκιλαν. Στον Πίνακα 11 αναφέρεται το τελικό αποτέλεσμα των επιχειρήσεων (ανεξάρτητα, δηλαδή, του αν είχε προηγηθεί κάποια πρόσκαιρη νίκη ή ήττα του τακτικού). Σε ό,τι αφορά το αποτέλεσμα των μαχών, αυτό κρίνεται και με βάση τον επιδιωκόμενο σκοπό. Για παράδειγμα, στη δεύτερη μάχη του Χαϊδαρίου δεν υπήρξαν σοβαρές απώλειες για τους Έλληνες, αυτοί όμως εγκατέλειψαν τις θέσεις τους, ενώ στη μάχη του Άγιου Σπυρίδωνα οι Έλληνες δεν είχαν μεγάλες απώλειες, αλλά δεν εκπληρώθηκε ο σκοπός της επίθεσης, που ήταν η κατάληψη της συγκεκριμένης θέσης. Επίσης, στον πίνακα αυτό, έχουν καταγραφεί επιχειρήσεις, οι οποίες δεν κατέληξαν σε ένοπλη σύγκρουση, ωστόσο μπορούν να κριθούν ως θετικό ή αρνητικό αποτέλεσμα, και πάλι βάσει του επιδιωκόμενου σκοπού.

²⁹⁵ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική, ό.π.*, σ. 134

αντιτίθονταν στη νοοτροπία των Ελλήνων. Για τους περισσότερους από του επαναστάτες ο τακτικός στρατός ήταν κάτι νέο και ξενόφερτο. Τον αντιμετώπιζαν με αντιπάθεια, ενώ η πειθαρχία που εφαρμοζόταν σε αυτόν θεωρούταν υποτιμητική και προκαλούσε τα ειρωνικά τους σχόλια.

Ακόμα και ο τρόπος μάχης του τακτικού ξένιζε τους Έλληνες. Η ευρωπαϊκή τακτική μάχης περιλάμβανε τον σχηματισμό «τετραγώνων» και τη χρήση ξιφολογών. Πιο αναλυτικά, το πεζικό πολεμούσε παρατεταγμένο σε πυκνή τάξη και βασιζόταν στην πειθαρχία των στρατιωτών, οι οποίοι έπρεπε να εκτελούν με απόλυτο συντονισμό τα παραγγέλματα των αξιωματικών τους²⁹⁶. Η πυκνή τάξη αναπτυσσόταν σε βάθος, αποτελούμενη από επάλληλες γραμμές στρατιωτών. Η μία γραμμή μετά την άλλη εξαπέλυε ομοβροντίες. Μετά την εκκένωση των όπλων της κάθε γραμμής, οι στρατιώτες της τα ξαναγέμιζαν και στόχευαν ξανά εναντίον του εχθρού. Έτσι, με το που πυροβολούσε και η τελευταία γραμμή, η πρώτη ήταν έτοιμη να ξαναρίξει και ούτω καθεξής. Το αποτέλεσμα ήταν ένα συνεχές πυρ εναντίον του εχθρού. Παράλληλα, το τακτικό πεζικό είχε το πλεονέκτημα ότι μπορούσε να ανταπεξέλθει και στις επιθέσεις του αντίπαλου ιππικού. Η παράταξη των «τετραγώνων» του πεζικού ανάγκαζε τα άλογα να σταματήσουν την επέλασή τους, καθώς απέφευγαν να συγκρουστούν με ένα συμπαγές «ανθρώπινο τείχος». Σε ό,τι αφορά τις εκ του συστάδην μάχες, οι τακτικοί χρησιμοποιούσαν τις ξιφολόγχες τους, οι οποίες αποδείχθηκαν πιο αποτελεσματικές από τα σπαθιά.²⁹⁷

Επίσης, τα τακτικά σώματα ήταν εξασκημένα σε ελιγμούς που συνδύαζαν τις κινήσεις και των τριών κλάδων του στρατού (πεζικό, ιππικό, πυροβολικό), έτσι ώστε να επιτυγχάνονται τα μέγιστα δυνατά αποτελέσματα. Τα πλεονεκτήματα του τακτικού στρατού γίνονταν εμφανέστερα σε πεδινές περιοχές. Επομένως, το ανάγλυφο του ελλαδικού χώρου δεν ήταν το ιδανικό πεδίο δράσης.

Αντιθέτως, οι κλεφταρματολοί μεταχειρίζονταν άλλες πρακτικές. Για τις επιθετικές τους ενέργειες χρησιμοποιούσαν την μέθοδο του κλεφτοπολέμου. Διενεργούσαν αιφνιδιαστικές επιθέσεις ή έστηναν ενέδρες, έτσι ώστε να παρενοχλούν και να καταπονούν τους εχθρούς τους. Έτσι, εκμεταλλευόμενοι και τα πλεονεκτήματα του (ορεινού) εδάφους, προκαλούσαν απώλειες στους πολυπληθέστερους Οθωμανούς, περιορίζοντας ταυτόχρονα τις δικές τους. Όταν

²⁹⁶ Η ύπαρξη στρατιωτικής μουσικής βοηθούσε στην κοινοποίηση των παραγγεμάτων.

²⁹⁷ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗ, Αθήνα 1996, σ. 150-171

επρόκειτο να αμυνθούν, το έκαναν πίσω από φυσικά οχυρές θέσεις ή κατασκεύαζαν ταμπούρια. Γενικά, δεν επιδίωκαν τις μάχες μεγάλης έκτασης, οι οποίες θα έφερναν ένα άμεσο και αποφασιστικό αποτέλεσμα.²⁹⁸

Τη δυσπιστία και την καχυποψία απέναντι στον τακτικό στρατό επέτειναν δύο μάχες. Από τη μία η καταστροφή που υπέστησαν οι τακτικοί στο Πέτα οδήγησε στην απαξίωση και καταδίκη της ευρωπαϊκής τακτικής και από την άλλη η μεγάλη νίκη των ατάκτων στα Δερβενάκια, με αρχηγό τον Κολοκοτρώνη, επέφερε την εξύψωση της μεθόδου του κλεφτοπολέμου.²⁹⁹

Σε μικρότερο βαθμό, στην αποτυχία των τακτικών σωμάτων συντέλεσαν ο μικρός αριθμός ανδρών που κατετάγησαν (η πολιτική εξουσία δεν μπόρεσε να επιβάλει τη θέλησή της) και οι τυχοδιώκτες φιλέλληνες που υπηρέτησαν σε αυτά.

Ωστόσο, παρά την αποτυχία τους, τα τακτικά σώματα είχαν να επιδείξουν και θετικά στοιχεία. Η προσφορά τους στα πεδία των μαχών αναλύθηκε ήδη πιο πάνω. Στην πολεμική τους προσφορά πρέπει να συμπεριληφθεί και η φύλαξη διάφορων καίριων σημείων, όπως δερβένια, φρούρια, νησιά. Η παρουσία (τακτικής) στρατιωτικής δύναμης σε αυτά τα σημεία μπορούσε να λειτουργήσει αποτρεπτικά και να ακυρώσει σχεδιαζόμενες επιθετικές κινήσεις των αντιπάλων. Επίσης, υπήρξαν φορές που ο τακτικός στρατός έδειξε το πόσο ωφέλιμη μπορεί να είναι η πειθαρχία στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, αποκομίζοντας και κολακευτικά σχόλια.³⁰⁰

Πέραν της δράσης του εναντίον των Οθωμανών, ο τακτικός στρατός βοήθησε στην επιβολή της εσωτερικής τάξης, αλλά και στην παρεμπόδιση βιαιοπραγιών κατά αμάχων εκ μέρους των ατάκτων. Τέλος, η σύσταση τακτικού στρατού βοήθησε στην αναγνώριση της προσπάθειας των Ελλήνων από τη Δύση, καθώς θεωρήθηκε σημαντικό βήμα για την «κοινωνική και πολιτική επανόρθωσή» τους.³⁰¹

---

²⁹⁸ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *ό.π.*, σ. 83-95· Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 137-153

²⁹⁹ Απ. Ε. Βακαλόπουλος, *ό.π.*, σ. 84, 94-99

³⁰⁰ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 1, 78· Χρήστος Βυζάντιος, *ό.π.*, σ. 97, 209, 238

³⁰¹ Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος 4, σ. 507

Κατάλογος πινάκων και εικόνων

Πίνακες:

Πίνακας 1: Σύνοψη γεγονότων που αφορούν τα τακτικά σώματα 1821-1831

Πίνακας 2: Διοικητές των τακτικών σωμάτων κατά την περίοδο 1821-1831

Πίνακας 3: Μισθοδοσία τακτικού σώματος Μπαλέστ

Πίνακας 4: Σιτηρέσιο με βάση τον νόμο Η΄ της 1^{ης} Απριλίου 1822

Πίνακας 5: Μισθοτροφοδοσία στρατιωτών επί Φαβιέρου

Πίνακας 6: Μισθοτροφοδοσία των υπό ένταξη ατάκτων οπλαρχηγών

Πίνακας 7: Μισθοτροφοδοσία σώματος πυροβολιστών

Πίνακας 8: Μισθοτροφοδοσία καθηγητών και μαθητών Κεντρικού Πολεμικού Σχολείου

Πίνακας 9: Μισθοτροφοδοσία σώματος Οχυροματοποιίας και Αρχιτεκτονικής

Πίνακας 10: Χαρακτηριστικά γνωρίσματα ανά τακτικό σώμα

Πίνακας 11: Αποτελέσματα επιχειρήσεων – στρατιωτική προσφορά τακτικών σωμάτων 1821-1831

Εικόνες:

Εικόνα 1: Φωτογραφία της Σχολής Ευελπίδων στο Ναύπλιο (Πηγή: Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *Ιστορία της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων 1828-1962*, Εκ του στρατιωτικού τυπογραφείου, Αθήνα 1962).

Εικόνα 2: Ο Ιερός Λόχος μάχεται. Στην εικόνα διακρίνονται στοιχεία της στολής και της εξάρτισης των Ιερολοχιτών (Πηγή: *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ / 5. Τουρκοκρατία και Ελληνική Επανάσταση*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Εκδοτική Αθηνών), Αθήνα 2010).

Εικόνα 3: Χιτώνιο στολής του ιερολοχίτη Κωνσταντίνου Ξενοκράτους (Πηγή: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, αριθμ. εκθέματος 1722).

Εικόνα 4: Οι «Μαυροφόροι» του Δημήτριου Υψηλάντη (Πηγή: *Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος / ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2013).

Εικόνες 5: Πόρπες από τις στολές του τακτικού σώματος του Δημήτριου Υψηλάντη (Πηγή: Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, αριθμ. εκθέματος 1869).

Εικόνα 6: Μικρή στολή των Ευελπίδων επί Καποδίστρια (Πηγή: Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *Ιστορία της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων 1828-1962*, Εκ του στρατιωτικού τυπογραφείου, Αθήνα 1962).

Εικόνα 7: Ομοίωμα της τρίχρωμης σημαίας του Αλέξανδρου Υψηλάντη (Πηγή: *Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος / ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2013).

Εικόνα 8: Σπάραγμα κυανόλευκης σημαίας του 1822, με επιγραφή «Α΄ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΠΕΖΙΚΟΝ» (Πηγή: *Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος / ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2013).

Εικόνα 9: Η κυανόλευκη σημαία του 1822, με την επιγραφή «Α΄ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΠΕΖΙΚΟΝ» και οι πόρπες του τακτικού σώματος του Δημήτριου Υψηλάντη, έτσι όπως εκτίθενται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (Πηγή: Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του γράφοντος).

Εικόνα 10: Φιλέλληνες σε έγχρωμη λιθογραφία της εποχής (Πηγή: *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ / 5. Τουρκοκρατία και Ελληνική Επανάσταση*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Εκδοτική Αθηνών), Αθήνα 2010).

Εικόνα 11: Κατάλογος, ευρισκόμενος στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, με τα ονόματα των Φιλελλήνων που αγωνίστηκαν στην Επανάσταση. Μεταξύ αυτών, βρίσκονται και πολλοί που πολέμησαν με τα τακτικά σώματα (Πηγή: Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο του γράφοντος).

Βιβλιογραφία – Πηγές

- Αρχαία Ελληνικής Παλιγγενεσίας
- Βακαλόπουλος Απ. Ε., *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821, Οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία*, εκδόσεις Καραγιάννη, Θεσσαλονίκη 1970
- Βερέμης Θάνος, «Σκέψεις γύρω από τον τακτικό στρατό και το σώμα των Ελλήνων αξιωματικών 1828-1835» (ανάτυπο), *Η πολιτική στη Σύγχρονη Μεσόγειο*, Αθήνα 1981
- Βυζάντιος Χρήστος, *Ιστορία των κατά την Ελλην. Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών και των μετά ταύτα συμβάντων, ων συμμετέσχεν ο Τακτικός Στρατός από του 1821 έως του 1833, Μεταγραφείσα μετά πλείστων όσων ιστορικών γεγονότων*, Εκ του τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου, Αθήνα 1874
- ΓΕΣ/ ΔΙΣ, *Η ιστορία της οργάνωσης του ελληνικού στρατού (1821-1954)*, Αθήνα 2005
- Γιαννόπουλος Γιάννης, «Τα πολεμικά γεγονότα, Η κρίσιμη τριετία 1825-1827» *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003
- Δεληγιάννης Περικλής, *Στρατιωτική Ιστορία / Η άλωση της Τριπολιτσάς, Ο θεμέλιος λίθος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, Περισκόπιο, Αθήνα 2010
- Δεσποτόπουλος Αλέξανδρος, «Η Ελληνική Επανάσταση και η Καποδιστριακή Περίοδος (1821-1832)», *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ / 5. Τουρκοκρατία και Ελληνική Επανάσταση*, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (Εκδοτική Αθηνών), Αθήνα 2010
- Δρούλια Λουκία, «Ο φιλελληνισμός, Φιλελεύθερο και ριζοσπαστικό πολιτικό κίνημα», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003
- Ζούβας Δ. Παναγής, *Η εκστρατεία της Χίου υπό τον Φαβιέρον κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν*, Αθήνα 1971
- Ζούβας Δ. Παναγής, *Η οργάνωσις τακτικού στρατού κατά τα πρώτα έτη της Επαναστάσεως του 1821*, Αθήνα 1969
- Ζυγούρη Νικολέτα, «Ο επενδύτης του Ιερολοχίτη Κωνσταντίνου Ξενοκράτους», *Τεκμήρια Ιστορίας - Μονογραφίες*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 2011
- Κουμάντος Παναγής Χ., *Στα βήματα του Ιωσήφ Βαλέστ*, Καλαμάτα 2013
- Κρέμος Γεώργιος Π., *Χρονολόγια της Ελληνικής Ιστορίας / Τμήμα Γ' 1453-1830*, Τυπογραφείον Δημήτριου Ιασεμίδου, Αθήνα 1879
- Κωστής Κώστας, «*Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*»/ *Η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος} -19^{ος} αιώνας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2016
- Μαζαράκης – Αινιάν Ι. Κ., *Σημαίες Ελευθερίας – Συλλογή του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος / ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2013
- Μακρυγιάννης Ιωάννης, *Απομνημονεύματα του στρατηγού Ιωάννου Μακρυγιάννη*, Εκδόσεις Πέλλα, Αθήνα χ.χ.

- Μέντελσον – Μπαρτόλντ Καρλ, *Επίτομη Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, Εκδόσεις αφών Τολίδη, χ.τ., χ.χ.
- Παπαγεωργίου Στέφανος, «Η στρατιωτική διοργάνωση, Πολεμικές επιχειρήσεις στα χρόνια του Καποδίστρια», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ.3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003
- Παπαγεωργίου Στέφανος, *Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια, Δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου* (Διδακτορική διατριβή), Αθήνα 1983
- Παπαδόπουλος Κάρπος, *Ανασκευή των εις την Ιστορίαν των Αθηνών αναφερομένων περί του στρατηγού Οδυσσέως Ανδρούτζου, του ελληνικού τακτικού και του συνταγματάρχου Κάρολου Φαβιέρου*, Εκ της τυπογραφίας Πέτρου Μαντζαράκη, Αθήνα 1837
- Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία, Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1821-1832*, Εκδόσεις Ι. ΣΙΔΕΡΗ, Αθήνα 1996
- Πίσσας Ευστράτιος, *Απομνημονεύματα 1821*, Historical Quest, Αθήνα 2017
- Ράδος Κωνσταντίνος Ν., *Ο Ιερός Λόχος και η εν Δραγατσανίω μάχη*, Έκδοσις «Πανεπιστημιακής Επιθεωρήσεως», Αθήνα 1919
- Σβορώνος Νίκος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986
- Στασινόπουλος Ε. Κ., *Ο στρατός της πρώτης εκατονταετίας*, Ελεύθερη σκέψις, Αθήνα 1993
- Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων, *Ιστορία της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων 1828-1962*, Εκ του στρατιωτικού τυπογραφείου, Αθήνα 1962
- Τζάκης Διονύσης, *Οι ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας – Γεώργιος Καραϊσκάκης*, ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 2009
- Τζάκης Διονύσης, «Τα πολεμικά γεγονότα, Οι εξελίξεις στα μέτωπα του πολέμου 1822-1824», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003
- Voutier Olivier, *Απομνημονεύματα*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Αθήνα 2019
- Ψωμάς Λάμπρος, «Η άλωση του Ναυπλίου, Η τελευταία ελπίδα της οθωμανικής στρατιάς», *Στρατιωτική Ιστορία / Δερβενάκια 1822, Ο Κολοκοτρώνης εξοντώνει τη στρατιά του Δράμαλη*, Περισκόπιο, Αθήνα 2009